

T.C.

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

2019 – YL- 125

**DOĞANIN SERMAYELEŞTİRİLMESİNİN KADIN
YAŞAMINA SİRAYETİ: ÇEVRE DİRENİŞLERİNDEKİ
KADINLARIN DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN BİR
ARAŞTIRMA**

HAZIRLAYAN

Fatma YILMAZ

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Gülhan DEMİRİZ

AYDIN-2019

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../08/2019

İmza

Fatma YILMAZ

ÖZET

DOĞANIN SERMAYELEŞTİRİLMESİNİN KADIN YAŞAMINA SİRAYETİ: ÇEVRE DİRENİŞLERİNDEKİ KADINLARIN DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA

Fatma YILMAZ

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Gülhan DEMİRİZ

2019, XX+167 sayfa

Günümüzde küreselleşme sürecinde yaşanan ekonomik, sosyal, politik ve kültürel birçok alandaki dönüşümü neoliberal politika ve uygulamalardan bağımsız okumak mümkün değildir. Küreselleşmenin iktisadi ideolojisi olarak ortaya çıkan neoliberalizm temelde devletin ekonomik ve toplumsal alanda işlevlerinin daraltılmasını öneren bir ekonomi politikadır. Bu temel dinamikleriyle beraber neoliberal küreselleşme sürecinde sermaye birikiminin genişlemesini mümkün kılabilmek adına meta dışı kalmış her alan metalaştırılmakta, dönüştürülmekte ve sermayeleştirilmektedir. Hal böyleyken neoliberal küreselleşme süreci bir yandan yerelleşmeyi de var etmektedir.

Son dönemde yerelliklerde yapılan kaynak odaklı yatırımlar beraberinde Türkiye özelinde de sermayeleştirilen alanlardan biri doğadır. Süreç içerisinde hem doğal alan hem de doğayla dolaylı/dolaysız ilişki içerisinde olan köylülerin yaşam alanları tahrip edilmektedir. Böylelikle tarihsel süreç içerisinde sosyal adaletsizliğin derinleştiği her alanda ortaya çıktığı gibi doğanın sermayeleştirilmesine karşı bir duruş olarak da ‘direniş’ler ortaya çıkmaktadır. Direnişlerde doğal alanı korumanın yanı sıra bir sistem karşıtı duruş, yaşam alanı savunusu, ekonomik geçimliği koruma, müşterekleri savunma gibi olgular iç içe geçmektedir. Son dönem Türkiye özelindeki direnişlerde ise kadınların ön saflarda konumlanması ayrıca dikkat çekmekte olan bir durumken direnişin cinsiyet üzerinden araştırılması ve tartışılması ihmal edilen konulardan biridir. Ataerkil sistem ve neoliberal küreselleşmenin ortaklığı düşünüldüğünde kadınların direnişinin arkasında yatan dinamiklerin ve direniş deneyimlerinin feminist bir perspektiften sorgulanması önemlidir. Buradan hareketle bu araştırma, doğanın sermayeleştirilmesi sürecinin sirayet ettiği kırsal alanlarda ortaya çıkan direnişlerde ‘kadına’, ‘kadınlığa’ ve ‘kadınlık deneyimleri’ne odaklanmaktadır. Bu çerçevede

temel amaç, kadınlar açısından direnişin arkasındaki dinamikleri sorguya açarak neoliberal küreselleşme sürecinin doğaya ve kıra yansımalarının kadınların gündelik ve geçimlik hayatlarında meydana getirdiği dönüşümleri kadın(lık) deneyimleri üzerinden incelemek ve tartışmaktır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Neoliberal Küreselleşme, Doğanın Sermayeleştirilmesi, Doğa Direnişi, Kadın(lık) Deneyimleri, Köylü Kadın.

ABSTRACT

PERMEATION OF THE CAPITALIZATION OF NATURE OVER WOMEN'S LIVES: A RESEARCH ON THE EXPERIENCES OF WOMEN IN ENVIRONMENTAL RESISTANCE

Fatma YILMAZ

Master Thesis, Department of Sociology

Supervisor: Lecturer. Gulhan DEMİRİZ

2019,XX+ 167 pages

It is not possible to understand the transformations in many areas (such as economic, social, political and cultural areas) in the globalization process in today's world without taking neoliberal policies and implementations into account. Neoliberalism, emerged as an economical ideology of globalization, is basically an economic policy that recommends the restriction of the functions of the state in both economic and social areas. Together with these fundamental dynamics, in the process of neoliberal globalization, every non-commodity area was commodified, transformed and capitalized in order to enable the accumulation of capital. However, the process of neoliberal globalization leads to localization at the same time.

In recent years as seen in Turkey too, the nature was one of the main capitalized fields as a result of the resource-oriented local investments. Both the natural areas and the livelihoods of villagers who are direct and/or indirect relationships with the nature are transformed and destroyed. So that, 'resistance' emerges (as it occurs in any area where social injustice and inequality deepens) as a stand against the capitalization of nature. It is seen that in addition to an attempt to protect the natural areas people's resistance should also be seen as a living area defense, a protection of livelihood, an anti-system stand, and a protection of collectives. In Turkish case in recent years, while rural women are in the very frontlines of those actions and protests their experiences and ideas are very much a neglected issue in the researches and discussions of the environmental resistance. Keeping in mind the collaboration between neoliberal globalization and patriarchy it becomes crucial to question the dynamics behind rural women's resistance and their womanhood experiences from a feminist perspective. In the light of this perspective, this thesis focuses on 'women', 'womanhood' and 'women(hood) experiences' in the rural resistances against the process of capitalization of nature. By questioning the dynamics behind rural women's resistance, the main objective of

this thesis is to examine and discuss the reflections of the permeation of the capitalization of nature on women's daily lives and livelihoods by looking at rural/peasant women's experiences.

KEYWORDS: Neoliberal Globalization, Capitalization of Nature, Nature Resistance, Woman(hood) Experiences, Peasant Woman.

ÖNSÖZ

“Eşler tartıştığında kadın, karakola telefon açıp şikâyetle bulunduğu koca evden uzaklaştırma alıyor. Bu da öfkeyi ve kadına şiddeti körüklüyor. Biz eşleri barıştırmak yerine ayrılın diye kanun çıkarmışız” bu sözler, Kamu Denetçiliği Kurumu Başdenetçisi Şeref Malkoç’un ‘aile arabulucuk sistemi’ ile alakalı yaptığı açıklamalardan bir alıntıdır. Devletin ‘aileyi koruma’ adı altında dile getirmekte olduğu eril söylemler göstermektedir ki kadınlar, toplumsal hayatta eril zihniyetle olan mücadelesini hem kamusal hem özel alanlarında ısrarla sürdürmeye devam etmek zorundadırlar. Nitekim direniş, kadın(lık)dan gelmektedir...

Bu çalışmaya başlamamda ve hazırlanmasındaki her aşamada desteğini, sabrını, bilgisini ve deneyimi benden bir an olsun esirgemeyen ve çıkmak istediğim akademik yolculukta bana güç/idol olan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Gülhan DEMİRİZ’e teşekkür ve sevgilerimi sunarım. Ayrıca akademik hayatım boyunca benden desteğini esirgememiş sevgili hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Emin YİĞİT’e, Ali Erdem AKGÜL’e ve Tuğçe Zeynep ABALI’ya bana kattıkları her şey için teşekkür ederim. Hayatı boyunca her konuşmamızda yoluma ışık tutmuş ve bana onun söylemiyle “nazari ilimin” önemini, açıklamak gerekirse inceleme ve araştırma yoluyla kazanılan bilginin değerini her fırsatta vurgulamış olan ve çok yakın zamanda yitirdiğim dedem Mikâil YILMAZ’a bir yerlerden gördüğünü umut ederek her şey için teşekkür ederim. Yanı sıra değerli aileme, toplumsal hayatta sık sık karşılaştığımız mücadeleciler kadınlardan biri olan annem Aysel YILMAZ’a ve arkadaşlarıma bana göstermiş oldukları inançlarından dolayı minnettarım. Bu araştırmanın tamamlanması sürecinde ve hayatımdaki her alanda verdikleri desteklerden dolayı kıymetli dostum Burcu AYDOĞDU’ya ve sevgili Zekai UYSAL’a sevgilerle...

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	8
1.NEOLİBERAL POLİTİKALARIN DOĞAYA SİRAYETİ, DOĞANIN SERMAYELEŞTİRİLMESİ VE KÜRESEL EKOLOJİK KRİZ.....	8
1.1. Neoliberal Küreselleşme Süreci.....	8
1.2. Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Merkez-Çevre, Küresel-Yerel İlişkisi.....	14
1.3. Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Doğanın Sermayeleştirilmesi ve Küresel Ekolojik Kriz.....	20
2. BÖLÜM.....	28
2. TÜRKİYE'DE GELİŞEN NEOLİBERAL SÜREÇ VE DOĞAYA MÜDAHALELER BAĞLAMINDA TOPLUMSAL HAYATTA ORTAYA ÇIKAN GÖRÜNÜMLER.....	28
2.1. Türkiye'de Neoliberal Süreç ve Doğaya Müdahaleler.....	28
2.1.1. Mülksüzleştirerek Birikim ve Yoksunlaştırma.....	31
2.1.2. Toplumsal Müsterekler.....	33
2.1.3. Toplumsal Mekânın Anlamı.....	36
2.1.4. İşgücüne Yansımalar, Yoksullaşma, Borçlandırma ve Göç.....	38
3. BÖLÜM.....	45
3.BİR KARŞI DURUŞ OLARAK DİRENİŞ VE KADIN DENEYİMLERİ.....	45
3.1. Doğanın Sermayeleştirilmesinde Devlet/Sermaye ve Muhalif Çevre Hareketleri İkiliği.....	45
3.1.1. Çevreci ve Toplumsal Hareketler Üzerinden Yerel Direnişlerin Konumu/Anlamı.....	47
3.2. Türkiye Kırsalında Yerel Direniş Deneyimleri.....	51

3.2.1. Bergama'da Köylü Direnişleri.....	54
3.2.2. Gerze'de Termik Santrale Direniş.....	57
3.2.3. 'Ölmez Ağaç': Yırca Direnişi.....	59
3.3. Doğanın Sermayeleştirilmesinde ve Direnişte Kadının Konumu.....	61
4. BÖLÜM.....	66
4. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI VE METODOLOJİSİ.....	66
4.1. Araştırma Problemi, Amacı ve Sorgu alanları.....	66
4.2. Araştırmanın Metodolojisi, Uygulama Alanı, Veri Toplama Tekniği ve Analizi.....	67
5. BÖLÜM.....	73
5. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	73
5.1. Doğanın Sermayeleştirilmesinin Kıra/Kadın Yaşamına Sirayeti ve Direnişin Dinamikleri.....	73
5.1.1. Kadınların Anlatılarında Neoliberalizmin İzlerini Görmek: "Biz Devlet Sandık Meğer Şirketmiş".....	74
5.1.2. Kırsal Gündelik Hayata Sirayetler ve Kadın(lık).....	78
5.1.2.1. Köylü kadınlar için doğanın ve kırsal alanın anlamı: doğa, "sadece zeytin değil hayat"tır.....	80
5.2. Direnişin Arkasındaki Dinamikler: Yaşama ve Kadın Yaşamına Sirayetler.....	85
5.2.1 "Kadınlık"la Sahiplenilen Doğa: Doğanın Hayat Olduğu Yerde "Evlatları Kepçelemek.....	85
5.2.2. "Toplumsal Müşterek"ten "Kadın(lık) Müştereğine" Doğa.....	93
5.2.3. Mekânın Toplumsal Anlamı: "Anıların Kesilmesi".....	98
5.2.4. Mekânın İçinde Şekillenen Zaman: "Madene Adapte Olmak".....	102
5.3. Kırsal Geçimlik Hayata Sirayetler ve Kadın(lık).....	105
5.3.1. Ekonomik Müştereklerin Dönüştürülmesi: "Topraktan Kazanmak".....	105
5.3.2. Acele Kamulaştırma Kararları Beraberinde "Mülksüzleştirerek Birikim": 'Kamulaştırarak Özelleştirme'.....	108
5.3.3. İşgücü Örgütlenmelerinin Yeniden Üretimi: Kadının Karşılıksız Emek Yükümlülüğü.....	111

5.3.4. "Ekonomik Yoksulluk", "Umut Yoksulluğu" ve "Üretimden Yoksunluk".....	115
5.3.5. Kırın Tasfiyesi: "Anneleri Var, Gençler Gitti", "Erkekler Gitti"	120
5.4. Sürece Yerel Direnişler ve Kadın(lık) Deneyimleri: 'Kadın Direniş'i'nden 'Kadınlığın Direniş'i'ne.....	122
5.4.1. Kadınların "Mücadelesi", "Karşı Duruşu" Olarak Direniş.....	122
5.4.2. Direnişlerde En Önde Kadınlar; Peki Ya Arkadakiler?.....	127
5.4.3. Direniş Stratejilerinde Kadın(lık).....	130
5.4.4. Direnen Kadın Kimliklerinin Yarattığı Toplumsal Dayanışma.....	132
5.4.5. Doğa Direnişinden Ataerkilliğe Direniş Doğru Kadın Deneyimleri: Sonsuza Dek Mücadele İçinde Olmak.....	134
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	139
KAYNAKLAR.....	144
EK-1.....	152
ÖZGEÇMİŞ.....	168

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

ÇED: Çevresel Etki Değerlendirmesi

DB: Dünya Bankası

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

HES: Hidroelektrik Santral

IMF: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

IUCN: Uluslararası Doğayı Koruma Birliği

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

RES: Rüzgâr Enerji Santral

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TEMA: Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma, Doğal Varlıkları Koruma Vakfı

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TRUP: Tarımda Reform Uygulama Projesi

TVKGM: Tabiat Varlıkları Koruma Genel Müdürlüğü

WWF: Doğal Hayatı Koruma Vakfı

EKLER DİZİNİ

EK-1.: Mülakat Örneği.....	149
----------------------------	-----

GİRİŞ

Küreselleşme, içerisinde birçok boyutu barındıran, ne kastettiği üzerine spesifik bir tanımlamaya varılamamış, her araştırmacı ya da düşünürün üzerinde yoğunlaşarak yorum getirdiği bir kavram olarak karşımızda durmaktayken 1970'lerden itibaren küreselleşmenin içeriği ve dinamiklerine ilişkin tartışmalar neoliberal ekonomi politikaları ile birlikte ele alınmaktadır. Küreselleşme süreci beraberinde gelişen ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alandaki dönüşümleri neoliberalizmden bağımsız düşünmek günümüzde mümkün değildir. Belirtmelidir ki neoliberalizm, küreselleşmenin iktisadi ideolojisi olarak ortaya çıkmış ve devletin ekonomik anlamda üretici, düzenleyici ve dağıtıcı olmasından çok kamusal hizmetlerin özel sektöre devredilmesini ve böylelikle devletin etkinlik ve hizmet alanının daralmasını öngören bir ekonomi politikasıdır. Bu anlamda refahın bireysel bir sorumluluk olarak ele alınmasını salık veren neoliberalizm, sermaye birikiminin dünyanın her yerine kolayca yayılması fikrini benimsemektedir. Böylelikle belirtmek gerekir ki bir ekonomi politik olan neoliberalizm salt ekonomik alana değil toplumsal hayatın tüm alanlarına sirayet etmektedir. Sermaye birikiminin genişlemesi adına neoliberal küreselleşmede piyasa ve rekabet gücüne daha fazla önem verilerek devletin etkinlik alanının daraltılması ve böylece piyasa mekanizmasının mevcut ekonomide hâkim güç olarak yer alması sağlanmaktadır. Böylece süreç içerisinde ulus-devletlerin etkinlik alanları zayıflamaktadır.

Nitekim sermaye birikiminin özgürce dolaşabilmesi ve genişleyebilmesi adına yaratılmak istenilen alan, küresel şirketler ve ulus-üstü kurumlar aracılığıyla sağlanmakta ve neoliberal küreselleşmeyle bu kurumların çıkarları ortak paydada birleşmektedir. Neoliberal küreselleşme sürecinde ekonomik sistemler, söz konusu şirketlerin ellerinde bulundurdukları güçle beraber küresel alanda etkinlik sağlamaktadırlar. Bu sürece ulus-devletler ancak değişen rolleri çerçevesinde dâhil olabilmektedir. Süreç içerisinde yaşananlar, devlet kurumu ve işlevleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Ulus-devletler, uyguladıkları neoliberal ekonomi politikaları ve yapısal uyum programlarının bir sonucu olacak küresel sermayenin talepleri doğrultusunda gerekli olan düzenlemeleri yapmak durumunda kalmaktadırlar. Böylelikle ulus-devletlerin sosyo-ekonomik yapılarının neoliberal küreselleşmenin gereklerine uyarlanmakta olduğu görülmektedir (Yiğit, 2010).

Ulus-devletlerin küresel sermaye karşısındaki bu konumları dikkate alındığında neoliberal küreselleşmenin ekonomik alanda var etmek istediği serbest piyasanın aslında *kısmen* serbest bir piyasa olduğu görülmektedir. Öyle ki küresel şirketlerin ve ulus-üstü

kurumların ekonomik alana yapmakta oldukları ciddi müdahaleler süreç içerisinde devam etmekteyken tamamen serbest bir piyasanın varlığından söz etmek bir çelişki içerisine düşmek demektir. Küresel düzeyde oluşan bu *kısmen serbest* piyasada her ülkenin aynı konumda ve güçte olduğunu söylemek ise güçtür. Finansal sermayeyi elinde bulunduran ve ekonomiye yön vermekte geniş bir etki alanına sahip olan gelişmiş ülkeler, sermaye hareketini kendi çıkarları doğrultusunda belirlemekte ve yönlendirmektedirler. Bunun yanısıra IMF ve DB gibi uluslararası finans kuruluşları da özelleştirme ve serbestleştirme adına gelişmekte olan ülkelere sağladıkları fonların bir sonucu olarak yarattıkları borçlulukla yapısal uyum programlarını dayatmaktadır. Bu anlamda gelişmekte olan ülkelerin ortaya çıkan bu yeni dünya düzenine eklemlenme süreçleri, gelişmiş sanayi ülkelerinininki kadar (nispeten) kolay ve avantajlı olmamaktadır. Bunun ötesinde tamamen küreselleşmiş bir piyasa mekanizması içerisinde oluşturulan bu düzenin dışında kalmak da gelişmekte olan ülkeler açısından küresel dünyaya uyum sağlayabilmeleri anlamında mümkün görünmemektedir. Bağlı olarak ulus-devletler, karşılığında kendi meşruiyetlerinden taviz verecek olsalar da küresel sermayenin çıkarları ve kazanımları doğrultusunda hareket etmektedirler. Böylelikle devletlerin politikalarının ve söylemlerinin vardığı noktalar da kendi topraklarıyla sınırlı kalmamakta ve ulusal çıkarları gözetmekten ziyade küresel sermayenin ve bu sermayeyi yönlendirme gücünü elinde tutan aktörlerin çıkarlarına uyum sağlayan bir araç haline gelmektedir.

Wallerstein, süreci Modern Dünya Sistemi adını verdiği bir teoriyle açıklamaktayken gücün merkezi durumundaki küresel aktörleri yönetme gücüne sahip olan gelişmiş ülkeleri merkez ülkeler, bu ülkelere sürekli bir artı-değer akışı sağlayan gelişmekte olan ülkeleri ise çevre ülkeler olarak ele almaktadır (2014). Merkez ülkeler, yaptıkları yatırımlar ve sağlamakta oldukları fonlar yoluyla çevre ülkeleri ekonomik bir kısıpca almaktadırlar. Böylelikle merkez ve çevre ülkeler arasında bir bağımlılık ilişkisi gelişmektedir. Bu bağımlılık sosyal adaletsizlik ve eşitsizlik üzerine kurulu bir ilişkiden geliştirilmektedir. Azgelişmiş/gelişmekte olan çevre ülkeler askeri, teknolojik ve ekonomik anlamda kendilerinden üstün olan gelişmiş merkez ülkelere, sürdürülebilir gelişmelerini mümkün kılabilmek adına küresel işbirliği adı altında DB, IMF ve DTÖ ile yaptıkları yapısal uyum programları ve serbest ticaret sözleşmelerinin bir sonucu olarak bağımlı hale gelmektedirler (Wallerstein, 2014). Bir başka anlatımla çevre ülkeler, merkez ülkelere gerekli olan hammadde, ucuz işgücü ve yüksek kârlılığın karşılığını oluşturmaktadırlar. Bu anlamda emek karşısında sermayenin de giderek güçlendiğini belirtmek gerekmektedir. Neoliberal küreselleşme süreci içerisinde merkez ülkelerin ellerinde bulundurmakta oldukları sermaye

stoku ve teknolojik birikim karşısında çevre ülkelerin emeğinin pazarlık gücü neredeyse imkânsızdır. Sürece merkez/çevre ülkeler aracılığıyla bakıldığında neoliberalizmin küreselleşmeyi içerdiği kadar yerelleşmeyi de bünyesinde barındırdığını görmek mümkündür.

Neoliberal küreselleşme, kavram itibariyle her ne kadar evrenselliğe ve tek tipliğe vurgu yapsa da aslında aynı zamanda yerelleşmeyi de var etmektedir. Çevre ülkeler, küreselleşme sürecine uyum sağlayabilmek, merkez ülkelere olan borçlarını ödeyebilmek ve sürdürülebilir gelişmelerini devam ettirebilmek adına ekonomik, doğal ve toplumsal değerlerini sermaye birikimine açmakta ve kamu kuruluşlarını özelleştirerek serbest bölgeler kurmaktadır. Böylelikle sermayenin kendi alanını koruyabilmek ve büyümesini sürdürebilmek adına çevre ülkelerin yerelliklerine sirayet etmesinin önü açılmaktadır. Bağlı olarak merkez ülkeler neoliberal küreselleşme sürecinin onlara sunduğu fırsatlardan faydalanmaktayken çevre ülkelerin yerel alanlarına da uzanmaktadır. Süreç içerisinde bölgesel faaliyetlerin yerinden yönetilmesini salık veren yerelleşme böylelikle boyut değiştirmektedir. Neoliberal küreselleşmenin iktisadi değerlerinin uygulanması adına kurulan ve finansal desteklerini bu anlamda sürdüren ve geliştirmekte olan ülkelere yapısal uyum programlarını dayatmakta olan IMF, DB, DTÖ gibi kuruluşlar böylelikle yerelleştirme girişimlerinde küresel piyasada önemli bir noktada durmaktadırlar.

Yapısal uyum programlarına tâbî kılınan ve etki alanı daralan ulus-devletlerin merkezi kaynakları, neoliberal küreselleşme sürecinde yerel yatırımların finanse edilmesi noktasında yetersiz kalmaktadır. Hal böyleyken yerel yönetimlerin kalkındırılması adına finansman sağlamak amacıyla iç ve dış sermaye piyasalarına bağımlılık ve borçluluk arttırılmaktadır. Başka bir anlatımla yerel alanlar ve burada yapılan yatırımlar ulus-devletin denetiminden çıkmakta ve küresel sermayeye katkı sağlayacak bir kaynak haline gelmektedir. Küresel piyasada bir yerde serbest bölge kurmak adına bir ulus-devletle karşı karşıya gelmenin yerini böylelikle daha zayıf bir yerel birimle karşı karşıya gelmek almaktadır. Bunun merkez ülkeler tarafından avantajlı bir durum olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Hukuki ve siyasi anlamda daha katı bir yapıda olan ulus-devletlerin muhatap alınması yerine daha esnek olan yerel yapıların neoliberal küreselleşmeye eklenmesi sermaye birikiminin gelişmesinin önünü açacağından yerellikler merkez ülkeler açısından sürecin gözde yatırım alanları olarak önem kazanmaktadırlar. Böylelikle neoliberal küreselleşme sürecinde yerelleşme, sermaye birikimini elinde bulundurarak piyasaya yön verme avantajına sahip olan küresel güçlerin, ulusal ekonomik çıkarlarını korumak adına tutum sergileyen ulus-devletleri piyasa dışı bırakarak yerel yapılara doğrudan sirayet etme girişimleri olarak okunmalıdır. Çevre ülkeler

yerelde verilen imtiyazlar beraberinde ciddi tahribatlara uğramaktadırlar. Toplumsal alanlar sermaye birikimine sunularak görünürde kâr ve verimlilik adına piyasa ilkeleri doğrultusunda metalaştırılmakta ve dönüştürülmektedir. Bununla beraber kamusal hizmetlerin görünümü de ciddi bir değişim göstermekteyken bu hizmetlerden faydalanan kişiler de birer “müşteri” ye dönüşmektedirler. Neoliberal küreselleşme beraberinde böylelikle toplumsal alanda eğitim, sağlık gibi birçok alan özelleştirilmekte ve sermaye birikimine sunulmaktadır.

Neoliberal politika ve uygulamaların yerelde oluşturmakta olduğu tahribatlar böylelikle çok boyutlu bir olgu olarak karşımızda durmaktayken tahrip edilen alanlardan biri de doğa olmaktadır. Kapitalist sistemde doğa, toplumsal hayatın diğer birçok alanı gibi sermaye birikimine katkı sağlaması gereken bir alandan başka bir şey değildir. Dolayısıyla doğa, neoliberal küreselleşme sürecinde sermayeleştirilmektedir. Sermaye, tarihsel süreçte yaşadığı krizlerden çıkmanın yolunu mutlaka bulmaktayken kriz sürecinin bedelini ağırlıklı olarak doğa ve çevre ülkeler ödemektedir. Küresel şirketler son dönemde kaynak odaklı olarak çevre ülkelerin kırsal kesimlerinde yatırımlar yapmakta ve buralarda doğayı sermaye birikimine açmaktadırlar. Böylelikle söz konusu doğa olduğunda merkez ve çevre ülkeler arasındaki çatışmalar da yoğunlaşmaktadır. Sermaye, doğal kaynaklara daha kolay ve az maliyetle ulaşma isteğinden dolayı sıkı çevre politikalarının uygulanmadığı çevre ülkelere yönelmektedir. Başka bir anlatımla ucuz işgücüne dayalı olan ve doğal alanı tahrip eden sanayiler, gelişmekte olan ve belirli bir bağımlılık durumunda dezavantajlı konumlarını sürdüren ülkelere yönelmektedir ve bu ülkelerdeki mevcut sosyo-ekonomik sorunlara da bağlı olarak burada bir ekonomik kalkınma umudunu var etmektedirler (Çoban, 2018).

Çevre ülkelerdeki yerel alanlarda doğa, sermaye birikimine sunulmaktayken ortaya çıkan artı-değer gelişmiş merkez ülkelere aktarılmaktadır. Kuşkusuz yerel düzeyde doğal alanlara yapılan yatırımlar, sermaye birikiminin doğası gereği güvencesiz ve çevreyi korumaktan uzak, sadece kâr odaklı düşünülerek atılan adımlarla gerçekleşmektedir. Neoliberalizmin sermayeleştirmekte olduğu doğada oluşan tahribatı ise hem ekolojik kriz boyutuyla hem de yereldeki toplumsal hayatta var ettiği dönüşümler beraberinde okumak mümkündür. Sermaye hızla büyüyüp güçlenirken yaşanan bu süreç, doğal çevre açısından yıkıcı olmaktadır. Yerelliklerde doğa, rantlar uğruna tahrip edilmekteyken ortaya çıkan ekolojik kriz ise salt çevre ülkelerle sınırlı kalmamakta ve küresel bir boyuta ulaşmaktadır. Nitekim küresel ısınmanın dünya genelinde ölümcül bir tehdit oluşturması, yağmur ormanlarında çıkan yangınların devam etmesi gibi dinamikler ekolojik kriz boyutunu küresel anlamda ele almanın gerekliliğini göstermektedir. Söz konusu ekolojik krizin yanı sıra

neoliberal politikaların doğayı sermayeleştirmesi aynı zamanda toplumsal alanda da ciddi dönüşüm ve tahribatları beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de de 1980 yılı, neoliberal dönemin başlangıcı olarak ele alınmaktadır. Bununla beraber diğer çevre ülkelerde olduğu üzere Türkiye’de de ekonomik kalkınmanın sürdürülebilmesi adına atılan adımlar beraberinde doğanın sermayeleştirildiği görülmektedir. Belirtildiği gibi doğanın sermayeleştirilmesinin ekolojik kriz boyutu önem arz etmekteyken bu tez çalışması, doğanın sermayeleştirilmesi sürecinin toplumsal hayatta meydana getirdiği dönüşümleri konu edinmektedir. Doğanın sermaye birikim sürecine dâhil edilmesiyle beraber oluşan tehditler son dönemde yerel alanda insanların yaşamına sirayet ederek buralarda kırım tasfiye edilmesi, mülksüzleştirme, yoksunlaşma, yoksullaşma, borçluluk, işgücünün dönüşümü, müştereklerin yitirilmesi, mekânlara yüklenen anlamın dönüştürülmesi gibi olguların deneyimlenmesine sebep olmaktadır.

Doğanın sermayeleştirilmesinin toplumsal hayata sirayetinin sosyolojik okumasının yapılması önemlidir. Bu sosyolojik okumalarla birlikte belirtilmelidir ki doğanın sermayeleştirme aracılığıyla tahrip edilmesiyle beraber kırsal alanda yaşayan köylülerin temel geçimlik kaynakları ve gündelik yaşamları dönüştürülmektedir. Son dönemde gerçekleşen bu yatırımlarla beraber ise kırsal alanda sürece karşı bir duruş olarak gelişmekte olan protesto ve eylemlerle doğanın korunması adına çevre direnişleri ortaya çıkmaktadır. Yerel alanda oluşmakta olan bu eylem ve protestolar, akademik literatürde yaygın bir tavırla yeni toplumsal hareketler kapsamında çevre hareketleri olarak ele alınmaktayken bu çalışmada çoklu bir karşı duruşu içermesinden ve bir sınıf hareketinden uzak olarak değerlendirilmemesinden dolayı “direniş” olarak kavramsallaştırılacaktır. Üretim araçları ellerinden alınarak yoksullaştırılan, mülksüzleştirilen, proleterleşen ve göçe zorlanan köylüler tüm bunlara sebep olan politikalara ve yatırımlara karşı duruş gösterdiklerinde bunun bir direnç biçimi olarak okunması daha doğru görünmektedir.

Yaşadıkları hayatın üretim araçlarını yitiren ve topraksızlaşan, yaşam kaygıları güden yerel halk ile sermaye gruplarının çıkarlarının çatışması sonucu ortaya çıkan hareketler bu anlamda bir yenilik değil, neoliberal çağda hızlanmakta olan bir ‘direniş’in temsili olarak karşımızda durmaktadır. Savunulan alanın çokluğu ve içinde barındırdığı pratikler düşünüldüğünde ‘direniş’ kavramı bunların tümünü karşılar niteliktedir. Çünkü bu mücadeleler ne salt bir yaşam savunusunu ne çevre savaşını ne siyasal bir karşı duruşu değil hepsini içinde barındıran bir süreci işaret etmekte olan mücadelelerdir. Türkiye’de son

dönemde kırsal alanlarda yapılmakta olan maden, termik santral, HES, RES yatırımlar ile köylerde bu direnişlerin ortaya çıktığı ve sürdürüldüğü gözlemlenmektedir. Direnişlerde doğal alanı korumanın yanı sıra bir sistem karşıtı duruş, yaşam alanı savunusu, ekonomik geçimliği koruma, müşterekleri savunma gibi olgular iç içe geçmektedir. Son dönem sosyal bilimler literatüründe gerek yeni toplumsal hareket olarak gerek direniş örneği olarak ele alınıp irdelenen bu mücadelelerde kadınların ön saflarda konumlanması ise ayrıca dikkat çekmekte olan bir durumken direnişin cinsiyet üzerinden araştırılması ve tartışılması ihmal edilen konulardan biridir. Araştırmalar genellikle süreçteki kadın ve kadın(lık) deneyimlerini dışarıda bırakırken bu tavır, ataerkil sistem ile neoliberalizmin işbirliğinin de gözden kaçırılmasını beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede bu araştırma, doğanın sermayeleştirilmesi sürecinin sirayet ettiği kırsal alanlarda ortaya çıkan direnişlerde ‘kadına’, ‘kadınlığa’ ve ‘kadınlık deneyimleri’ne odaklanarak mevcut literatüre katkı sağlama gayesi taşımaktadır.

Bu açıklamalar doğrultusunda bu araştırmanın temel problemi, neoliberal küreselleşme süreciyle beraber doğanın sermayeleştirilmesinin kadın yaşamına sirayetinin son dönem çevre direnişlerinde ön saflarda bulunan kadınlar üzerinden okunmasıdır. Bu çerçevede köylü kadın açısından direnişin arkasındaki dinamikler irdelenerek tartışmaya açılmaktadır. Bu inceleme doğrultusunda direnişlerde yer almış olan kadınların deneyimleri beraberinde neoliberalizmin doğaya ve kıra yansımaları, yaşanan sürecin kadınların gündelik ve geçimlik yaşamlarına sirayeti ve sürece karşı başlayan direnişlerde kadın ve kadınlık deneyimleri araştırmanın temel sorgu alanlarını oluşturmaktadır. Bu sorgulama alanları doğrultusunda bu araştırmada feminist yöntemin özgün konumunu ortaya koyan bir tavrıyla, sınırları belirlenmiş ve tanımlanmış bir bilgiye ulaşılmaya çalışılmadığı ve bu çerçevede de kadınların deneyimlerine ve anlatılarına bilinçli bir taraflılık beraberinde yer verilerek feminist duruş noktası teorisinin benimsendiğini söylemek gerekir. Kadınların deneyimleri ön plana çıkarılarak araştırma içerisinde onların anlatıları teorileştirilecek ve yorumlanacaktır. Bu anlamda bu araştırmanın saha çalışması, söz konusu direnişlerin gerçekleştiği İzmir Bergama’nın Kapukaya ve Yerlitahtacı köyleri ile Manisa Soma’nın Yırca köyünde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma tekniklerinin temel karakteristiğinin araştırma öznelerinin bakış açılarını, anlam dünyalarını ortaya koyma (Kuş, 2012) olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve feminist metodolojik duruşa da uygun olması itibarıyla nitel araştırma tekniklerinin uygulanması tercih edilmiştir. Bu şekilde de araştırmada derinlemesine mülakat tekniği ile odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın temel problemi ve sorgu alanları dâhilinde tez beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci, ikinci ve üçüncü bölümler tezin kavramsal ve kuramsal arkaplanını oluşturmak ve ayrıca tezin perspektifini ortaya koymak amacıyla oluşturulmuştur. Birinci bölümde neoliberal küreselleşme süreci tarihsel bir ele alışla açıklanarak doğanın sermayeleştirilmesi süreci ve küresel ekolojik kriz boyutu tartışmaya açılacaktır. İkinci bölümde, Türkiye’de neoliberal küreselleşme sürecinde doğaya yapılan müdahaleler ve bu müdahalelerin yereldeki toplumsal hayata sirayeti; mülksüzleştirerek birikim, yoksunlaşma, yoksullaşma, toplumsal müştereklerin yitirilmesi, toplumsal mekâna yüklenen anlamın dönüşmesi, işgücü dönüşümü ve borçlandırma, kıyın tasfiyesi ve göç gibi dinamikleri nasıl var ettiği ya da dönüştürdüğü üzerinden sorgulanacak ve tartışılacaktır. Üçüncü bölümde ise çevreci toplumsal hareketler üzerinden yerel direnişlerin konumu/anlamı analiz edildikten sonra doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde ortaya çıkan direnişlerde kadının konumu ele alınacaktır. Araştırmanın sorunsalı ve metodolojisinin açıklandığı dördüncü bölümde araştırmanın metodolojik duruşu ve bu duruşun dayanaklarına açıklık getirmek amaçlanırken uygulama alanı, veri toplama tekniği ve analizine dair bilgiler sunulacaktır. Beşinci bölümde ise çalışmanın alan araştırmasından elde edilen bulgular çalışmanın temel sorgulama alanları ve amaçları çerçevesinde analiz edilecektir. Tartışma ve sonuç bölümünde ise analiz edilen veriler tezin temel sorgulamaları etrafında genel bir değerlendirmeye yorumlanacaktır.

1. BÖLÜM

1. NEOLİBERAL POLİTİKALARIN DOĞAYA SIRAYETİ, DOĞANIN SERMAYELEŞTİRİLMESİ VE KÜRESEL EKOLOJİK KRİZ

1.1. Neoliberal Küreselleşme Süreci

Tarihsel olarak içerisinde yaşamakta olduğumuz dünya şüphesiz ki toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanda önemli değişim ve dönüşüm süreçlerine sahne olmaktadır. Bu süreç, tarihsel anlamda uzun zamandır sürmekte olsa da son çeyrek yüzyıl içerisinde hız kazanmaya başlamıştır. Bunda teknolojik gelişmenin boyutu, iletişim olanaklarının genişlemesi, ekonomik faaliyetler beraberinde ticaret süreçlerinde yaşanan dönüşümler ve belirli politik ve ekonomik güçlerin çokuluslu şirketleri dayanak sağlayarak dünya ekonomisinde hâkim konuma gelmesi gibi dinamikler önemli etkenlerdir. Bu noktada dikkat çekici bir kavram olarak “küreselleşme”, kendi içerisindeki muğlaklığı ve bununla beraber birçok şey vaat etmesiyle karşımızda durmaktadır. Küreselleşme kavramının bu iç içe geçmişliğinden dolayı küreselleşme sürecine ilişkin farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar, küreselleşme kavramına kendi perspektifleri ve çalışma noktalarından bakarak birtakım tanımlamalar getiriyor olsalar bile bu tanımlamaların tamamının ortak bir noktada kesişmediği görülmektedir. Bu, küreselleşmenin çok boyutlu bir olgu olmasıyla ilişkilidir.

Bauman, küreselleşmeyi “ne kadar birleştirirse o kadar böler; yer kürenin tek tipliğini teşvik etme nedenleriyle bölme nedenleri özdeştir” şeklinde yorumlamaktadır (2014:8). Çünkü ona göre finans, ekonomi ve enformasyon akışında görülmekte olan küreselleşmenin yanında yerelleşme de hâkimdir. Bir diğer ifadeyle küreselleşme aynı zamanda yerelleşme süreciyle birlikte okunabilmektedir ki bu, küreselleşme tartışmalarında çoğu zaman ihmal edilen, gözden kaçan bir görünümdür. Diğer taraftan Giddens, küreselleşmeyi modernizm ile ilişkilendirmektedir. Ona göre küreselleşme diye adlandırılan sürece sanayileşme, ticaret ve ekonomi açısından bütüncül bakabilmek önemlidir. “Toplumsal etkinliğin küreselleşmesi, bazı açılardan gerçek anlamda dünya çapında bağlantıların, örneğin küresel ulus-devlet sistemiyle veya uluslararası işbölümüyle ilişkili bağlantıların gelişmesi sürecidir. Bununla birlikte, genel düzeyde küreselleşme, en iyi şekilde, zamansal-mekansal uzaklaşmanın temel boyutlarının bir ifadesi olarak anlaşılmaktadır” (Giddens, 2010:37). Paul Hirst ve Grahame Thompson ise *Küreselleşme Sorgulanıyor* kitabında küreselleşme ile ilgili görüşlerini “ulusal

kültürlerin, ulusal ekonomilerin ve ulusal sınırların çözüldüğü, sosyal hayatın büyük bir bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği bir çağda yaşıyoruz. Bu anlayışın temelinde, yeni ve hızlı ekonomik küreselleşme süreci fikri yatmaktadır. Aynı ulusal ekonomilerin ve dolayısıyla ulusal ekonomik yönetimin yerli stratejilerinin hızla geçerliliğini kaybettiği gerçek bir küresel ekonominin ortaya çıktığı ya da çıkma sürecinde olduğu öne sürülmektedir” (2007:26) şeklinde ifade etmektedirler.

Bütün bu tanımlamalar genel geçer bir yargı etrafında birleşmemekte ve kendi içerisinde önemli anlamlar ve duruş noktaları taşımaktadırlar. Beraberinde belirtmeliyiz ki küreselleşme sürecinin tartışılması ve düşünülmesi 1970’ler itibarıyla içerimi, dinamikleri ve görünüşleri neoliberal ekonomi politikalarını kapsayacak şekilde ele alınmaktadır. Küreselleşme süreciyle bağlantılı olarak görülen politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yaşanan dönüşümleri neoliberal dönüşümlerden bağımsız ele almak mümkün değildir. Neoliberalizm, küreselleşmenin iktisadi ideolojisi olarak ortaya çıkmaktadır. En temelde ise devletin, üretim, tüketim, dağıtım ve düzenleme işlevlerinden sorumlu olmasından ziyade kamusal hizmetleri özel sektöre aktarmasını salık veren bir ekonomi politikasıdır. Bu anlamda devletin hizmet alanının daraltılması ve piyasa ekonomisinin küresel anlamda etkin kılınması neoliberalizm ile öngörülmektedir.

Sermaye birikim sürecinin ve neoliberalizmin temelleri Sanayi Devrimine kadar uzanmaktadır. Burada, Sanayi Devrimini hazırlayan şartların feodal yapının çözülmesi süreci sonrasında var olan merkantalist öğretinin döneminde ortaya çıktığını belirtmek faydalı olacaktır. Merkantalizm, Ortaçağ Avrupası’nda mutlakıyetçi devletlerin kurulduğu, feodal yapının çözüldüğü dönemde geçerli olan bir ekonomik sistemdir. Bu sistemin geçerli olduğu dönemde coğrafi, ekonomik ve bilimsel alandaki gelişmeler önemlidir. Söz konusu dönemdeki gelişmeler, bazı Avrupalı devletler için özellikle deniz aşırı bölgelerdeki doğal zenginliklerin keşfedilmesi ve batıya taşınmasını olanaklı kılmıştır. Bu gelişmeler beraberinde Avrupa’da, ekonomik olarak kalkınmanın yanı sıra sosyal ve siyasal alanda da kaçınılmaz olarak dönüşümler yaşanmıştır. Söz konusu dönüşümün somutlanması Rönesansla başlayıp Fransız Devrimiyle devam ederek Sanayi Devriminin zeminini oluşturmuştur. Makinelerin Sanayi Devrimiyle beraber üretim sürecine dâhil edilmesiyle birlikte ise liberal iktisadi sistem benimsenmiştir. Bu sistem, fabrika sanayisine dayalı bir sistemdir. Yaşanan bu dönüşümlerle beraber kapitalist sistemin gelişim süreci başlamıştır. Bu sisteme; özel teşebbüs sistemi, serbest teşebbüs sistemi, piyasa ekonomisi sistemi ve liberalizm gibi isimler de verilmektedir (Kılınç, 2012). “Bırakınız yapınlar – bırakınız

geçsinler (laissez faire – laissez passer) liberal kapitalizmin ekonomik yönünü açıklayan temel ilkedir. Bu ilkeye göre herkes istediği kadar üretimi tam rekabet koşullarında, hiçbir kısıtlama olmadan, en yüksek kâr elde etmek amacıyla gerçekleştirebilecektir” (İrge, 2005:69).

Rekabet, liberal kapitalizmde böylelikle ekonomiyi dengede tutan etken olmaktadır. Üretim adına gerekli koşulların sağlanması ise piyasanın görünmez eli sayesinde mümkün olmaktadır. Bu teoriye göre ekonomide devlet eliyle gerçekleştirilecek her türlü müdahalenin sonucu bir kriz ortamını yaratmaktadır. Bu yüzden devletin ekonomik alana müdahalesi olumsuz bir adım olarak görülmektedir. Bu değerlendirmenin tartışılması ise 1929 krizi dönemine denk gelmiştir. Bu kriz beraberinde milyonlarca insan işsiz kalmış ve üretim seviyesi düşmüştür. “Avrupa ülkelerinde bazı bankaların mali sıkıntıya girmesi New York Borsası’nda hisse senedi fiyatlarında ani düşüşlere neden olmuş ve ardından da tüm ABD ekonomisini etkisi altına almıştır. Bununla da sınırlı kalmayan kriz, dalga dalga diğer ülkelere yayılmıştır. 1929 Büyük Depresyonu ile borsada yaşanan çöküşün yanı sıra, bankalarda ciddi anlamda iflaslar yaşanmış, toplam tüketim ve yatırımlarda ani düşüşler ortaya çıkmış ve tüm bu gelişmelerin sonucunda yalnızca ABD’inde 1929-33 yılları arasında GSYİH yaklaşık 1/3 oranında azalmıştır” (Aktan ve Şen, 2001:6).

Oluşan bu kriz ortamından çıkış yolu olarak ise sosyal devlet anlayışının benimsenmesi fikri ağırlık kazanmıştır. Bu fikir beraberinde klasik liberal ekonomideki piyasanın görünmez elinin yerini devletin görünen elinin alması tartışılmaya başlanmıştır. Keynes, bu anlayışın kuramsal anlamdaki önemli bir ismidir. Ona göre devletin ekonomik alandaki işlevi arttırılmalıdır. 1929 kriziyle beraber görülmüştür ki piyasanın görünmez eli, ortaya çıkacak her sorunu kendi kendine çözememektedir. Bağlı olarak devletin ekonomik ve toplumsal anlamda bir tarafsızlığa sahip olamayacağı kabul edilmeye başlanmış ve sosyal refah devleti anlayışının klasik liberal ekonomi anlayışı yerine ikame edildiği bir sürece girilmiştir. Bu noktada devletin konumu ve işlevi tümüyle değişmiş ve devlet toplumsal ve ekonomik sorunlarla ilgilenmeye başlamıştır. Keynesyen politikaların uygulandığı sosyal devlet anlayışında kapitalizmin bir daha krize girmemesi adına emek ve sermaye arasındaki ilişkinin özgür ve eşitlikçi olması gerektiği savunulmuştur. Sermaye ve emek arasındaki ilişki yalnızca devlet kuruluşlarını içermediğinden dolayı özel sektörde istihdam edilen kesimlerin de sosyal hakları bu dönemde güvenceye alınmış ve sendikal örgütlenmeler desteklenmiştir. Bağlı olarak sosyal devlet anlayışının benimsendiği bu süreçte sosyal güvenlik sistemi de geliştirilmiş, böylelikle iş kazası, hastalık, işsizlik sigortası gibi alanlardaki uygulamalar bir

araya toplanmıştır. Devlet müdahaleleri, piyasa mekanizmasının yeterli kalmadığı kamusal alanlarda dolayısıyla kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu müdahaleci tavrın sadece ekonomik alanla sınırlı kalmadığını, toplumsal alana da sirayet ettiğini vurgulamak önemlidir. Devletin ekonomik ve toplumsal alana müdahaleci tavrının desteklendiği sosyal refah devleti anlayışı böylelikle 1930’lardan 1970’li yıllara kadar genişleyerek varlığını sürdürmüştür. Ancak devletin kamusal alan ve hizmet üretimine giderek artan müdahalesi ve bunun için yapmakta olduğu harcamalarla birlikte bütçe açıkları giderek artmıştır. Bu durumla beraber devletin girmiş olduğu çıkmaz toplumsal ve ekonomik hayatta yeni sorunlar yaratmaya başlamış ve sosyal refah devleti uygulamaları önemli bir tartışma konusu olmaya başlamıştır.

1970’li yıllara doğru bu yeni krizle beraber fiyatlar yükselirken ekonomik durgunluk devam etmiş ve işsizlik artmıştır. Yaşanan bu krize stagflasyon adı verilmiştir. Stagflasyon, durgunluk içinde enflasyon anlamını taşımaktadır. Sermaye birikiminin krizi olarak gelişen bu kriz beraberinde 1929 krizinden sonra çözüm yolu olarak üretilen sosyal refah devleti anlayışının uygulanmasının başarılı sonuçlar ortaya koymadığı fikri yaygınlaşmıştır. 1960’ların sonuyla beraber ABD ve Avrupa özelinde sermaye birikiminde durgunluk yaşanmaya başlanmış ve bu durgunluk genel bir borç krizine sebebiyet vermiştir. 1974 petrol krizi beraberinde kuzey (merkez) ülkelerin bankalarında biriken petro-dolar fonlarının değerlenmesiyle birlikte güney (çevre) ülkelere yönelmiş ve uluslararası bir borçluluk durumunu var etmiştir. Bu borç piyasası ise giderek genişlemeye ve küreselleşmeye başlamıştır. Refah devleti modeli böylece müdahaleci ve girişimci bir devlet modeli olarak uygulanırken “bu şartlar altında geçirilen “altın çağ”, 1970’lerden itibaren iktisadi –ve siyasi-sınırlarına ulaşmış ve dünya kapitalizminin lider ülkelerinin büyüme hızlarında ciddi düşüşler yaşanmaya başlanmıştır. Sermayenin ulusal sınırlar içindeki birikim temposu yeni yatırımları gerçekleştirmek için çok daha yüksek kârları gerekli kılmıştır. Ancak sermayenin kârlılığı, içinde bulunduğu ulusal pazarın büyüklüğü ile sınırlı durumdayken bunalımdan bir çıkış yolu sermayenin hızla finansal yatırım alanlarına çekilmesi ve uluslararasılaştırılması olmuştur” (Yeldan, 2002:3). Yaşanan bu kriz ile beraber devletin toplumsal ve ekonomik alana müdahalesinin sınırlandırılması yönünde eğilimler ortaya çıkmış ve bu şekilde neoliberal ekonomi politikası anlayışının benimsenmesini beraberinde getirmiştir.

1970’li yıllara gelindiğinde İngiltere Thatcher’ın ve ABD’de Reagan’ın iktidara gelmesi ile neoliberal politikalar hızla uygulamaya konulmuştur. Sosyal refah devleti politikalarının uygulamaya konulduğu dönemde ortaya çıkan kriz beraberinde bu politikaların yetersizliği ve uygulanabilirliğinin mevcut sisteme uygun olmadığı fikirleri desteklenmiştir.

Bu anlamda kastedilen şey aslında refahın toplumsal boyutta bir sorumluluk olarak değil bireysel bir sorumluluk olarak ele alınması gerektiğidir. Bu anlayışla beraber devletin kamu ve hizmet alanındaki müdahalelerinin daraltılması fikri neoliberalizmin temel yapıtaşı olmaktadır. “Keynesçil politikaların tarihe devredildiği bu çerçevede öne çıkan ilk olgu, sermaye birikimi dinamiğinin dünyanın en ücra köşelerini de etkisi altına almaya başlayarak dünyasallaşmasıdır” (İnsel, 2005:159)

Dönemin sermaye birikim krizini atlatabilmek adına piyasa ve rekabet gücüne daha fazla önem verilmiş ve böylece devletin yetki alanları sınırlandırılarak devletin müdahale alanının “küçültülmesi” planlanmıştır. Özünde ekonomi politik bir sistem olan neoliberalizm, sermayenin özgür dolaşım talebinin tam karşılığı olan bir dinamik olarak var olmaktadır. Bağlı olarak sermayenin devletin egemenliğinden çıkarılmasının ve serbest piyasa mekanizmasının mevcut ekonomide hâkim kılınmasının bir yolu olarak görülmektedir. Bu noktada neoliberalizmi, ulus-devlet yapısını destekler bir ekonomi politik olarak değerlendirmek mümkün değildir. “Zayıflayan ulus-devletin ve onun temsil ettiği ulusal egemenliğin yerini alan bu yeni egemenlik, aynı yönetim anlayışına tâbî ulusal ve ulus-üstü bir dizi kurumun egemenliğine dayanmaktadır” (İnsel, 2005:160). Nitekim sermayeye özgürce dolaşabileceği bir alan yaratılması adına neoliberal küreselleşmede güç merkezleri durumunda olan küresel şirketlerin ve ulus-üstü kurumların çıkarlarının ulus-devlet anlayışı ile çatışması kaçınılmazdır.

İnsel, *Neoliberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili* adlı kitabında neoliberal küreselleşme sürecinin ulus-devlet modeli üzerinde yarattığı etkinin, neoliberal küreselleşmenin siyasal boyutunu oluşturduğunu belirtmektedir. Ona göre neoliberal anlayış temelindeki küreselleşme, kapitalist sermaye birikiminin toplumsal ve siyasal denetlemelerden neredeyse bütünüyle sıyrılarak dünyanın her köşesine sızması ve her türlü mal ve hizmeti kapsayacak şekilde sürdürülmesi olarak ortaya çıkmaktadır (2005). Ancak burada belirtmelidir ki toplumsal hayatın her alanının mevcut ekonomik politikalardan etkilenmekte olduğu neoliberal küreselleşmede, uygulanan politikalar İnsel’in belirttiği gibi salt siyasal anlamda değil ekonomik, kültürel, toplumsal olarak birçok alanda ulus-devletlere sirayet etmektedir.

Bu doğrultuda bakıldığında mevcut düzenin işaret ettiği serbest piyasanın aslında tam anlamıyla bir gerçekliği yansıtmadığı söylenebilir. Wallerstein’a göre bahsedilen serbest piyasa gündelik bir gerçekliği yansıtmamaktadır. Böyle bir pazarın gerçekten varlığı, sermayenin sonsuz birikimini imkânsız kılmaktadır. Wallerstein bu noktada sermayenin

sonsuz birikimi kavramını şöyle açıklar: insanların ve firmaların daha da çok sermaye biriktirmek için sermaye biriktirdikleri sonsuz bir süreç. Böylelikle sonsuz sermaye birikiminin birincil önemde olduğu kapitalist sistemde tamamen serbest bir pazardan ziyade kısmen serbest bir pazar arzu edilmektedir. Bunun nedeni ise her zaman bir tekel olmasının tercih edilmesidir. Çünkü böylece üretim maliyetleri ile satış fiyatları arasında nispeten geniş bir marj yaratılmış olacaktır (2014).

“Özellikle bu süreçte gelişmekte olan ulus-devletlerin yapısal uyarlama programları ile küresel sermayenin istekleri doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapmak durumunda kaldıkları ve böylelikle sosyo-ekonomik yapılarının, makro düzeyde, sektörel düzeyde, politika, plan ve program düzeyinde küresel kapitalizmin gereklerine uyarlandığı görülmektedir” (Yiğit, 2010:11). Hal böyleyken ulus-devletler mevcut neoliberal küresel düzen içerisinde dağıtım ve rekabet mekanizmaları üzerindeki denetimlerini neredeyse tümüyle yitirmektedirler ancak açılan alan da tam anlamıyla serbest bir piyasayı yansıtmamakta, ortaya bir güçler dengesi çıkarmaktadır. Çünkü küresel alandaki finansal akışlar artık ulus-devlet sınırlarını aşmaktadır. Bu sebeple güç merkezi konumunda ortaya çıkan kurumlar, devletin egemenliğinde olan yetkileri de uluslararası otoritelere devretmeye zorlamaktadırlar.

Castells (2005) bu durumu neoliberalizmin egemenliği üzerinden kavramsallaştırmakta ve okumaktadır. Bu anlamda neoliberal ekonomi, kendi kurum ve kurulları aracılığıyla dünya geneline yayılmaktayken aynı zamanda ekonominin zorunlu olarak küreselleşmesini de beraberinde var etmektedir. Küreselleşmenin yayılması ise doğrudan hükümetlerin eylemleri ve (IMF, DB veya DTÖ gibi) ulusötesi aktörlerin siyasal alanda dayatmakta oldukları baskılar beraberinde iki koldan gelişmektedir. Castells’in analizlerinden de hareket ederek belirtilebilir ki “1980 ve sonrasında yoğun şekilde dünya ekonomisini etkileyen neoliberal politikalarla beraber sermaye birikim krizini aşabilmek adına özelleştirmelere hız verilmeye, vergilerde büyük oranlarda indirim yapılmaya, işsizliğin artmasına yol açacak olsa bile parasalcı önlemlerin uygulanmasına olanak sağlanmaya ve kamu harcamalarının azaltılmasına gidilerek devletin küçülmesi tezi işlenmeye başlanmıştır. Bu uygulamaları gerçekleştirmek için IMF ve Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelere sağladıkları fonlarla neoliberal politikaların uygulanmasını dayatmışlardır” (Uçkaç, 2010:423).

Bu süreç, finansal sermayeyi ellerinde bulunduran gelişmiş ülkelerin, dünya ekonomisini ve sermaye hareketini kendi çıkarları doğrultusunda belirlemesi ve ekonomik

politikaları dayatması anlamına gelmektedir. Dış ticaret serbestleştirilmesi, özelleştirme, esnekleştirme gibi alanlarda IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar da süreç içerisinde önemli rol oynamaktadırlar. Örneğin, 1993 yılında sonuçlanan ve yedi yıl süren Uruguay müzakere sürecinin bir ürünü olarak 1995 yılında kurulan DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) de neoliberal küresel düzenin kurumsal yapısının temel taşlarından birini oluşturmaktadır. DTÖ, liberalleşme eğilimini mal ticaretinin ötesinde hizmet ticaretine ve dış ticaretle ilgili olarak fikrî mülkiyet hakları ve yatırım alanlarına doğru genişletme açısından etkili bir aktör olarak var olmaktadır. Bu çerçevede DTÖ, IMF, DB gibi kuruluşların işlevleri, az gelişmiş ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarına daha fazla alan tanınmasına olanak sağlaması ve bağlı olarak çokuluslu şirketlerin hareket alanındaki engellerin kaldırılması ve bu ülkelerin devlet müdahale alanını özellikle sanayileşme politikası açısından önemli ölçüde daraltması anlamında okunmalıdır (Şenses, 2004).

Ortaya çıkan bu sistemin dışında kalmak mümkün gözükmezken sisteme dâhil olmanın bedeli de özellikle gelişmekte olan/ az gelişmiş ülkeler açısından ağır olmaktadır. Öyle ki 1975’den beri yıllık ekonomi zirvelerini düzenleyen ve dünya ekonomisinin %65’ini ellerinde bulunduran G8 olarak anılan Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Rusya, İngiltere ve Amerika’nın dünya düzenine olan etkisi ve bu düzen içerisindeki yerlerini, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile aynı noktada değerlendirmek mümkün değildir. Neoliberalizmin dinamikleriyle beraber küreselleşme, daha hızlı bir seyir izlemekteyken ve ülkeler sanayileşme ölçeği esas alınarak merkez (kuzey) ve çevre (güney) ülkeler olarak daha keskin bir şekilde kutuplaşırken küreselleşmenin yerele yansımaları da tartışmalarda ve araştırmalarda odak noktasını oluşturmaya başlamıştır.

1.2. Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Merkez-Çevre, Küresel-Yerel İlişkisi

Bu noktaya kadar ele alınan süreçle ilgili olarak neoliberal küresel düzen içerisinde yapıtaş ve güç merkezi olan ulus ötesi kurum ve kuruluşların küresel sermayeye olan etkisi her ülke açısından aynı noktada değerlendirilemeyeceği gibi aynı sonuçları da ortaya çıkarmamaktadır. Nitekim gelişmekte olan ülkeler açısından ortaya çıkan bu yeni dünya düzenine dahil olmak gelişmiş sanayi ülkeleri kadar avantajlı olmamıştır. Dahası gelişmekte olan ulus-devletler açısından sistemin dışında kalmak da mümkün görünmemektedir. 1970’den bu yana ortaya çıkan neoliberal küreselleşme ulus-devletin sınırlarını, politikalarını aşmaya başlamıştır. Bunu gerçekleştirirken de dünyanın her köşesindeki her aracı ve imkânı

kullanarak süreç içerisinde diğer devletleri de konumlandırmaktan ve bu konumlandırma için kendi devletinin küresel güçlerini kullanmaktan da geri kalmamıştır. Bu anlamda ulus-devletlerin ‘işlev kaybı’ küresel sermayenin çıkarı açısından bir kayıp değildir. Bu kayıp daha çok ulus-devletin sosyal politikaları açısından değerlendirilebilir.

Bu noktada hükümetler kendi hak ve özgürlüklerinden taviz verme noktasına varsa dahi küresel ekonomik sisteme kendilerini sosyo-ekonomik anlamda kalkındırabilmek adına dahil olmaktadır. Böylelikle ulus-devletler giderek kendi meşruiyetlerini geri planda tutmak pahasına uluslararası sermayenin menfaatleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Devletlerin politika yönelişleri de kendi topraklarının dışına kaymakta ve kendi ulusal çıkarlarını gözetmekten uzak, uluslararası güçlerin çıkarlarını gözetten bir araç haline gelmektedir. Wallerstein (2014) bu düzeni, Modern Dünya Sistemi adını verdiği bir teoriyle açıklamaktadır. Ona göre merkez ve çevre ilişkisel bir kavramdır¹ ve birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Kârlılık, mevcut sistemde gücün merkezi durumunda olan küresel aktörlere bağlı olduğundan bu aktörleri yönetme gücüne sahip merkez ülkelere, çevre ülkelerin üreticilerinden sürekli bir artı-değer akışı söz konusudur. Immanuel Wallerstein, Fernando Cardoso, Andre Gunder Frank, Samir Amin gibi birçok bilim insanının ortaya koymuş olduğu ‘bağımlılık teorisi’nde de merkez ve çevre ülkelerin birbirleriyle bağımlılığından bahsedilir. 1960’larda ortaya çıkan ve esasen ekonomik bir teori olan bu teori, Batılı ülkelerin Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan ilişkilerini ele alarak gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere yapılan yardım ve yatırımların aslında onları ekonomik bir kısıpca almak olduğunu öne sürmektedir. Hal böyleyken bu ülkelerin gelişmemeleri ve geri kalmışlıklarının sebebi gelişmiş ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerin zenginliklerinin temel nedeni ise gelişmemiş ülkeleri sömürmeleridir².

Var olan bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi adına ülkeler ekonomi, bilim, doğal kaynak vb. alanlarda birbirlerini tamamlama noktasında hareket edebilecekken kapitalizmin genel dinamikleri düşünüldüğünde durum bundan farklıdır. Bu bilgiler ışığında bakıldığında neoliberal küreselleşme sürecinde Immanuel Wallerstein’in Dünya Sistemi Teorisi’nde de bahsettiği üzere merkez ülke ve çevre ülkeler arasında ortaya çıkan işbölümüyle beraber gözler önüne serilen bir güçler dengesi hâkimdir. Bu durumda ülkelere bakıldığında merkez ülkelerin çevre ülkelere karşı askeri, teknolojik, ekonomik anlamlardaki üstünlüğü eşitsizlik

---

¹ Bu çalışmada merkez-çevre ülke ikiliğine ve ilişkisine odaklanıldığı için Wallerstein’in bu ilişkisellik içerisinde ele almakta olduğu ‘yarı çevre’ kavramsallaştırması üzerinden bir tartışma yürütülmemiştir.

² www.tuicakademi.org

üzerine kurulu bir ilişkiyi öne çıkarmaktadır. Azgelişmiş çevre ülkeler sürdürülebilir kalkınmaları/gelişmeleri adına küresel işbirliği adı altında DB, IMF, ve DTÖ ile yaptıkları yapısal uyum programları, serbest ticaret sözleşmeleri çerçevesinde merkez ülkelere bağımlı hale gelmişlerdir. Bu noktada ‘sürdürülebilir kalkınma/gelişme’ kavramını açıklamakta fayda vardır. Bu kavram “ilk kez, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca hazırlanan Brundtland Raporu'nda "Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır”³. Bununla beraber 1980’li yıllardan itibaren sürdürülebilir gelişme, çevre politikalarının tüm dünyadaki belirleyicisi olmuş ve etki alanı salt çevreyle sınırlı kalmayarak ekonomik ve sosyal gelişme anlayışlarıyla iç içe geçmiştir. Bu durum, çevre ülkelerin sürdürülebilir kalkınma adına merkez ülkelere daha fazla bağımlı hale gelmesi anlamı taşımaktadır.

Bu anlamda azgelişmiş ülkeler karşısında sanayileşmiş ülkelerin varlığını yani emek karşısında sermayenin giderek güçlendiğini söylemek mümkündür. Neoliberalizmin en önemli hedeflerinden biri de bu noktada emek piyasalarının düzensizleştirilip esnekleştirilmesidir. Çünkü bu politikaların yarattığı güç dengesi sermayenin lehinedir. Emeğin pazarlık gücü bu düzen içerisinde yok denecek kadar azdır. Ortaya çıkan güç ilişkilerinin temelinde sermaye stoku ve teknolojik birikim açısından sanayileşmiş ülkelerin hâkim konumda olması azgelişmiş ülkelerin hareket alanını kısıtlamaktadır. “Örneğin dış ticaret ilişkileri açısından sanayileşmiş ülkeler ihracat ve ithalatlarının büyük bir kısmını birbirlerine yönlendirirken azgelişmiş ülkelerin ihracat ve ithalatının büyük bir kısmı sanayileşmiş ülkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin iktisat politikaları üzerindeki etki ve denetim alanlarını neoliberal küreselleşme süreci içinde daha da genişleten uluslararası finans kuruluşlarının bu dengesiz güç ilişkilerinin daha da bozulmasında etkili bir rol oynadıkları gözlenmektedir” (Şenses, 2004:5).

Sermaye birikiminin küresel alanda yayılmasını ilke edinmiş olan neoliberal politikalar dâhilinde karakterize edilen süreçte bir tarafta bilimsel ve teknolojik üstünlüğe sahip olan merkez ülkeler yer alırken diğer tarafta bu üstünlüğe gereken hammadde ve ucuz işgücünü karşılayan çevre ülkeler yer almaktadır. Gelinek noktada ekonomik, teknolojik ve siyasal anlamda gücü elinde bulunduran sanayileşmiş ülkeler, azgelişmiş ülkelerin kalkınması ve ilerlemesinde söz sahibi olmaktadır. Uygulanan neoliberal politikalar ve gelişen güç

---

³ <http://www.mfa.gov.tr>

dengeleri ile beraber dünya üzerinde söz hakkına sahip ülkelerin sermaye dolaşımına etki edebilen ülkeler olduğu görülmektedir. Neoliberalizm ile sermaye, günümüzde devletten bağımsız ve uluslararası piyasada serbest bir şekilde iktisadi faaliyette bulunabilen küresel şirketlerden oluşmaktadır.

Neoliberal küreselleşme ile gücün uluslararası kuruluşlara devredilmesiyle çevre ülkeler kendi gelecekleriyle ilgili temel kararları alabilmekten yoksun bırakılırken bu kurum ve kuruluşlarda söz sahibi olabilen merkez ülkelerde durum bundan farklıdır. Merkez ülkelerin ulus-üstü kurumlara yön verme güçlerini Işıkli şu örnekle açıklar: “IMF’de temel kararların alınması %85 gibi bir çoğunluğu gerektirmektedir. Dünyanın en büyük ülkesi olarak Amerika’nın oy oranı %15 civarındadır. Amerika ile beraber G8 olarak adlandırılan ülkeler IMF’yi dolayısıyla Dünya Bankası’nı yönlendirme gücüne sahip bulunmaktadırlar. IMF, sermaye imparatorluğunun Maliye Bakanlığı gibi çalışıyor. İmparatorluğun ruhban sınıfı da neoliberalizmdir” (1999:74). Büyük finans güçleri, uluslararası para piyasalarını denetimleri altında tutabilmekte ve ellerinde bulundurdukları finans güçleri ile piyasaya yön verebilmektedirler. Bahsedilen yön verme gücü yalnızca piyasa ile sınırlı kalmamaktadır. Kurum ve kuruluşlara, aynı zamanda çevre ülkelere de etki edebilen merkez ülkelerin karşısında çevre ülkelerin geliştirdiği stratejiler düşünüldüğünde yerelleşme ve küreselleşme kavramları arasındaki bağ anlaşılır hale gelmektedir. Öyle ki küreselleşme her ne kadar birleştirici ve dünya düzeninin tek tipliğini teşvik edici olarak görülen bir kavram gibi algılansa da aynı zamanda yerküreyi bölmektedir. Çevre ülkeler süreçten olumsuz olarak etkilenen ve geçiş noktası olarak bulunan tarafken bu ülkeler kendilerini sürece eklemleyebilmek adına birçok taviz vermektedirler. Bu noktada küreselleşme ve yerelleşme kavramlarına dikkat çekmekte yarar vardır. Birbirlerine zıt anlam ve kapsamlarda görünmekte olsalar bile neoliberal küreselleşme sürecinde merkez ve çevre ülkeler açısından değerlendirildiklerinde bu iki kavramın birbirlerinden tamamen kopuk ve zıt olmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim çevre ülkeler merkeze olan borçlarını ödemek ve kalkınmak adına iktisadi değerlerini piyasaya açmakta ve serbest piyasa sisteminde kamu kuruluşlarını özelleştirmekte, sosyal hizmetlerinden vazgeçmek pahasına serbest bölgeler kurmak gibi kararlar almaktadırlar. Neoliberalizmde küresel sermaye kendi alanını ve konumunu korumak adına yerele uzanarak oradaki farklılıkları denetimi altına alırken bu anlamda küresel kurum ve kuruluşlar ve bu kurumlara güçlü etkiler edebilen merkez ülkeler yerelleşmeyi de bir yandan var etmektedirler.

Yerelleşme, yerel ve bölgesel faaliyetlerin yerinden yönetilmesi anlamında geliştirilmiş bir kavramdır. Ancak neoliberal küreselleşmenin temel iktisadi değerlerinin tüm dünyada uygulanmasını sağlama amacı ile kurulan ve bu yolda ülkelere finansal destekte bulunan uluslararası finans kuruluşları yerelleştirme girişimlerinde de küresel ölçekte başı çekmektedirler. Bu anlamda IMF, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, OECD gibi örgütler etkileşim içinde oldukları ülkelerde yerel yönetim reformunu sürekli olarak gündeme getirmektedirler. Yanı sıra söz konusu reform paketinin asıl savunucusunun ise ülkelere kredi karşılığında yapısal uyum programlarını dayatan Dünya Bankası olduğunu belirtmek gerekmektedir (Akdoğan, 2009). Dünya Bankası'na göre merkezi kaynaklar giderek artan yerel yatırımların finanse edilmesi noktasında yetersiz kalmaktadır. Hal böyleyken yerel yönetimlerin etki alanının genişletilmesi adına iç dış borç kapasitelerinin geliştirilmesi ve vergilendirme yetkisinin tanınması gerekmektedir. Bu durum, ülkelerin yerel yönetimlerinde sunacağı hizmetler adına finansman sağlamak amacıyla iç dış sermaye piyasalarında bağımlılıklarının artacağı anlamında okunmalıdır. Böylece yerel yönetimlerin mali kaynakları merkezi hükümetin denetiminden çıkarılarak ulus-ötesi sermayeye yöneltilecektir.

“Neoliberal küreselleşmenin uluslararası sermayenin akışkanlığını temin etmek için tüm dünya ölçeğinde sermaye önünde engel teşkil eden katı yapıları esnekleştirici misyonu da yerelleştirme projesi ile sağlanmaktadır. Nitekim modern ulus-devlet örgütlenmesi hem hukuki hem de siyasi düzeyde katı bir yapıda iken, değişken/esnek nitelikteki yerel oluşumlar, küresel sermayenin hareketliliğine daha kolay ayak uydurmaktadır. Bu sebeple yerel yapılar küreselleşme sürecinin gözde kurumları olarak önem kazanmaktadır” (Akdoğan, 2009:109). Hal böyleyken yerel alanın küresel alana eklemelendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Neoliberal küreselleşme sürecinde yerelleşme, sermaye birikimi elinde bulunduran küresel güçlerin, ulusal ekonomiye karşı korumacı bir tutum sergileyen ulus-devletleri dışlayarak yerel yapılara doğrudan sirayet etme girişimleri olarak karşımızda durmaktadır. “Yerel olanın küresel olanla ulusal ölçekten bağımsız biçimde doğrudan ilişkiye girmesi, onun yavaş yavaş küresel sisteme entegre olması ve bağımlı hale gelmesi sonucunu doğurmuştur” (Akdoğan, 2009:95). Bağlı olarak yerel, sermayeyi kendi alanına çekebilmek adına gerekli altyapı yatırımlarını ve diğer hizmetleri sunmaktadır.

Bahsedilen durumda küresel alanda adil bir paylaşımın söz edilemeyeceği gibi salt kâr amacı göz önünde tutularak uluslararası yatırımların nerelere yapılacağı gibi kararlar uluslararası finans kuruluşları tarafından belirlenmektedir. Bu durumda çevre ülkeler ve

yerelde verilen imtiyazlara bağı olarak ciddi tahribatlar ortaya çıkmaktadır. Toplumsal alanlar böylelikle sermaye birikimine sunularak kâr ve verimlilik adına piyasa ilkeleri doğrultusunda metalaştırılmaktadır. Bununla beraber kamusal hizmetlerin görünümünde de önemli dönüşümler ortaya çıkmaktadır. Nitekim metalaştırılan ve sermayeleştirilen alanlarda olduğu üzere kamu hizmetlerinden de faydalanan kişiler piyasadan hizmet alan birer ‘müşteri’ye dönüşmektedirler. Bunun anlamı, kamu hizmetlerinin de satın alınabilecek bir metaya dönüştürülmüş olmasıdır. Böylelikle yerel ölçekteki hizmetlerin bu şekilde dönüştürülmesi ve özelleştirilmesi beraberinde bu hizmetlerden yararlanmak isteyen kişilerin de birer müşteri olarak görülmesi toplumsal bütünlüğün tahribatını da beraberinde getirmektedir. Bu duruma verilebilecek örneklerden biri suyun ticarileştirilmesidir.

1992’de yapılan Uluslararası Su ve Çevre Konferansı’nın Dublin beyanında su, ilk defa bir “meta” olarak tanımlanmıştır. Yine 1992’de Rio’da yapılan Çevre ve Kalkınma konulu BM Konferansı’nda da suyun “eko-sistemin bir parçası, doğal bir kaynak ve sosyal ve ekonomik bir mal” olması gerektiği belirtilmiştir.1996 yılında oluşturulan Dünya Su Konseyi’nin kuruluş amacı tüm dünya da su politikalarını belirlemek olmuştur. Bu konseyin kurucuları arasında Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler’in de olduğunu belirtmek gerekir. Konseyin her üç yılda bir düzenlediği Dünya Su Forumları’nda su sorununun çözülebilmesi için suyun ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Konsey, Dünya Bankası’nın doğrudan bağlantılı olduğu tekeller tarafından yönlendirilmekte olup, bu tekellerden Suez ve Vivendi su pazarının %70’ini kontrol etmektedirler. Böylelikle Suez 130, Vivendi ise 90’dan fazla ülkede faaliyet yürütmektedirler. Görülmektedir ki DB ve İMF tarafından destek görmekte olan tekeller, dünyanın birçok ülkesinde hükümetlerin de desteği doğrultusunda su dağıtım şirketlerini ellerinde tutmaktadırlar. Dünyadaki içme suyunun %5’inin sermaye denetimine geçmiş olmasına karşın, su ticaretinde elde edilen kâr böylelikle tüm petrol karının %40’ı kadar olmaktadır. Bu noktada su, sermaye açısından adeta bir “mavi altın” konumuna gelmektedir. Bunun yanı sıra “kullanan öder” işleyişi gereği de su yalnızca parası olanların erişebileceği bir meta olarak var olmaktadır. Suyun ticarileştirilmesi politikası bu gerçek üzerine oturmaktadır ki parası olmayan suya erişemeyecektir. Böylece suya erişebilenler bir “müşteri” konumuna indirgenmektedirler. Bu politikaların uygulamaya konulduğu bazı ülkelerde ortaya çıkan tablolar şu şekildedir: Gana’da ticarileştirilmesinden sonra su ücretleri %95 yükselmiştir, Hindistan’da aile bütçesinin %25’i su faturalarına gitmeye başlanmıştır, Peru’nun yoksul halkı ABD halkından altı kat pahalıya su tüketmeye başlamıştır Kanada’nın Ontorio Walkerton kentinde laboratuvar hizmetinin (su tahlilleri için)

ticarileştirilmesinden sonra yedi kişi sudan bulaşan E-Coli bakterisi nedeni ile ölmüştür. Su şebekelerinin özel şirketlere devredildiği bu ülkelerde yaşanan sorunlar, suyun ticarileştirilmesinin halk açısından ne anlama geldiğini gayet iyi anlatmaktadır (ekolojiagi.wordpress.com).

Yerelin özelleştirilmesiyle beraber ortaya çıkan tahribatlardan biri de işgücünün dönüşümü ve istihdam sorunlarıdır. Özelleştirmelerle beraber yerel yönetimlerdeki personel sayısı azalmakta, kadrosuz ve güvencesiz işçiler istihdam edilmektedir. Yerelde, ihale benzeri yöntemlerle beraber verilecek olan hizmetler taşeronlara devredilmekte ve böylelikle işgücü maliyetlerinin düşürülmesi hedeflenmektedir. Bunun mümkün olabilmesi adına taşeronlar da piyasada işçi güvenliğini göz ardı edecek şekilde hareket etmekte ve maksimum kâr anlayışıyla hareket etmektedirler. Bu durumda işçi ücretlerinin düşük olması, sigortasız çalıştırma, işçi güvenliğinin göz ardı edilmesi gibi görünüşler ortaya çıkmaktadır. Bu durumun yaratabileceği tahribatların bir örneği Türkiye’de 13 Mayıs 2014’de Soma maden ‘kaza’sında görülmüştür.

Belirtilmelidir ki neoliberal küreselleşme sürecinde yerelde oluşmakta olan tahribatlar tek bir alanla sınırlı kalmamaktadır ve çok boyutludur. Kültür, eğitim, sağlık gibi hemen her alan kalkınma söyleminin ardında metalaştırılıp sermayeleştirilmektedir. Neoliberal ekonomi politikaları aracılığıyla sermayeleştirilmekte olan alanlardan biri de bu anlamda kırsal alanlar ve dolayısıyla doğadır. Yerel üstü ölçeklerce belirlenen siyasa ve yatırım kararları yerel ölçekteki doğa insan ilişkilerini değiştirip dönüştürmekte ve yeni çatışmaları var etmektedir. Bu çatışmaların ortaya çıkardığı ekolojik kriz ve toplumsal hayata sirayet gibi boyutlar ayrı ayrı büyük önem arz etmektedir.

1.3. Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Doğanın Sermayeleştirilmesi ve Küresel Ekolojik Kriz

Doğayla savaş halindeyiz. Eğer kazanırsak, kaybedeceğiz.

Hubert Reeves⁴

Yaşadığımız dünya milyonlarca yıllık bir evrim sürecinin sonucudur. Söz konusu evrim sürecinde insan ve doğa ilişkileri de şüphesiz çeşitli aşamalardan geçmektedir. İnsanın da geçirdiği evrimle bağlantılı olarak ele alınacak olursa insanın başta doğa karşısında güçsüz ve ona bağımlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim bu ilişki zamanla insanın

---

⁴ Fransız astrofizikçi.

doğayı denetlemeye başlaması hatta üzerinde egemen olması yönünde ilerlemiştir. Başlangıçta doğa içinde ve doğa olaylarına karşı bütünüyle yalnız ve savunmasız olan insan, göçebelik evresinde belirli ölçüde çevresini etkilemeye başlamasına karşın yine de doğal olayların nedenini anlamak ve onları denetleyebilmek konusunda uzaktır. Ancak yerleşik tarım toplumuna geçişi ile beraber özellikle de neolitik çağın sonunda, insanın çevresini denetlemesi ve ona biçim vermesi mümkün olmuştur. Bu dönemden itibaren insanın bilgi ve teknik birikimi hızla artmış, her geçen gün doğayı daha fazla işlemeye, daha fazla etkilemeye ve denetlemeye başlamıştır. Zamanla insan-doğa ilişkileri, insanın doğadan yaşaması için gereken yararlanma düzeyini aşarak doğanın olanaklarını zorlamaya, doğayı tahrip edecek boyutlara ulaşmaya başlamıştır (Özerkmen, 2002).

Doğa, liberal dönemde insanlık için bir obje (nesne) ve yanı sıra kullanım değeri haline gelmiş ve kendisi için var olan bir güç olarak algılanmaktan uzaklaşmıştır. Üretim biçimleri içerisindeki hangi koşullarda ortaya çıkarsa çıksın kullanım değerinin, zenginliği temsil etmekte olduğunu ifade etmek önemlidir. Bununla beraber doğanın sermayeleştirilmesi onun iktisadi değer haline gelmiş olduğunun bir göstergesidir. Ekonomik kalkınma, toplumsal alandaki refahın sağlanması ve sürdürülmesi anlamında her ülkede önde gelen amaçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkenin bunu sağlayabilmesi adına sanayileşme düzeyinin ve teknolojik donanımın iyi düzeyde olması gerekmektedir. Fakat belirtilmelidir ki liberal dönemde ekonomik üretim adına gerçekleşmekte olan sanayileşme ve teknolojik yenilikler doğal çevrenin korunmasına ters orantılı bir seyir izlemektedir. Sermaye, tarih boyunca ondan beklenecek bir tavırla sanayileşme ve teknolojik ilerlemeler beraberinde büyüyüp genişleme yönünde ilerlemektedirken doğa bu süreçte sermayeleştirilip metalaştırılmakta ve tahrip edilmektedir (Kılınç, 2012).

Burada belirtmek gerekir ki meta, insan emeği yoluyla üretilen ve piyasaya sunulan mal veya hizmettir. Ancak söz konusu durumda metanın kullanım değeri nitelik değiştirmektedir. Bu nitelik değişimi ise mübadele değerini yaratmaktadır. Nitekim meta üretimi süreci mübadele değerinin kullanım değerinden fazla önem kazanmasının bir tezahürü olmaktadır. Bu bağlamda mübadele değeri bir metanın içerdiği emek zamanına karşılık gelir ve bununla birlikte emek mübadele değeri sistemine tâbî kılınmış olunur. Bu durum kapitalizme özgün bir süreç olup neoliberal küresel piyasada gelişmektedir. (Kovel, 2017). Üretimin amacı böylelikle kullanım değerinden mübadele değerine doğru bir evrim göstermektedir. Bu değişim neoliberal küreselleşme sürecinin temel bir dinamiği olarak okunmalıdır. Böylelikle sermaye birikimin arttırılması adına emek, mübadele sistemine tâbî kılınmakta ve emekçilerin

doğayı dönüştürme sürecinde vermekte oldukları hizmet ise metalaştırılmaktadır. Bu haliyle doğa, kapitalizm için ekonomik gelişmeye dolayısıyla sermaye birikimine katkı sağlaması gereken bir alandan başka bir şey değildir. Bir diğer ifadeyle bir metaya dönüşmektedir.

Son yıllarda politik ekonomik ve sosyal alanda yaşanan dönüşümlerin temel dinamiğini oluşturan neoliberalizm aracılığıyla ulus-devletlerin yapısı ve dinamikleri dönüştürülmektedir. Süreç içerisinde toplumsal hayatın birçok alanı metalaştırılıp sermayeleştirilmekte ve piyasaya hizmet etmekte olan alanlar haline gelmektedir. 1980 öncesi ve sonrasında kapitalist sistem dinamik yapısı ve küresel boyutuyla her defasında yaşadığı krizlerden çıkmanın bir yolunu bulduğunda bu krizleri fırsata çevirirken bu krizlerin bedeli ağırlıklı olarak doğal çevre ve çevre ülkelerce ödenmiştir. Söz konusu doğa olduğunda gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki çatışmalar da yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda her ülkenin “kaynak” ve “yutak” kullanımında kendi payını azami seviyeye çıkarma çabasından beslenen sert anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bağlı olarak gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki gerilim doğayı koruma amacından ziyade güçlü ülkelerin talep ve çıkarlarının bir dışavurumu olarak ekolojik krizin ‘küresel’ işbirliği ile çözülme yaklaşımının olumsuz etkilerini göz önüne sermektedir (Çoban, 2018).

Aysu’ya göre söz konusu yeni düzenin belirleyici aktörleri olan şirketler, doğal varlıkları, toprağı ve suyu ‘gasp’ etmektedirler (2015). Bu yeni paylaşım savaşını iç savaş ve dış savaş olarak değerlendiren Aysu, termik santraller, nükleer santraller, güneş ve rüzgâr enerjisi santralleri kurmak ve maden işletmek amacıyla toprak gaspı gerçekleştiren şirketleri iç savaşçı kesim olarak tanımlamaktadır. Çevre ülkelerin toprak ve suyunu satın alan ya da kiralayan ülkeler ise dış savaşçıları oluşturmaktadır. Söz konusu yeni düzende iç ve dış savaşçı olmanın bir önemi olmadığı gibi doğayı temellük etme savaşı veren şirketler ister yerli olsunlar ister yabancı odaklı, her anlamda doğa sermayeleştirilmekte ve tahrip edilmektedir (Aysu, 2015). Böylelikle sermaye, doğal kaynaklara daha kolay ve az maliyetle ulaşma ve onları dilediğince kullanma isteğiyle beraber doğal çevrenin korunması adına sıkı çevre politikalarının yürütülmediği çevre ülkelere doğru yönelmektedir. Sermaye böylelikle çevre ülkelerin doğal kaynaklarına ve pazarından faydalanarak büyümeye devam etmekte ve sanayisini ve teknolojisini de çevre ülkelere yöneltecek şekilde adımlar atmaktadır. Bunun anlamı ucuz işgücüne dayalı olan ve doğal alanı tahrip eden sanayilerin azgelişmiş ülkelere ihraç edilmesi ve bu ülkelerde mevcut istihdam sorunlarına da bağlı olarak bir ekonomik kalkınma umuduna dönüşmesidir.

Merkez ülkelerin ellerinde bulundurdukları olanaklarla rekabet edebilmenin çok gerisinde kalan çevre ülkeler, neoliberal ekonomi politikaları beraberinde piyasadaki varlıklarını sürdürebilmek adına sahip oldukları doğal kaynaklarını uluslararası ticarete ve sermayeye açmaktadırlar. Fakat kalkınma adına geliştiği söylenen bu süreçten fayda sağlayabilecek ve avantajlı konumda bulunabilecek devletler, doğal kaynaklarını sermayeye açan devletler değil bu devletlerin topraklarında yatırım yapabilme gücünü elinde bulundurmakta olan ve çoğunlukla küresel şirketleri yöneterek bunu gerçekleştiren devletler olmaktadır. Bu durumun somutlandığı örneklerden biri madenciliktir. Kaz Dağları'nda altın madenciliğinden on yıllık çalışmanın sonucunda elde edilmesi planlanan gelir 40 milyar dolarken, bölgede, tahıl, sebze, zeytin, zeytinyağı gibi tarımsal ürünlerden elde edilen yıllık gelir 7,5 milyar dolar olup, on yılda 75 milyar dolara denk gelmektedir (Aysu, 2015). Fakat uygulanmakta olunan neoliberal ekonomi politikaları beraberinde tarımdan elde edilecek olan gelir tarım yapma sürecindeki gideri karşılayamadığından kırsal alanda tarım gücü giderek azalmaktadır. Bununla beraber yerel kırsal alanlara devlet eliyle küresel şirketlerin uzanması kaçınılmaz olarak ortaya çıkmakta ve devletin karşılayamadığı sermaye gücünü elinde bulunduran şirketler yaptıkları santral, maden, inşaat yatırımları aracılığıyla kırsal alanları dönüştürmektedirler. Bu anlamda siyasaların geldiği nokta doğanın rantlar uğruna tahrip edilmesidir. Harvey'in de belirttiği üzere rant, siyasal ekonominin doğal ya da insanların yarattığı verimlilik farklarının kullanıcılar açısından taşıdığı değer ve mekansal organizasyon sorununu çözmek için başvurduğu teorik kavramdır (2017). Özel mülkiyet düzenlemeleri adı altında kapitalizm mülk sahiplerinin toprak rantına fiilen el koymaktayken, kapitalizmin coğrafi anlamda gelişimi ve farklı görünümleri için temel oluşturmaktadır (Harvey, 2017).

Bu çerçevede kamusal bir yarar konusu olarak doğal çevrenin korunması mevcut ekonomik sistemle tezatlık içerisindedir. Bu durumun somutlandığı en belirgin görünüm toprağın ticarileştirilmesidir. Örneğin Türkiye'de Muğla ili sınırları içerisinde bulunan ve caretta caretta kaplumbağalarının en önemli yumurtlama kumsalı olan İztuzu sahilindeki plaj, 1990 yılından bugüne kadar koruma-kullanma esasları kapsamında kiralanmaktadır. Kiralanan alan kıyı kenar çizgisinin deniz tarafında kalmasından dolayı hiçbir şekilde imara açılmamaktadır. Devletin koruması altındaki İztuzu plajı gibi alanlarda kiralama ve tahsis işlemleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tabiat Varlıkları Koruma Genel Müdürlüğü'ne (TVKGM) ait olmaktadır.⁵ Söz konusu alan daha önce belediyeye kiralanmaktayken işletme hakkı 28 Mayıs 2014 tarihinde yapılan bir protokol beraberinde Muğla'ya Hizmet Vakfı ve

---

⁵ www.cumhuriyet.com.tr

Türkiye Çevre Koruma Vakfı ortaklığıyla kurulan bir şirkete yıllık 600 bin TL karşılığında verilmiştir. Bu şirket ise 16 Haziran 2014 tarihinde yine yeni bir protokolle alanı, 1 milyon 50 bin TL karşılığında İngiliz ortaklı bir şirkete kiralamıştır (Çoban vd., 2015).

Sürecin yansımalarının somutlanabildiği bir diğer görünüm de ormanların özelleştirilmesidir. Zengin orman kaynaklarına sahip görece yoksul ülkelerde ihracatı artırma ve yabancılara mülkiyet ve imtiyaz hakkı verme baskıları, ormanlarla ilgili en küçük korumaların bile işlemez hale gelmesi demektir. Bu duruma iyi bir örnek olarak Şili’de özelleştirme sonrasında ormancılık kaynaklarının aşırı sömürülmesi gösterilebilir. Yapısal uyum programlarının etkileri bu durumdan daha kötü görünmektedir. Dayatılan politikalar görece yoksul ülkelerin orman yönetimine daha az para ayırması anlamına gelmektedir. Borç ödemek için döviz kazanma baskısı altında azami oranda ve kısa vadeli sömürüye teslim olarak ormanlarını özelleştirmekte ve yabancı kereste şirketlerinin kullanımına açmaktadırlar (Harvey, 2015).

Bununla birlikte ‘ülke kalkınması’ adına çevre ülkeler doğal kaynaklarını sınırsızmışçasına kullanırken ortaya çıkmakta olan doğal tahribatların yarattığı ekolojik krizlerin etkileri doğanın rantlar uğruna sermayeleştirilmekte olduğu çevre ülkelerle sınırlı kalmamaktadır. Nitekim tüm dünya küresel ısınma ve canlı türlerinin yok oluşu gibi ortak tehlikelerle/tehditlerle karşı karşıyadır. Küresel ısınma hala ölümcül bir tehdit, yağmur ormanları hala yanmakta, zehirli kimyasallar gıda zincirlerinin derinlerine işlemiş durumda, hükümetler insanların sağlığıyla oynamaktadır (Castells, 2005). “Kirli sulardan elde edilen su ürünleri ile beslenenlerin kitlesel ölümleri, ileri teknoloji ile üretilen ve yıkım gücü çok yüksek olan savaş silahlarının üretilip, pazarlanması, tehlikeli sanayi atıklarının doğal çevreye bırakılması ya da depolanabilecek ülkelerin aranması gibi iktisadi krizler, aynı zamanda insanlığın ve doğanın karşı karşıya bırakıldığı ekolojik krizlerdir” (Keleş, Hamamcı, 1997:15). Bunun yanı sıra doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde sermaye birikimine katkı sağlanması ve geliştirilmesi adına atılmakta olan adımlar küresel bir yıkımı var etmekteyken gezegenin doğal dengelerini dönüştürmesinin yanında doğanın bir parçası olduğunu unutan insanlığı da tehdit altına almaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, neoliberal politikalar ‘çevresel krizlerin küreselleşmesini’ beraberinde getirirken tüm bu sürecin toplumsal alanda yansımaları da kaçınılmaz olmaktadır.

Neoliberal politikalarla yayılan ekonomik küreselleşme geliştirmekte olan ülkeleri çevreyi kirletmeye yönelttiği gibi, ulus-devletleri aşırı büyümeye zorlayarak bu ülkelerin

doğal kaynaklarını sınırsız ve aşırı olarak kullanmalarına yol açmaktadır. Brezilya gibi gelişmekte olan devletler ekonomik olarak tahmin edilemez hızlarda büyürken ulusal doğal varlıklarını yok etmekte ve insani koşullarını da giderek göz ardı edecek hale gelmektedirler. Hükümet tarafından zorlanan ekonomik büyüme hedefleri sonucunda endüstriyel üretim sebebiyle oluşan hava kirliliği ve ihracat hedeflerini karşılamak için açılan tarım alanları beraberinde ormansızlaşma ve erozyon sorunlarının ortaya çıkması bölgeden verilebilecek örneklerdir. Özelleştirme süreci ülkenin büyüme hızını arttırsa bile gelir dağılımına ciddi bir etkisi olmamış ve ülkedeki yoksulluk düzeyinde bir azalma görülmemiştir. Buna ek olarak giderek özelleşen şirketler ve artan doğrudan dış yatırım ile ülkede artan üretimin olumsuz etkileri doğaya ağır boyutlarda yansımaya başlamıştır. Bunun yanı sıra ekonomisinin büyük bölümünü özelleştiren ülkede yaşanan doğa tahribatı da büyük ölçektektir. Petrol sızıntılarının artması, özellikle Sao Paulo ve Rio De Janeiro’da yaşanmakta olan hava ve su kirliliğinin yanı sıra en büyük doğa tahribatı şüphesiz soya üretimi adına kesilen Amazon ormanlarında yaşanmıştır. Brezilya hükümetinin genişleyici neoliberal ekonomik politikaları zorlamasının Brezilya üzerindeki olumsuz çevresel etkileri çok açık bir şekilde görülebilmektedir. Ormansızlaşma sonucunda canlı türlerinin yok olması ve karbon döngüsünün bozulmasıyla dünyanın oksijen üretme kapasitesi gibi çevresel sorunları beraberinde getirirken bu sorun, küresel ısınmanın şiddetinin artmasına da neden olmaktadır (Demirayak, 2014).

Belirtildiği gibi neoliberal süreçte doğanın sermayeleştirilmesi aracılığıyla doğanın tahribatı ve ekolojik kriz bir boyutken bir diğer boyut ise bu metalaştırılmayla beraber toplumsal hayatta ortaya çıkan görünümelerdir. Bu görünümeler, doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde sermayeleştirilen alanda toplumsal yapıya ve insanlara aslında neoliberalizmin bir sirayetidir. Toplumsal yapıda egemen süreçlerin çoğunda iktidar, zenginlik ve bilgi yoğunlaşması akışlarının uzamında bir örgütlenme söz konusudur. Ancak beşerî değerlerin ve anlamın büyük bölümü ise hala yereldir. Dolayısıyla yerelliğe, insanların kendi yaşam alanları üzerinde kontrol sahibi olmasına yapılan vurgu, aynı zamanda mevcut ekonomik sisteme karşı bir meydan okumadır. Örneğin “Not in my backyard” (“Benim bahçemde olmaz”) hareketi olarak adlandırılan hareket ABD’de önce zehirli atıklara karşı ortaya çıkmıştır; zehirli atıklarla mücadele hareketi önce 1978’de zehirli sanayi atıklarının New York’ta, Niagara Şelalesi’ne bırakılmasından ötürü başlamıştır. Evinin değeri kadar oğlunun sağlığını koruma mücadelesi verdi diye anılan ev sahibi Lois Gibbs, 1981’de Citizens’ Clearinghouse for Hazardous Wastes’ı (Tehlikeli Atıkları Ortaya Çıkarmak İçin Yurttaş Girişimi) kurmuştur. Bu girişimin verilerine göre 1984’te ABD’de zehirli atıklara karşı

mücadele eden 600 yerel grup varken; bu sayı 1988’de 4 bin 687’ye yükselmiştir. Hareket yerel de olsa, mutlaka yerelci değildir; çünkü genelde, işletmelerin ve bürokratik çıkarların karşısında semt sakinlerinin hayat kalitesi hakkını savunmaktadır. Kuşkusuz toplumsal hayat, semt sakinleri, işçiler, tüketiciler, işe gidip gelenler, seyahat edenler olarak insanların birbirleriyle etkileşiminden oluşmaktadır. Bu hareketlerin sorguladığı şey, bir yanda istenmeyen maddeleri ya da etkinlikleri, gelir düzeyi düşük toplulukların yaşadığı yerlere ve azınlıkların bulunduğu bölgelere taşıma eğilimi, diğer yanda da alan kullanımına ilişkin karar alma süreçlerinin şeffaflıktan uzaklığı, katılıma kapalı olmasıdır (Castells, 2005). Bunun sonucunda sermayeleştirilen doğal alanlarda yaşamını sürdüren yerel halkın yoksunlaştırıldığı, borçlandırıldığı, mülksüzleştirildiği ve yoksullaştırıldığı görülmektedir.

Klaus Engert, Ecehan Balta ve Ali Ekber Doğan doğanın sermayeleştirilmesi konusunu ‘temellük’ kavramıyla ele almışlardır (2011). Kavram en basit tanımlamasıyla ‘bir şeyi kendine mal etmek’, gasp etmek demektir. Bu anlamda neoliberalizmde doğanın ‘temellükünde’ devlet ve sermayenin ekoloji karşıtı işbirliği de dikkat çekmektedir. Türkiye de neoliberalizmin kıskacında olan ülkelerden biri olarak uyguladığı politikalarla doğayı metalaştırmakta olan ülkelerdendir. Bu durumun örnekleri ülkemizde son yıllarda fazlasıyla görülmektedir. Belirtmek gerekir ki doğal kaynakların sermaye birikimi için bir araç olarak kullanılmasının toplumsal anlamda ve çalışma bağlamı için önemli bir ayağı da kaynak odaklı yatırımlardır. Kaynak odaklı yatırımlar enerji piyasalarının serbestleşmesine bağlı olarak son dönemde özellikle vadi tipi hidroelektrik ve termik santraller gibi enerji yatırımlarının kırsal alanda yoğunlaşmasını beraberinde getirmekte ve bağlı olarak bölgesel anlamda merkezileşmektedir. Enerjinin yanı sıra madencilik gibi sektörlerin de önünün açılması adına acele kamulaştırma, doğal alanı koruma adına yürürlükte bulunan hukuksal düzenlemeleri esnetme gibi adımlar atılmaya devam edilmektedir. Doğal alanı tahrip edecek olan bu sürecin uzandığı alan yine bir ekolojik kriz olarak okunabileceği gibi toplumsal mekanların, kırsal müştereklerin dönüştürülmesi noktasında da ele almayı gerektirmektedir. Bu bağlamda çalışma içerisinde Türkiye’de doğanın sermayeleştirilmesi sürecinin kırsal alanda yarattığı dönüşümler ile ortaya çıkan toplumsal tezahürlere odaklanılmalıdır. Bu çalışmanın ana aksını Türkiye’de yerel halkın sürece göstermiş olduğu direniş oluşturduğundan dolayı, Türkiye’de neoliberal uygulamalar ile doğanın sermayeleştirilmesini ve birebir toplumsal alana sirayetini irdelemek gerekmektedir.

2. BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE GELİŞEN NEOLİBERAL SÜREÇ VE DOĞAYA MÜDAHALELER BAĞLAMINDA TOPLUMSAL HAYATTA ORTAYA ÇIKAN GÖRÜNÜMLER

2.1. Türkiye'de Neoliberal Süreç ve Doğaya Müdahaleler

Türkiye'de 1980 yılı, uluslararası güçlerin belirlemekte olduğu çizgiler doğrultusunda alınan kararların uygulandığı ve piyasa ekonomisinin benimsendiği neoliberal dönemin başlangıcı olmaktadır. Bağlı olarak bu süreç KİT'lerin devreden çıkartılmasını ve devlet destekli kamu yatırımlarının minimum sınıra indirilmesini içermektedir. Ekonomik sürecin ortaya koyduğu üzere neoliberalizm devletin hizmet alanının daraltılması gerekliliğini önerdiğinden Türkiye'de de uygulanmakta olan bu politikalar kaçınılmaz olarak gelir dağılımını bozmakta ve bu bağlamda toplum daha az eğitim hizmeti, sağlık hizmeti olarak yaşama tutunabilmektedir. Neoliberal ekonomiye ilişkin bu kısa izdüşümler ile belirtilmelidir ki Türkiye özelinde finansal akımların etkisi artmaktayken ele alınan politikalar özellikle merkez ülkelerin çıkarının gözetilmesine ve bu ülkelerin kalkındırılmasına destek olacak şekilde gelişmektedir. (Uçkaç, 2010).

Bu anlamda Türkiye'de de diğer çevre ülkelerde olduğu gibi ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olması adına atılan adımların doğaya ve kırsal alana sirayet ettiği görülmektedir. Diğer çevre ülkelerde olduğu üzere Türkiye'de de bağlı olarak doğal kaynaklar dışa açılmakta ve sermayeleştirilmektedir. Neoliberalizmin doğaya sirayeti beraberinde, sermaye birikimine katkı sağlamak adına doğal alanın tahrip edilmesini ve kırsal alanın dönüştürülmesini var etmektedir. Bu sirayet etme süreci tek taraflı bir durumu ifade etmekten ötedir. Öyle ki doğanın kendi varlığını inkâr etmeden sermayeleştirilme sürecinin ele alınması mühimdir. Neoliberal politikaların doğaya sirayeti neoliberalizmin kendi doğasına da sirayet etmekte ve adeta onda çatlaklar yaratmaktadır. Öyle ki pürüzsüz bir neoliberalizm bu anlamda mümkün gözükmemektedir. Başka bir deyişle doğa, neoliberalleşmeyi işlediği ölçüde neoliberalleşmenin çelişkilerini ve sınırlarını da okuyabileceğimiz bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hal böyleyken neoliberalleşmeyi devletin sermaye karşısında bütünüyle geri çekilişinden ziyade karşılıklı ilişkinin yeniden düzenlenişi olarak okumak faydalı gözükmemektedir.

Türkiye özelinde neoliberal süreçte doğanın sermayeleştirilmesinde devlet ve sermaye işbirliği de bu anlamda kuşkusuz ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin süreç içerisinde içinden geçmekte olduğu dönüşümler kırsal alana da yansımakta ve bu alanları dönüştürmektedir. Öyle ki 1960'lı yıllara kadar toprak tarım ve hayvancılık amaçlı kullanılmaktayken 1980 yılı itibariyle 2000'li yıllara da uzanan bir süreç içerisinde kabul edilen ve uygulanan politikalar toprağın kullanım amacında da dönüşümler yaratmıştır. Kırsal alanı yeniden şekillendiren ve iç içe ilerleyen bu dönüşümlerden birine örnek vermek gerekirse 2001 yılında imzalanan Tarımda Reform Uygulama Projesi (TRUP) ele alınabilir. Bu proje beraberinde tarım ürünlerindeki taban fiyat uygulamaları kaldırılmış, tarımsal KİT'ler özelleştirilmiştir. Bunun anlamı, devletin kırsal üreticiye geçmiş dönemde bir anlamda koruyucu ve destek sağladığı müdahale biçimlerinden çekilmesi ve piyasa dinamiklerinin küçük üreticilere sirayet etmesiyle bu üreticilerin süreçten daha derinden etkilenmesidir. Üreticiler, bununla beraber üretim sürecinde piyasa olanaklarına uyum sağlamakta zorlanmaktayken alışagelmış oldukları örgütlenme pratiklerinden de koparılmakta ve yoksun kılınan bir kırsal kesim ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra yeniden düzenlenen kanuni yapılar dâhilinde daha önce koruma alanları olarak var olan alanlar madencilik, enerji üretimi vb. yoluyla kaynak odaklı yatırımlar yoluyla sermaye birikimine açılmaktadır. Bu yeni yönelimde hazineye ait olan ormanlar, araziler, meralar; inşaat, enerji, altyapı, turizm gibi doğal çevreyi korumanın önemini vurgulamaktan kaçınan etkinlik alanlarına ve sermaye birikimine sunulmaktadır. Bununla beraber kamu gözetimi ve mülkiyeti altındaki yerlerle ilgili yönetimin kuralsızlaştırılması, mülkiyetin özelleştirilmesi, ticarileştirme yönünde kullanımlarının önünü açılması gibi çok katmanlı dönüşümler dikkat çekmektedir. Bağlı olarak 2000'li yıllarda daha da yoğun biçimde olmak üzere özelleştirme, kuralsızlaştırma, ticarileştirme adına hukuksal ve kurumsal düzenlemelere dikkat çekici derecede ağırlık verilmeye başlanmıştır (Çoban vd., 2015). Birinci bölümde de ele alındığı üzere bir bölgenin yerel tarih ve kültürünün kullanıma açılma ve neoliberal küreselleşme sürecinde yerel ekonomik ve toplumsal kalkınma kaynağı haline dönüşme biçimlerini açıklamak adına küresel ve yerel süreçler arasındaki karşılıklı bağlantılar dikkate alınmalıdır.

Örneğin, tarih boyunca “kamuya ait bir kaynak” olarak görülen su, Türkiye’de 1980 yılından itibaren halka sunulan bir “hizmet” alanı olarak geliştirilmiş ve kamunun kâr amacı güttüğü bir etkinlik haline bürünmüştür. Kullanım hakkını herkesin elinde tuttuğu ve toplumsal bir varlık olan su, halk arasında “su çatlağını bulur” tabiriyle anlatılmaktayken bu

tabir, suyun akışındaki özgürlüğe vurgu yapmaktadır. Köylerde, kırsal alanlarda yaşayanlar, çiftçiler, tarlalarını yer altı sularından sulamakta, derelerden akan sudan müşterek olarak faydalanmaktayken doğanın ve doğal kaynakların rantlar uğruna sermayeleştirilmesiyle birlikte toplumsal alanda dönüşümler de ortaya çıkmaktadır (Aysu, 2015).

Bununla birlikte uluslararası ölçekte nehirlerin metalaştırılması da dikkat çekmektedir. Hidroelektrik santraller (HES) aracılığıyla dere ve nehir gibi doğal alanlar uzun süreli iş anlaşmalarıyla şirketlerin kullanımına sunulmaktadır. Yapılan yasal düzenlemeler ile 1990'ların sonundan itibaren enerji yatırımları üzerindeki kısıtlayıcı müdahaleler de büyük ölçüde ortadan kaldırılarak özel sermayenin önü açılmakta ve sermaye böylelikle HES ve termik santral gibi yatırımlar aracılığıyla kırsal alana uzanmaktadır (Adaman vd., 2016). HES'ler her ne kadar yenilenebilir bir enerji kaynağı olarak düşünülse de bu santral ve barajların doğanın tahribatına yol açmakta olduğu göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir. İnşaat süresinde kazıların yapıldığı doğal alanlarda meydana gelen bitki örtüsünün tahribatı ve bu alanda yaşamlarını sürdüren canlıların yaşam alanlarının kısıtlanıp dönüştürülmesi gibi süreçler gelişmekteyken uzun vadede düşünüldüğünde HES'lerin olumsuz etkilerinden biri de iklim değişikliği olabilmektedir. Sadece Trabzon'da 49 adet aktif durumda HES bulunmaktayken aynı yerde 128 adet daha HES projesi planlanmaktadır. Antalya'nın Kumluca ilçesine bağlı Söğütçuması Köyü sınırları içerisinde bulunan ve Akdeniz'e dökülmekte olan Alakır Nehri, vadinin can damarını oluşturmakta ve doğal bir yaşam alanı oluşturmaktadır. Fakat nehir, son dönemde bölgede inşa edilen HES'ler nedeniyle kuruma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Vadide faal durumda ve proje aşamasında olan sekiz adet HES projesi vardır. Ancak bakanlığın Çayağzı HES için verdiği "Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Gerekli Değildir" kararına karşı açılan ve görülen davada yürütmeyi durdurma kararı çıkmış ve fiili olarak inşaat süreci durdurulmuştur (Turhan ve Çağatay, 2015). Verilen örnekte dikkati çeken bir nokta Türkiye'deki ÇED kararlarıdır. Çoban vd.'ne göre "1993'te yürürlüğe girdiği tarihten bugüne kadar ÇED Yönetmeliği'nde yapılan değişiklikler, ÇED sürecini aceleye getirecek biçimde idareye verilen sürelerin kısaltılması, ÇED muafiyetlerinin artırılması, halkın sürece katılımının zorlaştırılması gibi ÇED'i etkisizleştiren düzenlemelerdir" (2015:7).

Görülmektedir ki neoliberalizm doğayı sermayeleştirmektedirken toplumsal hayatta ve doğal çevrede birçok dönüşümü beraberinde getirmektedir. Burada, doğanın nasıl okunduğu ve anlamlandırıldığı önemlidir. Bu anlamda ilk olarak 'doğanın kırsal alanda (ve bir ilişkisellik içerisinde kentsel alanlarda) araçsallaştırılması' noktasında ele alınırsa doğa

sınıfsal çelişkilerin kendini gösterdiği bir alan, bir arka plan rolünü üstlenmektedir. Söz konusu araçsallaştırmada doğa, siyasal mücadelelerin önemsendiği bir noktada durmaktayken kendisi olmaktan öte sermaye birikimi ve sınıfların üzerinde mücadele verdikleri bir kaynak durumuna indirgenmektedir. İkinci olarak ‘doğanın ayrıklaştırılması’ bağlamında ise sermayenin doğaya sirayetinin yıkıcı etkilerini ve insan merkezli bakış açısını reddeden haliyle doğa toplumsal ilişkiler ve bu ilişkiler beraberinde var olan anlamlandırmalar olmadan ele alınabilen ve toplumla girdiği her ilişkiden güçsüz çıkan bir varlık olarak karşımızda durmaktadır. Bu anlamda doğanın sermayeleştirilerek tahribatının siyasal ve insan merkezli boyutu reddedilerek korunması gereken bir varlığa yapılmış insani müdahaleler olması bağlamında sorunsallaştırılmaktadır (Erensü, 2016). “Doğa-toplum-sermaye ilişkileri üzerine yer yer faydalı ipuçları sağlamalarına rağmen burada kabaca doğanın araçsallaştırılması ve ayrıklaştırılması şeklinde isimlendirdiğimiz bu eğilimlerin her ikisi de doğayı sabit, mutlak ve edilgen olarak kurgulamak” (Erensü, 2016: 43) anlamına gelmektedir. Bunu kabullenmek, doğanın toplumla olan iç içe geçmiş, dinamik ve yeniden üretilen ilişkisini basite indirgemek anlamı taşımaktadır. Bununla beraber neoliberalizm ise sorunsuz ilerleyen bir ekonomi politik durumuna indirgenecektir. Hâlbuki durum tam tersidir. Doğa neoliberalizmde pürüzler oluşturmaktadır. Doğanın bütünüyle kontrol altına alınabilmesi imkânı yoktur. Neoliberal küresel süreçte ortaya çıkan ekolojik krizler bunun bir göstergesidir. Bunun ötesinde neoliberal küreselleşme sürecinde doğa, üzerinden rantlar sağlanabilecek ve sermayeleştirilip metalaştırılabilecek bir alan olarak var olmaktadır aynı zamanda potansiyel tehditleri de var etmektedir. Bunun nedeni, doğanın toplumsal hayattaki rolü ve bu hayatın sürdürülebilirliği noktasındaki işlevidir. Sürecin toplumsal alana yansımalarını ortaya koyabilmek için ise doğanın sermayeleştirilmesinin kırım tasfiyesi, müştereklerin yitirilmesi, göç, işgücünün dönüşümü, yoksulluk, mülksüzleştirme, borçlandırma üzerinden tartışılması gerekmektedir.

2.1.1-Mülksüzleştirerek Birikim ve Yoksunlaştırma

Sermaye, devletlerin özel mülkiyeti altında bulunan ya da mülkiyetten bağımsız olan, yurttaşların kolaylıkla ve sınırsızca erişebileceği ve müşterek olarak kullanabileceği doğal alanları ve doğal kaynakları özel mülkiyete dönüştürerek sahiplenme amacındadır. Bu alanları ise daha çok ucuz işgücüne olanak vermesi ve daha az maliyetle beraber daha çok kâra ulaşabilmesinin daha kolay olması açısından tercih etmektedir. David Harvey bu olguyu ‘mülksüzleştirerek birikim’ olarak kavramsallaştırmaktadır. Marx, ilksel birikim teorisiyle fabrikada çalışan işçinin neden emeğini satmak zorunda olduğunu sorgularken kapitalist sistemdeki baskı ve zorbalıkla ortaya çıkan mülk transferlerinin ve yerinden edilmelerin bir

dizi resmi ve gayri resmi uygulamanın hesaplı bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunmaktadır (Erensü, 2016). Harvey de ‘mülksüzleştirerek birikim’ kavramını ortaya koyarken Marx’ın ilksel birikim teorisinden yola çıkmaktadır. İlksel birikim, üreticileri üretim araçlarından ayıran tarihsel bir süreçten başka bir şey değildir. Bunun bir “ilk” süreç olarak görünmesi, sermayenin ve sermaye ile uyuşan üretim tarzının tarih öncesi dönemini oluşturmasından ileri gelmektedir. İnsan kitlelerinin geçim araçlarından birdenbire ve zorla koparılıp korunmasız proleterler olarak emek piyasasında var edildikleri anlar ilk birikim tarihinin çığır açıcılarıdır. Bu çerçevede de kır üreticisinin, köylünün topraktan yoksun bırakılması bütün sürecin temelini oluşturmaktadır (Marx, 2017).

İlksel birikim teorisiyle ilgili hem eski hem de yeni dönemdeki tartışmalar günümüz koşullarındaki süreçleri ve değişimleri anlamak ve anlamlandırmak açısından oldukça önemlidir. Ekonomik ve toplumsal anlamdaki geçimini tarım üzerinden sağlamakta olan köylülerin mülksüzleştirilmesi, topraklarının ellerinden alınması, yaşam alanlarından göç etmeye zorlanmalarının temelinde özelleştirilmiş denetimlerde olduğu üzere ilk birikim teorisi yatmaktadır. Kapitalizmin başlangıcına yönelik bu teorinin bugün yeniden mülksüzleştirerek birikim kavramıyla gündeme gelmesi, ilk birikim koşullarını yaratan devlet destekli mülksüzleştirme dalgasının günümüzde görülüyor olmasıyla ilintilidir. Harvey’e göre ilksel birikim pratikleri günümüzde; toprağın metalaştırılıp özelleştirilmesi ve köylü nüfusların köylerinden ayrılmaya zorlanması, çeşitli mülkiyet hakkı biçimlerinin kişiye özel mülkiyet haklarına dönüştürülmesi, ortak varlıklardan faydalanma haklarının bastırılması, emek gücünün metalaştırılması ve yerli üretim ve tüketim biçimlerinin baskı altına alınması, kredi sisteminin birikimde temel bir araç olarak kullanılması gibi mekanizmalarda ortaya çıkmaktadır. Ona göre mülksüzleştirme yoluyla birikimin dört ana özelliği; özelleştirme ve metalaştırma, finansallaşma, kriz yönetimi ve manipülasyon ve son olarak da devlet eliyle yeniden dağıtımdır (2005). Bu anlamda mülk olarak sahiplenilmiş varlıkların Harvey’in belirttiği temel dört ana özellik yoluyla sahipliğinin el değiştirmesi, eski sahibinin mülksüzleştirilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin; Manisa’da Soma’nın Yırca köyünde, binlerce zeytin ağacının yok edilmesi, yakın dönemde gerçekleşmiştir. Bölgede bir şirket tarafından yeni bir santral yapılması için köylülerin sahibi olduğu 490 dönümlük zeytinliğin kamulaştırılmasına karar verilerek, kamulaştırılacak yerler tesisi yapacak olan şirkete devredilmektedir. Zeytinliklerine el koyularak mülksüzleştirilen köylünün temel geçim kaynakları da bu şekilde sermayenin denetimine geçmektedir. Böylelikle neoliberal süreçte mülksüzleştirerek birikim gerçekleşmektedir.

Yerel halkın mülksüzleştirilmesi sadece buralarda yaşayanların maddi varlıklarının mülkiyet haklarının ellerinden alınmasıyla gerçekleşmemektedir. Hayata geçirilmesi planlanan doğal alanı tahrip edecek projelerin varacağı noktalar da aynı şekilde yerel halkın mülksüzleşmesine neden olmaktadır. Örneğin genellikle kırsal alanda yoğunlaşan HES'ler köylülerin önemli geçim kaynağı olan tarım faaliyetlerini tehdit etmekte ve onları mülksüzleştirmektedir. Muğla Yuvarlakçay vadisi Türkiye'de tarımın gelir getiren bir faaliyet olarak halen yapılabildiği bir bölgedir. Bölgede yapılmak istenen HES projesi, bölgedeki tüm köyler tarafından ortak kullanılan Yuvarlakçay deresinden temin edilen sulama suyunun yitirilmesi anlamını taşımaktadır. Ekonomik geçimlerini tarımsal faaliyetlerle sürdüren yerel halkın ekonomik geçim kaynakları olan bir dereden mahrum bırakılması da onların mülksüzleştirilmesi anlamını taşımaktadır. Görüldüğü üzere mülksüzleştirerek birikim, içerisinde 'yoksunlaştırmayı' da barındırmaktadır. Doğanın henüz birikim sürecine katılmamış unsurları olan akarsular, dereler, korunan alanlar, meralar neoliberalizm ile beraber yavaş yavaş sermayeleştirilirken bu alanlardan bedelsiz olarak yararlanan yerli halklar bunlara erişim haklarından yoksun kılınmaktadır. Öyle ki sermayeleştirilen alanlarda yaşayan yerel halk yalnızca ekonomik yönden değil toplumsal ve kültürel yönden de yoksunlaştırılmaktadır. Buradaki yoksunlaştırılma mekâna yüklenen anlamla bağlantılı olarak daha iyi kavranabilecektir. Mekânsal alana atfedilen anlamlar söz konusu olduğunda ise yalnızca özel mekân değil kamusal mekânın da kişiler için anlamı önem taşımaktadır. Kamusal alanda ortaklaşa oluşturulan değerler ve müştereklere bu noktada değinmek önemlidir.

2.1.2. Toplumsal Müşterekler

O halde müşterek alan, belli bir nesne, varlık ve hatta toplumsal bir süreç olarak değil, kalıcı olmayan, her türlü dış etkiye açık bir toplumsal ilişki biçiminde tasavvur edilmelidir. Kendi kendine tanımlanan bir toplumsal grup ile, onun yaşantısı ve kendini idame ettirmesi için elzem kabul edilen, ister mevcut isterse tasarı boyutundaki toplumsal ve/veya fiziksel çevresine dair özellikler arasındaki ilişkidir bu. Aslında toplumsal bir edim olarak ortaklaştırmadan yahut iştirakten söz etmeliyiz. Böyle bir edim ortak bir alanla toplumsal bir ilişki tesis eder; bu alan ister belli bir toplumsal gruba tahsis edilmiş olsun, isterse istisnasız herkese tümüyle açık.

David Harvey⁶

---

⁶ Asi Şehirler, 2013: 125.

Müşterekler, küresel olarak ve Türkiye özelinde de son zamanlarda sık kullanılmakta olan bir kavram olmakla beraber “müşterek” olarak telaffuzunu görmüyor olsak bile toplumsal alanda ve pratiklerde farkında olmadan üzerinde durulan olgularla karşımıza çıkmaktadır. Adaman vd.’ne göre müşterek, yani herkesin olan ve o yüzden hiç kimsenin olmayan; ortak olan, ortak yönetilen ve üzerine ortak karar verilen en geniş anlamıyla paylaştığımız ortak zenginliklerdir. Bu zenginlikler doğanın bizlere sunduğu hava, su, ormanlar gibi varlıkların yanı sıra parklar, internet gibi toplumsal yaratıcılığın ürünleri olan zenginlikleri de içermektedir (2017). Bu anlamda müşterekleri yalnızca fiziksel olanla sınırlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Toplumsal müşterekler içerisinde dil, gelenek kültür gibi nüveleri de görmemiz gerekmektedir.

Müştereklere dair önemli yazınlar, Garrett Hardin, Elinor Ostrom, Fikret Berkes gibi isimlerin araştırılmalarında yer bulmaktadır⁷. Bu literatür ve yaklaşımların görece eksik kalmış olabilecek tarafları ise müştereklerin sermaye süreçleri içerisinde nasıl şekillendirildiği üzerinde durmamalarıdır. Bu bağlamda müştereklere dair en eski yazın olarak karşımıza yine Marx’ın ilksel birikim teorisi çıkmaktadır. Marx’ın Kapital’in birinci cildinin son bölümünde ele almış olduğu teorinin genel hatları üzerine yukarıda verilen bilgilerin yanı sıra Marx bu teori bağlamında İngiltere örneğine odaklanmıştır. İngiltere örneğiyle beraber kırsal nüfusun topraksızlaştırılıp mülksüzleştirilmesine değinen Marx, Çitleme Kanunları⁸ ile kanalların kurumsallaştırılmasıyla ortak kullanılan otlakların, tarım arazilerinin özel mülkiyet altına alınmasından ve sermayeleştirilmesinden bahsetmektedir. Böylelikle Marx’a göre tarım işçisi ile ortak topraklar arasındaki bağın anısı bile silinip gitmektedir. Bağlı olarak Marx’ın müşterekleri salt ekonomik düzeye indirmediği ama sermaye süreçlerinden nasıl etkilendikleri üzerine çözümleme yapmaya yöneldiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Müşterekler üzerine bu anlamda benzer bir yaklaşım da Harvey’de görülmektedir.

Harvey, müştereklerin salt ekonomik yönüne değinmeyerek toplumsal ilişki boyutunu öne çıkarmaktadır. Ona göre bireylerin ve toplumsal grupların gündelik pratikleri toplumsal hayatı var etmekte, bu toplumsal pratikler çerçevesinde herkesin yaşayabileceği müşterek bir alan meydana gelmekte ve kültürel açıdan da bu alan yaratıcı özelliğe sahip olmaktadır. Fakat müşterek alanlar aşırı “istismar” nedeniyle niteliğini yitirmektedirler. Bu duruma bir örnek

---

⁷ Söz konusu araştırmaların daha detaylı bir incelemesi için bkz. Adaman vd., “Herkesin Herkes İçin Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji” Metis Yayınları, İstanbul, 2017.

⁸ Çitleme ya da toprak çevirme hareketi, İngiltere’de 12. yy da başlayan, küçük toprak sahiplerinin topraklarının, devlet gözetiminde büyük toprak sahipleri tarafından gasp edilmesidir.

göstermek gerekirse arabaların var olmadığı dönemde sokakların oyun oynayan çocuklar için ve halkın kaynaşması adına bir müşterek alan olduğu belirtilebilir. Ancak daha sonra bu ortak alanın yerini otomobillerin egemenliğindeki kamusal bir alan almıştır (Harvey, 2013). Toplumsal müşterek ve ortak alanlar Harvey'in örneğiyle de destekleneceği üzere küreselleşme sürecinde değişime uğrayarak kamusal alanlara dönüştürülmektedir. Dolayısıyla da müştereklere anlam atfeden yerel halk için bu, anlamın yitirilmesidir. Yine Harvey'in belirttiği üzere ortak alan, herhangi bir sınırlandırmanın mümkün olmadığı durumlarda bile bir meta özelliği taşımamasına rağmen ticarete zemin hazırlamaktadır. Örneğin bir şehrin atmosferi şehrin sakinlerinin ortak olarak ürettikleri bir şeydir fakat turistik ticaret bu ortak alandan kendisine pay çıkarmaktadır (Harvey, 2013).

Bu yaklaşımlar çerçevesinde doğanın sermayeleştirilmesini, sermaye tarafından toplumsal müştereklerin gasp edildiği bir çitleme ve mülksüzleştirme görünümü olarak ele almak yerinde olacaktır. Bu çitleme görünümüyle beraber toprak, su, hava gibi ekolojik müştereklerin yanı sıra toplumsal müşterekler de tahrip edilmekte ve hatta yok edilmektedir. Yakın dönemde Yırca'da acele kamulaştırma kararları ile el konulan zeytinlikler bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bölgenin yerel halkının önemli bir geçim kaynağını oluşturan zeytinlikler yalnızca ekonomik bir anlam ifade etmemekte yerel düzeyde toplumsal bir değer de taşımaktadır. Muhtar Mustafa Akın'ın "Acı bir durum. Evladını öldürüyorlar, elinden koparıyorlar, sonra da 'al cenazesini sakla' diyorlar"⁹ sözleri müştereklerin toplumsal anlamını göstermesi açısından önemlidir.

Toplumsal müştereklerin özelleştirilmesi; yerelde kültürün, geleneklerin, anıların silinmesi anlamına gelmektedir ki insanların yaşamsal faaliyetleri için tüm bunlar büyük bir önem arz etmektedir. 32 HES projesinin yürütülmeye devam edildiği Trabzon Solaklı vadisinde Derebaşı HES projesiyle doğanın rantlar uğruna tahrip edilmesi toplumsal müştereklerin de yok olması durumuna gösterilebilecek örneklerden biridir. Derebaşı HES, bulunduğu konum itibarıyla yerleşim yeri olmaktan uzak ve herhangi bir geçim kaynağı özelliğini bünyesinde barındırmamasına karşın yerel halk için bölgenin yerli dili olan Romeika aidiyetinin ve kimliğinin yok olması tehdidi anlamını taşımaktadır. Öyle ki bölgede bulunan her ağacın her kayanın Romeikaca bir adı vardır (Erensü, 2016). Doğanın sermayeleştirilmesiyle beraber yitirilecek olan ağaçlar bu anlamda yalnızca bir ekolojik krizin derinleşmesinden ziyade bir dilin yitirilmesi ve bu toplumsal müşterekten yoksun kalınması anlamını da taşımaktadır. Bu, kırsal alanda yerel halkın mülksüzleştirilmesi ve toplumsal

---

⁹ www.hurriyet.com.tr

müştereklerden yoksun bırakılmasının neden toplumsal mekanlara atfedilen anlam ile ilişkisi üzerinden okunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

2.1.3. Toplumsal Mekânın Anlamı

İnsan yaşadığı yere benzer
O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer
Suyunda yüzen balığa
Toprağını iten çiçeğe
Dağlarının, tepelerinin dumanlı eğimine
Konyanın beyaz
Antebin kırmızı düzlüğüne benzer
Gögüne benzer ki gözyaşları mavidir¹⁰

Lefebvre'e göre toplumsal mekân şeyler arasında bir şey, ürünler arasında herhangi bir ürün değildir. Mekânların müşterek varlıkları içerisinde meydana gelmekte olan ilişkileri ve eşzamanlılıkları, dolayısıyla bir düzeni ya da düzensizliği kapsamaktadır (2016). Bunun sonucunda ortaya çıkmakta olan işlemler kümesi ve dizisi herhangi bir nesneye indirgenemez. Öyle ki toplumsal mekân geçmiş eylemlerin bir neticesi olarak yeni eylemlere imkân tanımakta, bunları telkin etmekte ya da engellemektedir. Bir mekân olarak Venedik'i ele alan Lefebvre'e göre Venedik bir resim ya da heykel kadar güçlü bir ifade ve anlam taşıyan, bir o kadar da biricik ve birleştirici bir mekândır. 'Mekânın temsili' ile 'temsil mekânı' karşılıklı olarak birbirini güçlendirir. Kanallar mekânı ile sokaklar mekânı, yani su ve taş, ikili bir doku içinde, karşılıklı bir yansı içinde birbirini güçlendirir (2016). İşte kırsal mekân ve yerel halkı arasındaki bağ da bu şekilde biricik ve birleştiricidir. Bağlı olarak doğanın sermayeleştirilmesinin uzandığı bir nokta da yerel halkların yaşadıkları mekâna atfettikleri anlamların dönüşümünü beraberinde getirmesi ya da kimi zaman mekâna yüklenen anlamın yitirilmesidir. Tam da bu gerekçeyle her yoksunlaşma yalnızca ekonomik bir anlam taşımamaktadır. "Üretici güçler ve teknikler, mekânın –yerel, bölgesel, ulusal, gezegensel- her düzeyine müdahale etmeyi sağlar. (Coğrafi, tarihsel) bütün mekân, içerimleri, başlangıç 'noktaları', ilk odak ve düğümleri, doğal mekânın yerine üretilmiş bir mekânı geçiren

---

¹⁰ Edip Cansever, "Mendilimde Kan Sesleri".

toplumsal mekânın farklı düzeylerinde bulunan *yerler* (yerellikler, bölgeler, ülkeler) ortadan kaldırılmadan dönüştürülür” (Lefebvre, 2016:115).

Mekân olarak bir köy konutu da toplumsal ilişkileri içermekte, kapsamaktadır. Lefebvre’de bu konut ister güzel ister yoksul olsun her zaman bir türe denk düştüğünden hem bir ürün hem de bir eserdir (2016). Doğanın az çok bir parçası olma niteliğini taşımaktadır. Bu haliyle herhangi bir köy konutu, eser ile ürün, doğa ile çalışma ve sembolik anlam taşıyan ile somut anlam arasında aracı bir nesne olarak var olmaktadır. Belirtilmelidir ki mekân, fiziksel ve toplumsal olarak bünyesinde barındırdığı pratiklerle kendini o mekânda yaşamını idame ettiren bireylere sunmakta ve açıklamaktadır. Nitekim bir buğday ya da mısır tarlasındaki saban izleri ekilen tohumları; tarlaların çitlerle ya da tellerle çizilen sınırları, üretim ve mülkiyet ilişkilerini bünyesinde barındırmaktadır. Ancak işlenmeyen bir toprak, fundalık ya da orman için bu netlik bu kadar keskin olmamaktadır. Bir kaya, bir ağaç için de durum aynıdır. Bu çerçevede toplumsal ilişkiler içerisinde üretilen mekân Lefebvre’ün ifadesiyle çokludur (2016). Bu çokluk içerisinde mekân hem somuttur hem de soyuttur hem dolaysızdır hem de dolaylıdır. Burada vurgulamak gerekir ki köylülerin, somut mekân ile ilişkileri salt ekonomik geçimleri için sürdürülmekte olan dolaysız bir ilişki değildir. Somut mekânla kullanım değeri üzerinden kurdukları ilişki beraberinde bir ‘sahiplenme’yi de getirmektedir. Sahiplenme, mülk edinmeden ayrı olarak, bir grubun ihtiyaç ve olasılıkları için bir ‘doğal mekânı’ dönüştürmesidir. Dolayısıyla da sahiplenme, zorunlu olarak mülkiyeti gerektirmemektedir. Bunun aksine mekânın mübadele değerine karşı kullanım değerini öne çıkaran kolektif bir mekâna, kolektif deneyimlere, aidiyet hissine dayalı olarak gelişen bir ilişkidir. Mekânı böylesine bir aidiyet hissiyle sahiplenenler ile bu mekânı tek yönlü olarak mübadele sistemine tâbî kılıp manipüle eden failer arasında böylelikle çelişkili bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Lefebvre, 2016).

Görülmektedir ki kırsal alanda sürdürülen yaşam pratiklerinde derin bir geçmişe ve kuşaktan kuşağa aktarılan deneyime dayalı, hane temelli bir toplumsal yaşam biçimi ve geçim biçimi bulunmaktadır. Kırsal alanlar söz konusu olduğunda ‘sahiplenme’, doğayla ilişkilerini dolaylı ve dolaysız olarak sürdürmekte olan köylülerin gündelik yaşamında üretilmekte olan çok katmanlı pratikleriyle ve bu pratikler beraberinde gelişen yerel bilgi ve deneyimlerle var olmaktadır. Hal böyleyken köylüler için doğa, salt ekonomik geçimin dayandırıldığı bir araç olmaktan uzaktır ve insan ile doğa arasındaki ilişkiyi de bu anlamda ekonomiye indirgemek hatalı ve eksik bir tutum olacaktır. Doğa ve içinde barındırdığı dinamikler köylüler için çok boyutlu ve bütünsel toplumsal yaşamın kurucu unsurlarından biri olmaktadır. Öyle ki doğada

bulunan ağaclar, dereler, göller, çayırlar kolektif belleği var etmekte, oraya yaşayan bireylerin kullanmakta oldukları dile ve söylemlere de sirayet etmektedir. Orman, mera, akarsular gibi mülkiyet dışında kalan fakat bir müşterek olarak kullanılan varlıklar toplumsal, kültürel ve sembolik ilişkilere dâhil olmaktadır. Bu çerçevede doğa ile geçim ilişkisinin ve Lefebvre'ün kavramsallaştırmasıyla sahiplenmenin iç içe geçtiği görülmektedir. Doğanın sermayeleştirilmesi ve tahrip edilmesiyle beraber yerellikler içerisinde bulunan alana yüklenen anlam da tahrip olmaktadır. Bu bağlamda yerel halk, toplumsal mekân ile arasındaki o biriciklikten 'yoksun' kılınmaktadır.

Doğanın sermayeleştirilme süreci beraberinde tahrip edilmesi, mekâna yüklenen kültürel anlamlardan da yerel halkın mahrum kılınması anlamını taşımaktadır. Bu duruma verilebilecek en güzel örneklerden biri Dersim'in Munzur nehri üzerinde yapılması planlanan enerji amaçlı altı adet barajı ve sekiz adet hidroelektrik santrali öngören Munzur Projesi'dir. Dersim'de insan eliyle yapılmış olan mabetler fazla olmamakla beraber ibadet daha ziyade doğal mabetlerde yapılmaktadır. Bu anlamda Munzur en önemli ibadet alanlarından biri, suyu ise önemli bir ibadet nesnesi olarak değer taşımaktadır. Orada yaşayan topluluk için Munzur, adeta Dersim'in ikinci adı, sembolüdür. Öyle ki yerel halk nehrin adını çocuklarına vererek mekâna verilen anlamı adeta kanıtlamaktadır. Dolayısıyla Dersim'de bir yandan enerji odaklı yatırımlarla doğa tahrip edilirken diğer yandan da doğa ile ilişki içindeki inancın kaynakları da yok edilmekte, toplumsal mekânın anlamı yitirilmektedir (Deniz, 2016).

Kırsal mekânın anlamı orada yaşamakta olan topluluk için büyük önem arz ederken, bu anlam yalnızca bölgede yaşayanlarla mekân arasında kurulmuş bir anlam değildir. Öyle ki ekonomik geçimliliğin tarımla sağlanması dışında kırsal alana, yazlık olarak, emeklilik mekânı olarak, mali sıkıntılardan kaçınılacak bir sığınak olarak da anlam atfedilmektedir. Bu alanların sermayeleştirilme beraberinde tahrip edilmesi, mekâna uzakta olan kişilerin o mekânla kurdukları bağı da tahrip etmektedir.

2.1.4. İşgücüne Yansımalar, Yoksullaşma, Borçlandırma ve Göç

Kırsal alanda yaşayan ve ekonomik geçimliliğini toprak üzerinden sağlamakta olan köylünün mülksüzleştirilmesi ve yoksunlaştırılması işgücünde de dönüşümünü beraberinde getirmekte ve geçimliklerini yitiren yerel halk buna bağlı olarak yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır. Kırsal alanlarda tarımdan ziyade hizmet sektörüne, informel sektöre, ücretli işçiliğe doğru bir evrilme süreci yaşanmaktadır. İşgücünün dönüşümü kırsal yoksulluğu ve borçluluğu da beraberinde getirmektedir. Doğanın bileşenlerinden biri olan insan emeğinden

bağımsız üretim düşünülemez. Toprak insan emeğiyle birleştiğinde ihtiyaç duyulan madenleri, tahılları, meyveleri ve gerekli hammaddeleri sunmaktadır. Ama toprağın kendisi metalaşp sermayeleştirildiğinde emeğin konumlanması ve değeri de değişim geçirmektedir. Gıda ve yaşam alanları bakımından doğal varlıkları müşterekleştiren ve üretim ve geçimliklerini toprak üzerinden sağlayan köylü için bu durum emek sürecinde bir dönüşümü yaratmaktadır (Aysu, 2015).

Doğanın sermayeleştirilmesi ve sermayeleştirilen kırsal alanda köylünün topraklarına yönelik atılan adımlar ikili bir süreç ortaya çıkarmaktadır. Bu süreçte bir yanıyla doğanın kendisi ve içerisinde barındırdığı müşterekler piyasa ilişkileri içerisinde tâbî bir metaya indirgenmekten öte yandan topraktan ve kendi var oluş koşullarından ayırksılaştırılan emek, alabildiğine basitleştirilip nicelleştirilerek piyasaya mümkün olduğunca daha fazla “mahkûm” edilmektedir. Kendi toprağında, üretici olarak konumlanan ve geçimini buradan idame ettirmekte olan çiftçiler, tarımı mevcut neoliberal küreselleşme sürecine tâbî kılan politika ve yatırımlar sebebiyle proleterleşmekte ve güvencesizleşmektedirler. Bir yandan tohum, ilaç, gübre gibi pahalı girdileri karşılamaya çalışan köylüler akabinde ürününü düşük fiyatlara satmak durumunda kalmakta, üretimi terk etmekte, gelir getirici başka iş kollarına yönelmekte ve nihayetinde bu baş etme stratejileri işlemediğinde yoksullaşmakta ve borçlanmaktadır (Benlisoy, 2015). Aynı zamanda Harvey’in de ifade ettiği gibi, “Emekçiler rekabet yoluyla yalıtılmakta, birbirine yabancılaşmakta, doğa ile duygusal ilişkiden uzaklaştırılmaktadır. Kendi gelecekleri hakkında söz sahibi olmak yerine salt makine operatörleri, makinelerin eklentileri haline gelmektedirler” (2015:133-134).

Bu durumun bir örneğini tarımda ‘sözleşmeli üretim’ oluşturmaktadır. Devletin tarımsal alandan çekilmesiyle tarıma yönelik desteklemeler sınırlandırılmakta, tarımsal kurumlar devletin hizmet alanının daraltılması bağlamında zayıflatılmakta ve özelleştirilmektedir. Buna karşın özel tarımsal yatırımlar teşvik edilmektedir. Böylelikle uluslararası piyasalara açılan tarımsal üretimde devlet/köylü ilişkisinin yerini sermaye/köylü ilişkisi almaktadır. Sermayenin tarıma yönelik yeni denetim mekanizmalarından biri bu anlamda sözleşmeli tarım olmaktadır (Ulukan, 2013). Sözleşmeli tarım uygulaması kapsamında firmalar ve üreticiler arasında yapılan anlaşma beraberinde firmanın üreticinin ürününü belli koşullarla almayı belirli bir üretim formu kapsamında taahhüt etmesi yer almaktadır. Böylelikle sözleşmeli tarım yoluyla üreticiler sürece toprak ve işgücünü temin eden taraf olarak dâhil olurken firmalar ise tohum, gübre gibi üreticinin alım gücünün yeterli olmadığı ve karşılamakta zorlanacağı girdileri sağlayan taraf olarak katılım sağlamaktadır. Bu durum,

çiftçinin kendi toprağı üzerindeki hâkimiyetini yitirmesi anlamını taşımaktadır. Üretim üzerindeki karar verme gücünü ve bağımsızlığını yitiren çiftçiler üzerinden sürece bakılırsa aslında sözleşmeli tarımın değil, ‘sözleşmeli çiftçiliğin’ ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Sözleşmeli tarım gibi neoliberal dönemde uygulanan politikalar sonucunda kırsal alanda yaşayan köylülerin geçimlik araçları dönüştürülmekte ve bununla beraber köylüler yoksullaşmakta, proleterleşmekte ve yaşam pratiklerini yeniden üretmekte zorlanmaktadırlar.

Bağılı olarak doğa, kaynak odaklı yatırımlar aracılığıyla sermayeleştirilirken de benzer görünümeler ortaya çıkmaktadır. Bunun somutlandığı alanlardan biri rüzgâr enerji santrallerinin (RES) kurulduğu yerler olmaktadır. Kuruldukları yerlerde tarihsel ve anıtsal değerlere zarar vermekte olan ve bitki çeşitliliğinin azalmasına sebebiyet veren RES’ler, İzmir Karaburun örneğinde de görülebileceği üzere bölgenin ekonomik ve özgün değerleri olan zeytin ağaçlarının kesilmesini beraberinde getirerek doğal tahribata yol açmaktadırlar. Bunun anlamı, zeytin üreticisi çiftçilerin ve mevsimlik işçilerin işkollarında dönüşümün yaşanmasıdır. Nitekim RES’ler aynı zamanda (Aydın Çine’de olduğu gibi) köylülerin geçimliliğini sağladığı mera hayvancılığı faaliyetlerini ortadan kaldırmaktadır (Aysu, 2015).

Marx’a göre; “[...] toprak, insanın faaliyetinden bağımsız olarak, insan emeğinin genel nesnesidir. Emeğin yalnızca çevreleriyle dolaysız ilişkilerinden kopardığı her şey, doğanın kendiliğinden sağladığı emek nesnelere. [...] emek nesnesi olan şey, deyim yerindeyse daha önce harcanan emeğin eleğinden geçmişse, ona ham madde diyoruz. [...] Her ham madde emek nesnesidir; ama her emek nesnesi ham madde değildir” (2017:182-183). Marx’ın bu sözleri bizlere insanın emek gücünün dönüşümünü ve dolaysız olarak doğada var olan beşerî emeğin (proleterleşme süreciyle birlikte) hammaddeyi, sermayedar için metaya dönüştüren emek gücüne dönüşmesi sürecini yansıtmaktadır. Söz konusu neoliberal politikaların doğal kaynaklarını küresel sermayeye açan az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde uygulanışı dikkate alındığında kırsal alanda geçimini sağlayan yerel halk için işgücünün dönüşümü de Marx’ın belirttiği anlamda bir emek sürecini ortaya koymaktadır ve yoksulluk/yoksullaştırma da bu bağlamda önemli bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Doğal kaynakları zengin bir ülkede kırsal alanda sermayedarlar, emeğin ücretlerini düşürecek ve sermayenin kârını yükseltecek şekilde hareket edebilmektedirler. Kırsal alanlarda elde edecekleri kâra bağlı olarak kârlı sermaye birikimi adına sermayedarlar daha fazla işçi çalıştırmaya yönelmektedirler. Bu yönelişle beraber konumlandıkları bölgelerde yaşayan yerel halka öncelikle görece daha fazla ücret vermektedirler. Ancak sonrasında

durum tam tersine dönmektedir. Başlangıç için sermaye stoku küçük olduğu için kar oranları da yüksek olmaktadır ve sermaye stokundaki hızlı artış işgücü talebini de arttırdığından ücretler de yüksek olmaktadır. Ancak daha sonrasında sermaye stoku arttıkça kâr hadleri düşmektedir. Sermaye birikimi yavaşlamaya ve kâr hadleri azalmaya başladığında ücretler de düşmektedir (Smith, 2011). Böylece bulunan bölgede yoksulluk da yeniden üretilmektedir.

Neoliberal süreçte emek gücünün sermayedar tarafından tüketilmesi biçiminde gerçekleşen emek süreci iki belirgin özellik göstermektedir. İlk olarak işçi, emeğinin ait olduğu sermayedar denetimi altında çalışmaktadır ve sermayedar işin yönetimine uygun şekilde yapılmasına, hammadde israfının önlenmesine ve emek araçlarının işin zorunlu olarak sebep olacağından daha fazla aşınmamasına ve eskimemesine dikkat etmektedir. Ama ikincisi, ürün onun dolaysız üreticisinin yani işçinin değil sermayedarın malıdır. Metanın kullanımı metayı satın alana aittir ve emek gücünün sahibi emeğini verirken, aslında sadece satmış olduğu kullanım değerini vermektedir. İşçinin, sermayedarın iş yerine adımını attığı andan itibaren, emek gücünün kullanım değeri, yani onun kullanım biçimi olan emek, sermayedara ait olmaktadır (Marx, 2017). Bunun anlamı ise şudur; sermayedarların piyasa içerisinde doğrudan doğruya muhatap oldukları şey, emek değil, işçidir. Böylelikle emeğin kendisinin bir değeri kalmamaktadır. Doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde kırsal alanda yaşanan dönüşümler aracılığıyla buradaki yerel halk için de bir işgücü dönüşümü söz konusu olmaktadır.

Örneğin kırsal alanlarda konumlanan madenlerde, enerji yatırımları aracılığıyla doğanın sermayeleştirilmesinde yeni görünümeler ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede ele alınabilecek örneklerden biri 1990'lı yıllarda İzmir'in Bergama ilçesinde yer alan siyanürle altın arama çalışmalarıdır. Süreç içerisinde bölgede altın arama ruhsatı çokuluslu şirketlere devredilmiştir ve halen altın arama ve işleme faaliyetleri yeni rezerv alanlarının tespit edilmesiyle birlikte yirmi yılı aşkın süredir artarak ilerlemektedir. Bergama bölgesindeki yerel halk için bir üretim ve geçim aracı olan toprak, altın arama madeni beraberinde bir üretim mekânı haline getirilmiştir. Bu anlamda yerel halka vaat edilen ise yeni istihdam olanakları olmaktadır. Ellerinden toprakları alınan ve mülksüzleştirilen halk madende iş bulmaya ve çalışmaya başlamış ve köylüler Smith'in de ifade ettiği üzere başlangıçta yüksek ücretler karşılığında istihdam edilmişlerdir. Yine yakın zamanlardaki Yırca örneğinde de yerel halk mülksüzleştirilirken temel geçimlik kaynakları olan çiftçiliklerini yitirmiş, tarımsal topraklar enerji yatırımları lehine tasfiye edilirken zorunlu bir proleterleşme süreci yaşanmıştır. Süreç içerisinde bizatihi tarımsal üreticinin kendisi, bir "yarı çiftçi"ye

dönüşmekte, tarımsal üretimden elde edilen gelir tarım dışı faaliyet alanlarından elde edilen gelir karşısında ikincilleşmektedir. Bu bağlamda proleterleşmenin aldığı yeni biçimde de artık kırsal/doğayla bağlantı oldukça kırılgan bir boyut kazanmaktadır. Toprakta koparılabilir asgari ücrete tâbî kılınmış başka herhangi bir yerde daha iyi koşullarda istihdam edilemeyen köylü için böylelikle genç bir işçi profili oluşmaktadır (Benlisoy, 2015). Tıpkı Marx'ın ilk birikim teorisinde ele almış olduğu üzere mülksüzleştirilen köylü, süreç içerisinde proleterleştirilerek, emek gücünü de satmaktadır. Yaratmış olduğu artı-değer sermayedara ucuz işgücü olarak kâr sağlamaktadır. Bu işgücü dönüşümünün devamlılığı ise tartışmalı bir konudur. Nitekim söz konusu madenler ya da benzeri kaynaklar ulus-üstü kurumlar ve taşeron şirketlerin kontrolü altında işletildiğinden, belirli sözleşme sürelerine tâbî kılınmaktadır. Hal böyleyken kırsal alanda yerel halk için istihdamın da bir süresi olduğu görülmektedir. Süreç içerisinde kısa vadeli sözleşme ilişkileri tercih edilmektedir. Bu sözleşme ve seçenekler her ne kadar yenilenebilirliğe açık olsa da hep bir belirsizlik söz konusudur; çünkü sermaye her an başka bir yerde başka kaynaklar bulma potansiyeli taşımaktadır. Buna ihtiyaç duymasındaki temel neden ise artık pek çok ekolojik sistemin doğal yenilenme kapasitesinin işlemez hale geldiği bir dönüm noktasına ulaştığında, başka bir anlatımla kendini artık yenileyemediğinde aniden çöktüğünün artık görülebilmesidir (Harvey, 2015). Neoliberal küreselleşmede ortaya çıkmakta olan istihdam koşullarındaki iş süreçleri, tam zamanlı ve süreklilik içeren istihdam biçimlerini ortadan kaldırmaktadır. İşgücü talebindeki esneklik dolayısıyla “geleneksel ‘belirsiz süreli’ hizmet sözleşmelerinden ‘belirli süreli’ dönemsel ya da geçici nitelikli hizmet sözleşmelerine doğru bir eğilim” (Uyanık, 2008:215) görülmektedir. Kırsal alanda bağımsız küçük üretici olarak geçimliliğini topraktan sağlayan halk madencilik, turizm, enerji, tohum, tarım şirketlerinin kısıpı altında kalmaktadır. Bu şirketler tarafından belirli süreli istihdam edilerek proleterleşen köylünün, iş güvenliği de sağlanmamaktadır. Bu durum piyasa egemenliğine girmiş, güvencesizleşmiş ve proleterleşmiş bir köylü nüfusu var etmektedir. Bunun örneklerinden biri yakın zamanda Soma’da 301 işçinin hayatını kaybettiği maden faciasıdır. “Soma’da hayatını kaybeden maden işçilerinin büyük bölümünün, Soma, Savaştepe ve Kınık ilçeleri tütün merkezi iken buralarda tütün üreticisi olmaları, tarımın tasfiyesinin” (Benlisoy, 2015:5) ve dönüştürülen işgücünün güvencesizleştirilmesinin bir örneği niteliğindedir.

Neoliberal küreselleşme sürecinde dünya genelinde birçok az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun, kırsal alanda eksik istihdam içinde topraksızlaştırılıp mülksüzleştirilmiş, geçimlik kaynakları dönüşmekte olan köylülerde yaygın olduğu

görülmektedir. Göreli yoksul olarak tanımlayabileceğimiz kırsal nüfusun bulunduğu alanlarda doğa sermayeleştirilirken bölgede faaliyete geçirilmesi planlanan birtakım işletmelerde yerel halka yönelik geçici istihdamların yaratılması, bu alanlarda doğanın tahrip edilmesine karşı oluşacak tepkileri bastırmaktadır. Ancak süreli istihdamın sona erdiği noktada topraksızlaştırılan ve mülksüzleştirilen köylünün tahrip edilen doğada tekrar çiftçilik ve tarıma dönebilmesi zor görünmektedir. Bu anlamda belirli bir topluluk içerisinde kabul edilebilir tüketim ve üretim düzeyine erişemeyen kırsal kesimler göreli yoksul olarak tanımlanabilmektedir. Kırsal yoksulluk, daha çok topraksız ve mülksüz köylüler, tarım işçileri ve küçük toprak sahibi köylüler arasında görülmektedir. Bununla beraber yeterli gelir ve mülkiyete sahip olamadığı için, Bergama örneğinde de belirttiğimiz gibi düzensiz bir gelirle çalışan kesim de kırsal yoksulluğun önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Kırsal yoksulluğa yoksunluk kavramından hareketle bakıldığında, kır yoksullarının yoksun oldukları değerlerin de fazla olduğu görülebilmektedir. Yerel halk mülksüzleştirilmektedir ve yoksunlaştırılmaktadır ancak bu yoksunlaştırma yalnızca ekonomik bir yoksunlaştırma değildir. Bu anlamda yoksunluk da bir yoksulluk biçimidir. Bauman'a (2014) göre ise yoksulluk yeterince tüketememektir. Post modern toplumda günlük hayatın tüketmek üzerine kurulu olduğu göz önünde bulundurulduğunda Bauman'cı yaklaşımla kırsal alanda tüketememekten kaynaklı olarak da bir yoksulluk ortaya çıkmaktadır.

Kırsal alanda yaşanan işgücü dönüşümü ve beraberindeki kırsal yoksulluk yerel halkı borçluluğa da itmektir. Emeği sömürülen, proleterleştirilen ve ortaya çıkan hasıladan alması gereken payı alamayan köylü temel ihtiyaçlarını karşılamada ve tüketim yapmakta zorlanmaktadır. Kırsal alanın borçlanması durumu sadece tüketememekten kaynaklanmamaktadır. Borçluluğu var eden bir diğer durum da tarımın tasfiyesi, mülksüzleştirme beraberinde temel geçimlik kaynağını yitiren köylünün hayatını idame ettirebilmesi için kredilere başvurmasıdır. Finansallaşan tarımda kırsal emek gücünün yeniden üretilmesi artık kredi ile sağlanmaktadır yani desteklemenin yerini finansman kavramı almaktadır. Türkiye'de 2002 ile 2016 yılları arasında tarımsal destekleme ödemeleri reel olarak yalnızca bir buçuk kat artarken tarım kredilerinde sekiz kat artış olmuştur (Değirmenci, 2017). Bu durum kırsal alanda borçlanmanın her yıl giderek arttığını göstermektedir. Daha önce üzerinde durulan sözleşmeli üretim de borçluluğun artmasındaki önemli bir etkidir.

Doğanın sermayeleştirilmesi ve bu sermayeleştirmenin toplumsal yaşama sirayetinin ortaya çıkardığı ve şimdiye kadar ele almış olduğumuz yoksunlaştırma, mülksüzleştirerek

birikim, müştereklerin yitirilmesi, yoksulluk, borçluluk ve işgücünün dönüşümü gibi olgular şüphesiz alanda birbirleriyle iç içe geçmiştir ve süreç içerisinde birlikte görülebilmektedir. Bu olgularla ilintili olarak analiz edilmesi gereken bir diğer olgu da kırsal tasfiyesiyle birlikte kırdan göçtür. Neoliberalizmin doğaya sirayeti beraberinde tarımsal üretim aracılığıyla toprak üzerinde geçimlerini sağlayabildikleri kırsal alanların sermayeye açılmasıyla bu alanlarda yaşamını sürdüren köylüler geçim ekonomilerinin dönüştürülmesi, güvencesiz istihdamın artması, yoksunlaşma, borçluluk, yeni istihdam alanlarının kendi pratiklerine ve deneyimlerine imkân vermemesi gibi nedenlerle yaşadıkları yerlerden göç etmektedirler. Yoksulluk açısından bunun anlamı; topraksızlaşan köylünün ya göç edip kentin alt tabakalarından birine katılması ya da emeğinin her türlü kullanım biçimini deneyerek köyde tutunmaya çalışmasıdır. Azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin genelinde kırsal yapının bu çözümlüne rastlamak mümkün görülmektedir. Bu çözümlenin genel biçiminde, küçük üreticinin toprak mülkiyetinin çözülmesi, sermaye/devlet aracılığıyla toprakların belirli ellerde toplanmaya başlaması ve topraksızlaşıp mülksüzleştirilen köylülerle beraber kırsal tasfiye edilmesi durumu gelişmektedir (Öztürk, 2014). Bu durumun bir örneği yine daha önce adı geçen Bergama bölgesinde yaşanmıştır. Bölgede kurulan termik santral aracılığıyla mülksüzleştirilen, yoksullaştırılan yerel halkın bir bölümü yaşam alanlarından çekilmiş ve göç etmişlerdir. Kökalan Çımrın ve Candan'ın araştırması da yaşanan süreci (özellikle genç nüfusun göçünü) net bir şekilde ortaya koymaktadır (2014).

Bununla birlikte HES, nükleer santral, termik santral gibi projeler dâhilinde doğanın sermayeleştirilmesi devam ettikçe kırdaki yerel halkın savunma refleksi bir form olarak doğmaktadır. Bu anlamda çalışmanın devamında, doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde yoksullaştırılan, mülksüzleştirilen ve dezavantajlı konuma indirgenen yerel halkın karşı bir tepki olarak ortaya koymakta olduğu direnişler incelenerek analiz edilecektir.

3. BÖLÜM

3. BİR KARŞI DURUŞ OLARAK DİRENİŞ VE KADIN DENEYİMLERİ

3.1. Doğanın Sermayeleştirilmesinde Devlet/Sermaye ve Muhalif Çevre Hareketleri İkiliği

Anlaşılmalıdır ki neoliberal küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin, küresel ve yerel düzeydeki müzakere pozisyonlarına etki eden en önemli dinamiklerden birini çok-uluslu şirketler oluşturmaktadır. Bu şirketler, küresel piyasada geniş bir etki alanına sahip olabilmek ve taleplerini piyasada gerçekleştirebilmek adına devletlerin güçlü desteklerini arkalarına almaktadırlar. Kırsal alanda ve dolayısıyla doğada, son dönemde bu alanların sermayeleştirilmesine olanak sağlayan yatırımlar değerlendirildiğinde de devlet/şirket ortak hareketleri son derece dikkat çekmektedir. Bunun karşısında ise, doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde devlet ve sermaye işbirliğine bir muhalefet olarak çevre hareketleri durmaktadır.

Tarih boyu gerçekleşen emek sömürsünden sermayeye karşı bir emek hareketinin ortaya çıkması gibi doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde de sermaye için yine toplumsal bir engel oluşturabilecek ve adeta neoliberal düzende çatlaklar var etme potansiyeline sahip çevre hareketleri ortaya çıkmaktadır. Çevre hareketlerinin korumak istediği alanlar sağlık, doğa, mekân kullanımı gibi çok boyutlu olarak ele alınmaktadır. Bununla beraber çevre hareketlerinin mücadeleleri çevreyi, sistemin ortaya çıkardığı üretimin aşırılıklarından ve doğanın daha çok sermayeleştirilmesine olanak sağlayan politika ve yatırımlardan koruma çabasında olduğu içindir ki hem devletin dışında hem devletin içinde hem de devlete karşı mücadelelerdir (Çoban, 2018). Söz konusu çevreci grupların Çoban'ın da değindiği üzere “muhalefet aktörleri” ve “işbirliği aktörleri” olarak ayrılabilir iki özelliği bulunmaktadır. Burada halk ve bazı sivil toplum kuruluşları muhalefet aktörlerine içkinen şirket ve devlet ise işbirliği aktörlerini yansıtmaktadır. Ancak çevre hareketlerinin bazılarında aynı anda her iki niteliğe de sahip olma özelliği görülmektedir. Bunun süreçle ilintili olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, 1970'lerde ve 1980'lerin başında Alman çevre hareketi, doğanın tahrip edilmesine ve bu tahribatın ortaya çıkmasında etkili olan siyasi aktörlere/düzene karşı güçlü bir direniş örneği göstermekteyken 1980'lerin ortasında muhalefetini yine bir boyutuyla devam ettirmekle beraber hareketin başında sorunun bir parçası kabul ettikleri sisteme entegre olmuşlardır. Çevre hareketlerinin süreçle ilintili olarak bu oluşumu, ikili bir yaşamı besler niteliktedir. Bir sorunun gündeme getirilmesi ve doğada oluşan tahribatın protesto edilmesi,

neoliberal küreselleşme özelinde ele alındığında hükümet politikalarına karşı bir muhalefet içermekteyken aynı zamanda kurucu bir mücadeleyi de içermektedir. Nitekim çevre hareketleri hükümet ve şirketlerden farklı politikalar talep etmekte ve bunlara alternatifler sunmaktadırlar. Bu anlamda bir kurucu müdahale içermekte olan bu hareketlerin, sisteme ve uygulanan politikalara karşı muhalif niteliğini yitirerek düzene entegre olması oldukça olası görülmektedir (Çoban, 2018).

Çevreci hareketler denildiğinde akla ilk gelen örgütlenmeler sivil toplum kuruluşları (STK) olmaktadır. Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN) bu anlamda 185 ülkeden STK'ları aynı çatı altında toplayan bir çevre örgütüdür. Türkiye'de Orman ve Su İşleri Bakanlığı, TEMA Vakfı, Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) gibi kuruluşlar IUCN'ye üyedir¹¹. İnsan-doğa ilişkileri, doğa tahribatlarının boyutları gibi konuların daha çok gündeme gelmesi ve tartışılabilir olması adına STK'ların üstlenmekte oldukları işlev ve etki alanları oldukça kritik bir önem taşımaktadır. Ortaya çıkma amaçları gereği çevre hareketleri, uygulanan hükümet politikalarına muhalif bir tutum göstermekteyken STK'ların hükümetleri ve uluslararası rejimleri etkileme yolları da çok kolludur. Bu sebeple STK'lar çevre hareketlerinin önemli bir kolu olmaktadır. Fakat belirtildiği üzere çevre hareketleri süreç içerisinde bazı noktalarda muhalif aktör olma özelliğini yitirmekteyken birtakım STK'lar da zaman içerisinde düzene eklenmekte ya da doğanın sermayeleştirilmesine yol açan yatırımların oluşmasını sağlayan aktörlerle işbirliği içerisinde girmektedirler.

Sermaye ve devlet ortaklığı çerçevesinde neoliberal dönemde doğanın sermayeleştirilmesine karşı bir duruş olarak son dönemde kırsal alanda halkın direnişleri öne çıkmaktadır. Yerel halk tarafından gerçekleştirilmekte olan çevre hareketleri, yalnızca çevresel korunmayı destekleyen hareketler olarak görülmemelidir. Bu anlamda bu hareketleri tanımlama ya da sınıflandırma biçimi önem arz etmektedir. Çevre hareketlerinin literatürü göz önünde bulundurulduğunda bu hareketlerin ortaya çıkışında etkili olan dinamikler, hareketlerin amaç ve söylemleri, doğaya ve toplumsal hayata yönelik hangi tehditler etrafında şekillenmiş oldukları dikkate alınarak farklı tanımlamalar ve sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir. Bu eylemler yaygın bir tutumla yeni toplumsal hareketler bağlamında değerlendirme altına alınırken bu tez kapsamında direniş/yerel direniş olarak okunup kavramsallaştırılacaktır.

---

¹¹ www.mfa.gov.tr

3.1.1. Çevreci ve Toplumsal Hareketler Üzerinden Yerel Direnişlerin Konumu/Anlamı

Yeni toplumsal hareketler özelinde anılmakta olan çevreci hareketlerin ortaya çıkma süreci yeniymiş gibi değerlendirilmekte olsa bile belirtilmelidir ki doğanın tahrip edilmesinin duyarlılığı 19. yy'a kadar dayanmaktadır. Nitekim çevre hareketlerinin ortaya çıktığı ilk ülke İngiltere olmaktadır. Doğanın neoliberalizm sürecinde sermayeleştirilmesi de dâhil olmak üzere doğa tahribatının bir sorun olarak algılanması ve bunun önüne geçilmesi gerekliliği, bu tahribatın sonuçlarının gözle görülür boyutlara ulaşması ve ön plana çıkmış olmaya başlamasıyla ilintilidir.

Çevreci hareketlerin amaç ve söylemlerinin yeni toplumsal hareketler literatürüne göre 1970'lerin başından itibaren farklılaştığı savunulmaktadır. Bu farklılaşmanın nedeni, çevreci hareketlerin temel amacını doğayı ve yeşili korumanın yerine yaşam alanını korumaya yöneltmesi olarak açıklanmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin çevre hareketlerini kapsamına almasının diğer bir nedeni de bu hareketlerin siyasal alana etki etme ve bu alandaki adımları dönüştürme misyonunu bünyesinde barındırdığı savunusudur. Bu savunu yaşam alanlarının çevresel mücadeleler çatısı altında daha önceden savunulmadığı görüşünü ortaya koymaktadır ki bu durum tarihsel süreç dikkate alındığında gerçeği yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Nitekim son dönem çevre hareketlerinin yoğunlaştığı kırsal alanlarda köylüler proleterleştirilmekteyken yeni toplumsal hareketler kavramsallaştırmasının iddia ettiği üzere çevresel hareketleri işçi sınıfı tabanlı hareketlerden bağımsız kılmak da olası değildir. Öyle ki Zonguldak maden işçilerinin grevi ve yürüyüşü ile Bergama köylülerinin siyanürlü altın karşıtı direnişleri aynı tarihsel döneme denk gelmekteyken her ikisi de neoliberal küreselleşme sürecinde uygulanan politikalar sonucunda ortaya çıkmakta olan işçi ve köylü hareketleridir. Ücret artışı ve daha iyi çalışma koşulları için greve çıkan maden işçilerinin grevi, bir süre sonra taleplerin belirtildiği kamusal bir alana dönüşmüş, Bergama köylülerinin direnişleri de demokratik talepleri içinde barındıran bir kamusal biçime evrilmiştir (Akdemir, 2012).

Kırsal alandaki yerel halkın topraklarının elinden alınarak mülksüzleştirilmesi ve akabinde emeklerini mübadele sistemine tâbî kılmaları sonucunda proleterleştirilmesi durumları karşısında göstermiş oldukları savunma refleksi olarak çevre hareketleri, köylülerin bu proleterleşmeden çıkışı için alternatif bir yol olarak karşımızda durmaktadır. Burada belirtmek gerekir ki söz konusu çevre hareketlerinde gelişen mücadeleler, yeni kır proleteryasının ekseninde gelişen emek mücadelelerini kaçınılmaz olarak kapsamaktadır.

Bununla beraber ortaya çıkan mücadelenin bir sınıf mücadelesi temeline oturduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Böylelikle çevre hareketlerinin mücadelesini bir yeni toplumsal hareket kavramsallaştırmasıyla sınırlandırmak eksik kalacağından bu mücadeleleri çok boyutlu bir karşı duruş olarak ele alıp “direniş” olarak kavramsallaştırmak bu çalışmanın perspektifi açısından daha doğru görünmektedir. Bu haliyle bir karşı duruş olarak çevre direnişleri, köylüler için yaşam biçimine dönüşmektedir. Tarihsel süreç içerisinde sosyal adaletsizliğin, farklılığın, yoksulluğun, mülksüzleşmenin, proleterleşmenin derinleştiği her süreçte sınıf mücadelelerinin ortaya çıktığı bilinen bir gerçekliktir. Hal böyleyken kırsal alanda köylüler tarafından verilmekte olan mücadeleleri doğa tahribatının önlenmesini içerdiği kadar sermayeye karşı bir duruşu da bünyesinde barındırarak yürütülen hareketler ve dirençler olarak okumak anlamlıdır.

Bağlı olarak yeni toplumsal hareketler kuramında sürekli vurgulanan bir iddia olan sınıfın artık önemsizleştiği ve sınıf hareketlerinin eski toplumsal hareketler kavramsallaştırması içerisine girdiğine dair yargıyı onaylayıp kabul etmek de artık mümkün gözükmemektedir. İşçi hareketleri söz konusu olduğunda genellikle ideal bir sınıf hareketine atıf yapılarak değerlendirmeler yapılmaktayken bu hareketlerin karşısına toplumsal cinsiyet, ırk, etnik kimlik, vb. olgular konulmaktadır. Fakat burada ne sınıf mefhumunun söz konusu olgulardan ne de bu olguların sınıfsal ilişkilerden kopuk olarak ele alınmaması gerekliliği göz ardı edilmektedir. Nasıl ki zaman ve mekândan bağımsız olarak toplumsal hareketleri ele almamız mümkün değilse, sınıfsal ilişkilerden toplumsal hareketleri soyutlamamız da mümkün değildir. Çünkü böyle bir ele alış şekli, bu mücadelelerin sistem karşıtı dinamiklerini göz ardı etmek anlamını taşımaktadır. Bu haliyle de Çetinkaya’ya göre de çevre hareketlerini yine direniş olarak kavramsallaştırmak doğru bir yaklaşım olacaktır (2015).

Bunun yanı sıra yeni toplumsal hareketler daha önce de belirtildiği üzere ekonomik ya da siyaset kaynaklı sorunlar yerine eşitlik, farklılık gibi meselelere odaklı hareketler olarak tanımlanmaktadır. Ancak çalışma boyunca da belirtildiği üzere, söz konusu yerel düzeydeki mücadele süreçlerinin ardında neoliberal küreselleşme beraberinde doğanın sermayeleştirilmesi durmaktayken, bu dirençlerin siyaset ve ekonomi kaynaklı ‘sorunlardan’ bağımsız düşünülerek kategorize edilmesi olası değildir. Üretim araçları ellerinden alınarak yoksullaştırılan, mülksüzleştirilen, proleterleşen ve göçe zorlanan köylüler tüm bunlara sebep olan politikalara ve yatırımlara karşı duruş gösterdiklerinde bunun bir direnç biçimi olarak ele alınması daha doğru görülmektedir. Yaşadıkları hayatın üretim araçlarını yitiren ve topraksızlaşan, yaşam kaygıları güden yerel halk ile sermaye gruplarının menfaat çatışması

sonucu ortaya çıkan hareketler bu anlamda bir yenilik değil, neoliberal çağda hızlanmakta olan bir ‘direniş’in temsili olarak karşımızda durmaktadır.

Direniş stratejileri, Bauman’ın söylemiyle ele alınacak olursa, direnenler, ‘reddedilmeyi uysallıkla kabul edip resmi reddi içselleştirmekten ziyade, retçilerini reddetmeyi tercih ederler’ (2014:142). Bu söylem kırsal alanda oluşan çevre direnişlerinin özünü belirtir niteliktedir. Öyle ki kırsaldaki yerel halkın talepleri ve hakları devlet ve şirketler tarafından genellikle görmezden gelinmekte, ‘reddedilmektedir’. Bu reddedilişe karşı söylem, pratik ve eylemlerle direnen yerel halk ise reddedicisini böylelikle reddetmektedir. Castells ise, direnişi hükmetmeye bir karşı çıkış olarak ele almaktadır. Ona göre insanlar, düzensizlik olarak algıladıkları yeni küresel düzene içkin olan mantığa meydan okumaktadırlar. Bu meydan okuma, tarihte her zaman olduğu gibi farklı biçimlerde ortaya çıkmakta ve tekrarlanmaktadır (2005). Castells’i anlamda düşünüldüğünde de görülmektedir ki yerel düzeyde başlayan mücadele hareketleri, yeni oluşumlar değil tarihsel süreçte sürekli tekrarlanan ‘meydan okumalardır’. Yine Castells’e göre (2005) insani deneyim ve anlamların büyük bölümü halen yereldir. Bu anlamda çevre mücadelelerinin yerelliğe yapmakta olduğu vurgu, iktidar sisteminin temeline karşı bir meydan okumadır. Burada direnişi Foucault’nun iktidar kavramı üzerinden de okumak faydalı olacaktır. Öznesini oluşturduğumuz deneyim ve pratiklerin merkezinde bir iktidar alanı mevcuttur. Foucault, bu iktidar ilişkilerinin içine özgürlüğü katmaktadır. Öyle ki, özgürlüğün olmadığı yerde karşılıklı bir ‘ilişki’ biçiminden söz etmek olanaksız görünmektedir. Bu haliyle iktidar ve özgürlük birbirini dışlayan ve çatışan bir ilişki içerisinde değil daha karmaşık bir ilişki içinde yer almaktadırlar. Ona göre, yasa, kurum ve ideolojilerin ortaya koymakta olduğu iktidar ilişkilerinden ya da herhangi bir iktidar yapısından söz edebiliyorsak eğer, belirli kişilerin başka bireyler üzerinde iktidar uyguladığını varsaydığımız kabulünden bunu yapıyoruz demektir. Burada belirtmek gerekir ki ‘iktidar’ kavramı, taraflar arası ilişkilere gönderme yapılarak ele alınmaktadır. Bu anlamda Foucault, tarafların birbirleriyle karşılıklı ilişki kurabilmesini sağlayan eylemler bütünü olarak iktidarı vurgulamaktadır. Bir eylemler kümesi olarak iktidar, bireylerin ya da grupların davranışlarının yönlendirilme biçimi, yani bir ‘yönetim’ sorunudur. Yönetim burada, geniş anlamda başkalarının önündeki mümkün eylem alanlarının yapılandırılması olarak ele alınmaktadır. Böylelikle başkalarının eyledikleri üzerine bir eylem olarak ve bu eylemi de yönetmek olarak tanımlanan iktidar ilişkilerine ‘özgürlük’ unsurunu dâhil etmek gerekmektedir. Foucault’nun özgürlük unsurundan kastı, çeşitli tepki ve davranış biçimlerinin benimsenebileceği bir imkânlar alanında var olabilen öznelerdir. Örneğin köle olan insanlar

zincirlenmiş oldukları sürece kölelik bir iktidar ilişkisi olarak ele alınamaz. Ancak köleler hareket edebilme ve kaçabilme yani eylem alanına sahip oldukları takdirde bu bir iktidar ilişkisine dönüşmektedir. Eğer özgürlük unsuruna erişim her iki taraf için de mümkün olursa ancak o zaman aralarındaki ilişki bir iktidar ilişkisine dönüşmektedir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ortaya çıkan ilişki biçimi ise bir tahakkümden başka bir şey değildir. Söz konusu bu tahakküm durumunu tekrar iktidar ilişkisine dönüştürme çabaları ise direniş var etmektedir. Bu anlamda söz konusu direnişteki amaç, iktidarı ortadan kaldırmaktan ziyade, özgürlük unsurlarının artırılması üzerine geliştirilen bir çaba olarak görülebilir (Foucault, 2005). Foucaultcu anlamda ele alınan direniş kavramı, bu tezde söz konusu olan direnişlere uyarlandığında iktidar ilişkisinin sermaye/devlet ve yerel halk tarafları beraberinde ortaya çıktığı savunulabilir. Ancak burada özgürlük unsurlarını nispeten daha fazla barındıran taraf sermaye/devlet tarafı olduğundan söz konusu ilişki bir tahakküm biçimini almaktadır. Bu tahakküm biçimini kırmanın yolu da yerel direnişlerden geçmektedir. Söz konusu direniş pratiklerinde amaç, iktidarı ortadan kaldırmaktan ziyade, kendi alanlarından çekilmelerini ve özgürlük alanlarının yerel halk açısından genişlemesini hedeflemektir.

Bağlı olarak direnişler, ‘paranın değişim değeri yerine hayatın kullanım değerinin geçirilmesi’ (Castells, 2005:237) amacını taşıyan, bununla birlikte ne tek başına çevrenin ne de söz konusu yerel topluluğun gündelik yaşam pratiklerinin çıkarlarını savunan değil her ikisinin de gerekliliğini savunan hareketlerdir. “Çünkü topluluk hayatı ve çevre, iki farklı birbirinden bağımsız alan olarak değil, birbirine örülmüş alanlar olarak görülür; yerel çevreyi korumaya yönelik bir çaba aynı zamanda topluluk hayatını ve dirliğini korumaya yönelik bir çabadır” (Çoban, 2018:181). Köy bir düşünce, bir toplumsal birim, aynı zamanda da fiziksel bir mekândır. Bu anlamda bu mekânı savunmak, içinde barındırmakta olduğu her şeyi ve üzerinde konumlandığı doğayı da savunmak anlamına gelmektedir. Çünkü bir köylü için onun köyü bir bütündür, bölünmüş parçalar halinde düşünülemeyecek kadar yaşamının her dinamiği o mekân içerisinde iç içe geçmiştir. Bu anlamda her köyün kendine has niteliğini içine girer girmez hissedebilmek mümkündür. Evlerin yapısında ve sıralanışında, insanların duruşlarında, size dönmüş yüzlerinde ve daha birçok şeyde bu görülmektedir (Delaney, 2001). Bu yüzden ki savunulan alanın çokluğu ve içinde barındırdığı pratikler düşünüldüğünde ‘direniş’ kavramı bunların tümünü karşılar niteliktedir. Çünkü bu mücadeleler ne salt bir yaşam savunusunu ne çevre savaşını ne siyasal bir karşı duruşu değil bunların hepsini içinde barındıran bir süreci işaret etmekte olan mücadelelerdir.

3.2. Türkiye Kırsalında Yerel Direniş Deneyimleri

“Çevre, bir topluluğu hem doğal dünya hem de daha geniş biçimde ‘kapsayan’ toplum içerisinde konumlandırarak ve onu bu ikisine bağlayarak belirgin kılar ya da bir bağlama yerleştirir [...] [Topluluklar] dönüştürdükleri ve kısmen oluşturdukları ve de dolayısıyla kendilerini dönüştüren ve oluşturan belirli çevrelere bağlanırlar ve bu belirli çevreler aracılığıyla birbirleriyle iç içe geçerler. Özünde (ya da yalnızca) bir insanlık tiyatrosundaki salt pasif perde arkaları ya da sahne donanımları olmak şöyle dursun, çevre, toplulukların somutlaşmış hali ya da maddi uzantıları olarak düşünülürler. [...] Topluluklar, o halde, kendi çevrelerinin ne kadar nedenleriyle bir o kadar da sonuçlarıdır [...] [T]opluluklar ve onları oluşturan çevreleri birbirinden ayıramaz; onlar gelişme ve değişim birimleridir. Daha iyisi ya da daha kötüsü için olsun bütün gelişme, toplulukların ve çevrelerin birlikte gelişimidir” (Whitt ve Slack 1994:21-2’den akt. Çoban, 2018:180). Çoban (2018), topluluk ile maddi dünya arasındaki birbirine bağlantılılık ilişkisini bu açıklamadan yola çıkarak ‘ortakyaşamsal’ bir ilişki olarak ele almaktadır. Bu ele alış biçiminde topluluk kökenli çevre direnişlerini anlayabilmek ve anlamlandırabilmek amacıyla bu direnişlerin taleplerinin, mekanizmalarının ve eylem biçimlerinin birbiriyle uyumluluğuna dikkat etmek gereklidir. Bu perspektiften hareketle topluluğun taleplerinin salt çevrenin korunması ya da salt topluluğun korunması olmadığını, direniş ve taleplerin bu iki dinamik etrafında şekillendiğini görmek önemlidir.

Tüm bunlarla beraber belirtmek gerekir ki, doğa, insanlar ve oluşturdukları toplumsal sistemler birbirlerinden ayrıklaştırılmaz ve birbirlerini dışlayan yapılar olarak ele alınamazlar. Çünkü yer aldıkları sınıf ve iktidar mücadeleleri iç içe geçmiş bir eylemler bütünü oluşturmaktadır. Bağlı olarak ortaya çıkan çevre direnişlerinin amaç ve söylemlerinde toplumsal ve ekonomik öğeleri birbirinden ayırmak da oldukça güç bir durumdur. Bu güçlük son zamanlarda köylü direnişleri beraberinde yerel düzeyde somutlaşmaktadır. Köylüler, yerel üstünde belirlenmiş siyasalar ve yatırımlar kendi alanlarına sirayet etmeye başladığında durumun ayırımına varmakta ve harekete geçerek mücadele etmeye başlamaktadırlar. Son dönem bu direnişlerdeki artış, toplumun geçen sürecin farkında olmadığı ve birden duyarlılaştığı anlamında değerlendirilmemelidir. Bu duruma çalışmanın perspektifiyle örtüşecek bir cevap Castells’ten (2005) gelmektedir. Ona göre direnişlerin ortaya koyduğu temalarla, 1970’lerin toplumsal yapısı ve ağ toplumu doğrudan örtüşmektedir. Yani bu anlamda neoliberal küresel süreç ile direnişler arasındaki bağlantı bir kez daha ortaya konulmuş olmaktadır.

Süreci direniş olarak okumak, ortaya çıkan farklı görünümleri dikkate almayı beraberinde getirmekteyken bunlardan biri doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde yaşanan

işgücü dönüşümleri ve yerel halkın emeğine yabancılaşmasıdır. Marx'ın belirtmesiyle, insan bedeninden ayrılmakta, bedenine yabancılaşmaktadır. Emek süreci aracılığıyla insan, kendisi ve doğa arasındaki ilişkiyi sürekli olarak üretmekte ve yeniden üretmektedir. Bu sürekli düzenleme süreci ise 'toplumsal metabolizma'yı var etmektedir. Bağlı olarak, söz konusu insanların neoliberal küreselleşme sürecinde doğadan koparılmaları bir mücadele hattı olarak direnişleri ortaya çıkarmaktadır. Toplum ve doğa ilişkisini açıklamak üzere geliştirilmiş olan kavramsallaştırmalardan biri, bu anlamda Marx'ın 'toplumsal metabolizma' kavramıdır. Marx, toplum-doğa ilişkisini bir metabolizmaya benzetmektedir. Bu anlamda toplumun, yani insanın doğaya bağlı olarak yaşadığını vurgulamaktadır. Bitkiler, hayvanlar, göller, kayalar, dereler, insan bilincinin ayrılmaz bir parçasıdır, onu tamamlar. Bağlı olarak doğa, pratik alanında insan hayatının ve insan etkinliğinin bir parçasını oluşturmaktadır. Doğa, dolaysız olarak bir yaşama aracı ve yaşama etkinliğinin gereği ve nesnesi olarak insan hayatında yer almaktadır. Bu anlamda doğa, insanın organik olmayan bedenidir. Bu demektir ki, doğa insanın bedeniye ölmek için insan doğayla sürekli bir ilişki içerisinde olmalıdır (Marx, 2013). Marx, söz konusu kavramı kullanırken asıl işaret ettiği yer emek süreçleridir. İnsan emeğinin doğadan koparılması ve doğaya yabancılaştırılması sürecinde, insan da yabancılaşmaktadır.

Toplumsal alanda ortaya çıkmakta olan dirençler aslında bir "karşı duruş" anlamı taşımaktadır. Bu dirençlerin öncesindeki süreçler bizlere bunu gösterir niteliktedir. Öyle ki tarihsel süreç boyunca ayrımcılığın, yoksulluğun, sosyal adaletsizliğin derinleştiği her dönemde sınıf mücadelelerinin ortaya çıktığı bir zemin doğmuştur. Son dönemde kırsal alanda ortaya çıkan çevre direnişlerinin ardında yatan nedenler de salt ekonomik çıkarları korumak veya salt çevresel tehditleri ortadan kaldırmak olarak görülmemelidir. Nitekim yerelde direnişe katılan insanların "yaşam alanları" ve "hayatları" söz konusu olmaktadır. Bu durumun pek çok örneği Türkiye ve dünyada görülmektedir¹².

Bu anlamda kırsal alanda ortaya çıkmakta olan direnç biçimleri de doğadaki toplumsal müşterekleri korumanın yanı sıra yerelin dinamiklerinde yaşanan dönüşümü de göz önünde bulundurmayı gerektirmektedir. Bilindiği üzere kırsalda direnişin ortaya çıkması genellikle toprak, rant, vergi, yoksullaşma ve sosyal adaletsizlik gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Yaşadıkları hayatın üretim araçlarını ellerinde bulduran köylüler ile mevcut kâr oranlarını

---

¹² Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi ve kaynaklara erişmek için bkz: Çoban, Ekolojik İhtilaflar ve Kapitalizm, İmge Kitabevi, Ankara, 2018: 181.

arttırabilmek amacıyla masraflarını düşürmek isteyen sermaye gruplarının içine düştükleri menfaat çatışması, neoliberal çağda hızla artmaktadır (Erdem, 2011).

Ortaya çıkan bu iki farklı grup arasındaki çıkar çatışması, yerelliklerde ortaya çıkan sınıfsal eşitsizliklerin, farklılaşmaların, adaletsizliklerin derinleşmesine sebep olmaktadır. Bağlı olarak sermayenin doğaya ve yerel halkın yaşam alanlarına yönelik ‘saldırıları’ yerel direnişleri yaygınlaştırmaktadır. Neoliberal küreselleşme süreci göz önünde bulundurulduğunda kırsal alanda ortaya çıkan direnişler son zamanlarda kaynak odaklı yatırımlarla doğanın sermayeleştirildiği alanlar üzerinden görünürlük kazanmaktadır. Neoliberal politikaların uygulanması beraberinde kaynak odaklı yatırımların artmasına bağlı olarak ortaya çıkan HES projeleri, nükleer santraller, termik santraller, madenler aracılığıyla doğal alanda ve toplumsal alanda tahribatlar meydana geldikçe bunlara karşı kırsal alanda yerel halkın sürece direnç gösterme biçimi ortaya çıkmaktadır. Bu direnişlerin güçlü örnekleri son zamanlarda Türkiye özelinde de görülmekle beraber net ve kesin kazanımlar elde edilememiş olsa da ses getirmeye devam etmektedir. Bu anlamda Türkiye özelinde ortaya çıkan direnişlerden bazı örnekleri incelemek faydalı olacaktır.

3.2.1. Bergama'da Köylü Direnişleri

(Fotoğraf 1: www.gazeteduvar.com.tr :2018)

Neoliberal küreselleşme sürecinde sermaye, etkinlik alanını arttırmak, meta dışı kalmış her alanı sermayeleştirip metalaştırmaktayken süreç, sermayeleştirilen alanlarda yaşayan yerel halk açısından bir baskıyı ortaya çıkartmaktadır. Bu baskı ve yerel alandaki yıkımın son dönemdeki en yaygın örnekleri, ucuz işgücü ve daha az maliyet dolayısıyla yatırım alanı olarak seçilen kırsal alanlarda ortaya çıkmaktadır. Sermayenin, maden, termik santral, HES, RES gibi enerji kaynakları odaklı yatırımlarla yaratmakta olduğu doğa tahribatları küresel ve yerel anlamda yükselmekte olan direnişlerin sesleriyle daha da görünür hale gelmektedir. Türkiye'de doğanın sermayeleştirilmesi sürecini, gündelik ve geçimlik hayatlarına yansımaları beraberinde deneyimlemiş olan yerel halkın göstermekte olduğu direnç örneklerinden en önemlisi, bu direnişlerin tarihsel gelişimi açısından da büyük öneme sahip olan Bergama direnişidir.

Bergama'da yer alan toplam on yedi köyün katılım gösterdiği ve 1989 yılında başlayan Bergama direnişi, bölgede kurulmak istenen siyanürlü altın arama madenine karşı başlatılmış olan bir direniştir. Madenin kurulmak istendiği alanda yaşayan köylülerin buradaki en önemli ekonomik geçimlik kaynaklarını kırsal alanda ikamet eden birçok köylüde de olduğu üzere tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Açılmak istenen madende siyanürle yapılacak olan ayrıştırma nedeniyle doğada ve burada bulunan köylülerin yaşam alanlarında meydana gelebilecek olan zararın bilincinde olan yerel halktan madene ve bu madeni kurmak isteyen kuruluşlara karşı bir direnç başlamıştır. Maden çıkarılan bölgede oluşacak olan kimyasal atık havuzu ve işletme sırasında ortaya çıkacak ağır metaller madenin atıkları bölge için tarımsal

alan bakımından ciddi tehdit oluşturmaktadır. Tarımsal alanlar bölgede yaşayan köylülerin gündelik ve geçimlik pratiklerinde taşıdıkları önem itibariyle onlar için korunması gerekli olan alanlardır. Bu alanlara verilebilecek her türlü zarar da direnişin ortaya çıkmasında böylece etkili olmuştur.

Köylülerin yaşam alanlarındaki olası dönüşüme engel olmak istemeleri, direnişlerin ortaya çıkmasındaki temel dinamiklerden birini oluşturmaktadır. Bergama direnişinde de yaşam alanı savunusu öne çıkan direniş dinamiklerinin başında gelmektedir. Dönemin belediye başkanının “Bergama halkının siyanürlü altına karşı sürdürdüğü mücadele bir çevre hareketi ya da bir çevre savaşımından çok, bir yaşam kavgasıdır” (Taşkın, 1998:121’den akt. Kökalan Çımrın, 2015:313) sözleri bunu destekler niteliktedir. Fotoğraf 1’de direnişe katılan yerel halkın açmış olduğu pankartta yazan “altın değil hayat istiyoruz” sloganı da bu direnişlerin yalnızca doğal alanın korunması kaygısından doğmadığını, söz konusu olan kaygının yaşamın kendisi olduğunun göstergesidir.

Günümüzde de hukuksal mücadeleye devam etmekte olan yerel halk bunun yanı sıra kendi mücadele stratejilerini geliştirerek farklı protesto eylemlerini de süreç içerisinde ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri 1996 yılında altın madeni açmak isteyen müdürün sembolik olarak katranlanması ve tavuk tüylerine bulanarak bölgeden kovulması olmuştur (Kökalan Çımrın, 2015). Bu tarz sembolik protestolar ile direnmekte olan köylülere karşın bölgede maden işletme adımları atılmaya devam edilmiştir. Halen Bergama bölgesinde çeşitli köylerde kurulmak istenen madenler söz konusudur. Bergama direnişi ise süreç içerisinde yerel alanla sınırlı kalmamış ve tüm dünyada ses getirmeyi başarabilmiştir. Bölgede kurulan madeni işleten şirketin çokuluslu bir şirket olması, Bergama köylüleri açısından direnişin anlamının bir yaşam savusu olması neoliberal politikalara bir karşı duruş olarak derinleşmesini de beraberinde getirmektedir. Mücadelenin geçen süreç içerisinde hukuksal, siyasal, yerel, küresel, birçok temayı içinde barındırmakta oluşu, direniş özelliği kazanması noktasında önem arz etmektedir.

(Fotoğraf 2: bianet.org :2014)

Kökalan Çımrın ve Candan'ın bölgede yapmış oldukları bir alan araştırmasında katılımcılardan birinin “Köyde zaten işsizlik var. Biraz arazim var. Tarlada ürün yetişmez oldu. Yıllarca direndim satmadım madene. Ama şimdi adam (maden) geldi evimin kıyısına kadar yerleşti. Allah için çok para verdi. Kaç katı hem de. Sattım gitti.” (2014: 34) sözleri, direnişin olduğu yerde yerel halkın işgücünde yaşanan dönüşümü ortaya koymakla beraber, halkın sürece ikna ediliş stratejilerinin ekonomik geçimlik üzerinden var edildiğini de göstermektedir. Öyle ki yaşam alanlarını terk etmek istemeyen halk, ekonomik geçim kaynakları olan tarımsal faaliyetleri yitirdikçe zorunlu bir göç süreci de baş göstermiştir.

Bergama direnişi süregeldiği dönemden beri amaçları doğrultusunda önemli kazanımlar elde etmiş bir direniştir. Ancak yirmi yılı aşkın bir süredir hukuksal anlamda da devam eden bir direnç süreci belirli noktalarda muhakkak zayıflama eğilimi göstermiştir. Bu zayıflamada uzun yılları kapsayan bir sürecin direniş pratiklerini dönüştürmeye başlaması ve sermaye birikimine katkı sağlamak adına şirket ve devletlerin uygulamakta olduğu politikaların sahada somutlanan söylem ve pratikleri önemli ölçüde etkili olmuştur. Örneğin yakın dönemde Bergama'da açılmak istenen altın madenine ikna edilmek istenen yerel halka eski altın madeninin etrafında sulama yöntemiyle yetiştirilen zeytinlikler gösterilerek madenin zararsız olduğu algısı yaratılmak istenmiştir. Şirket ve devletler ekonomik kalkınma ve ulusal çıkarlar adı altında oluşturdukları söylemlerle bu tarz yatırımlara ve beraberinde gelişecek olan sürece halkı ikna edemedikleri noktalarda ise onları ulusal çıkarlara karşı gelmekle baskılamaktadırlar.

Başlangıçta sekiz yıllık bir dönem için işletileceği belirtilen maden, yirmi yılı aşkın süreç içerisinde bölgede iki adet siyanürlü atık barajı oluşmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra köylülerin önemli geçim kaynağı olan tütüncülük faaliyeti bölgede sonlanmış, köyler tasfiye edilmiş ve evlerin çeşmelerinden akan sular içilemeyecek duruma gelmiştir. Bu durum göstermektedir ki söz konusu direnişin karşı durduğu süreçler direnişe rağmen varlığını sürdürmektedir (Kökalan Çımrın, 2015).

3.2.2. Gerze'de Termik Santral'e Direniş

Fotoğraf 3. Kaynak: bianet.org: 2015

2009 yılında bir şirketin Sinop Gerze'nin Yaykıl Köyü'nde termik santral kurmak istemesiyle beraber köy halkı tarafından başlatılan direniş, Türkiye'de yerel halk açısından olumlu olarak sonuçlanmış direnişlerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Termik santral kurmak isteyen şirketin, sondaj çalışması yapmak üzere geleceğini duyan Gerzeliler, santralin kurulacağı Yaykıl köyünde çadır kurarak direnişlerine başlamışlardır. Bu tepki beraberinde şirket sondaj çalışmasını gerçekleştirememiştir. Ancak ÇED raporunu alabileceği sürenin azalmasıyla beraber şirket, 23 Ağustos 2011'de saat 01.00 sularında yüzlerce jandarma ve çevik kuvvet eşliğinde sondaj çalışması yapmak üzere geldikleri bölgede halkı engellemeye çalışmıştır. Ancak Gerze halkı direnerek yine sondaj çalışmasını yaptırmamıştır. 5 Eylül 2011'de şirketin tekrar attığı adım karşısında yine direnen halk, yoğun müdahalelere, biber

gazlarına, yer yer plastik mermilere maruz kalmalarına rağmen, direnişlerine son vermemişlerdir¹³

Caner Özdermir'in 2012'de "Termik İstemeyük"¹⁴ adı ile çekmiş olduğu belgeselde Gerze'de direnen halkın gözlemleri ve görüşlerine yer verilmiştir. Belgesel içerisinde sergilenmekte olan muhalif duruş, katılımcılar tarafından "karşı duruş" söylemiyle tanımlanmakta, kavramsallaştırılmaktadır. Belgeselde Cengiz Oğuz isimli işinsanın şu sözleri dikkat çekmektedir; "Burada yüz binlerce insan mağdur olacak evinden yerinden yurdundan olacak. İnsanları burada gelip kandırmaya uğraşıyorlar diyorlar ki işte biz iş sahası açacağız. İş sahası açıp da ne yapacaksın? Dört sene burada bir çalışanlar olacak ondan sonra her şey, hayat bitecek insanlar bitecek. Dört senelik buradaki bir iş sahası için ömür boyu insanların ölmesine biz göz yumamadık." Bu açıklama çalışmanın ikinci bölümünde yer verilen geçici süreli istihdam olanakları sağlayarak halkın sürece ikna edilmesinin somutlanmasında önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında sıklıkla vurguladığımız devlet-sermaye işbirliği görünümünün somutlandığı alanlardan biri de Gerze olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, Sinop İl Özel İdaresi'nin bilgi edinmek üzere vermiş oldukları dilekçeye, söz konusu alan için şirketin herhangi bir müracaatının olmadığı cevabı verilmesi, valiliğe bağlı kolluk güçlerinin izinsiz emirle şirketi korumaya çalıştığını ortaya koymaktadır (Erdem, 2011). Yine çekilen belgeseldeki bir direnişçinin "bu arada işin başında danıştaya gittik yürütmeyi durdurma kararı aldık resmen yürütmeyi durdurma ÇED alana kadar yürütme durdurma kararımız elimizde var fakat yürütme durdurma kararı Türkiye'de adli en yüksek adli makamın verdiği kararı uygulayacak bakan bulamadık. Ne valisi ne kaymakamı ne şeysi alan kumandanı hiçbirisi. Uzak duruyorlar. Herkes çekiniyorlar o bir Türkiye'yi o hale getirmişler" (Özdemir, 2012) sözleri de süreçte devlet/sermaye işbirliğinin göstergesi niteliğindedir.

Yaykıl köylülerinin direnişi, yalnızca gündelik hayat pratiklerinin savunusu olarak nitelendirilmekten uzaktır öyle ki köylüler sosyo-ekonomik anlamda oluşan sınıf eşitsizliklerinin farkındadırlar ve yoksulluk, işsizlik gibi olguları deneyimlemekten kaçınmak istemektedirler. Bu durumu Yaykıl köyünde birçok kişinin, termik santral ile ilgili olarak düşüncelerini "Bir kişi zengin olacak diye bu kadar adam yerinden mi olacak?" cümleleri özetlemektedir (Erdem, 2011). Bu cümle, bizlere, doğanın sermayeleştirilmesi süreciyle

---

¹³ Konuyla ilgili detaylı haber için bkz: <https://m.bianet.org/biamag/toplum/162960-gerze-de-termik-santrali-nasil-yaptirmadik>

¹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=9brmB4cNZ2A>

beraber yerel halkta oluşan kırsal alandan tahliye edilecekleri ve yoksullaşacakları endişesini yansıtmaktadır. Ayrıca yine cümle içerisinde geçen bir kişinin zengin olması vurgusu köy halkının neoliberal küresel düzenden haberdar olduğunu ve sınıfsal eşitsizliklerin farkında olduklarını ortaya koymaktadır. Yani bu karşı duruş yalnızca gündelik hayat anlamında bir karşı duruş olarak nitelendirilmekten bu anlamda uzaktır. Fotoğraf 3’de Gerze halkının direnişte açmış olduğu pankartta “yaşamak istiyoruz” vurgusu ise bir önceki Bergama direnişi örneğinde yapılan “hayat istiyoruz” vurgusuyla yan yana düşünüldüğünde yerel direnişlerin amaçlarındaki ortaklık çerçevesinin yaşam ve yaşam alanları olduğu bir kez daha doğrulanmaktadır. Tarımsal hayatlarına ve yaşam alanlarına zarar vereceği düşüncesine sahip olup direnen Yaykıl köyü halkının mücadelesiyle 25 Şubat 2015 itibariyle, termik santral projesi resmen sonlandırılmıştır.

3.2.3. ‘Ölmez Ağaç’: Yırca Direnişi

Fotoğraf 4. Kaynak: Kazım Kızıl 2015’den akt. yesilgazete.org

Kaynak odaklı yatırımlar aracılığıyla gerçekleştirilmekte olan doğa tahribatlarının ve bunlara karşı gelişen yerel direnişlerin alanda somutlandığı önemli bir diğer örnek de Manisa Soma’nın Yırca köyünde başlayan direniş olmaktadır. Bölgede bir şirket tarafından kurulması planlanan termik santrale karşı durmak adına direnişe başlayan yerel halka rağmen, arazi üzerinde 6 bin 666 zeytin ağacı kesilmiştir.¹⁵ Bölge halkının önemli geçim kaynağı olan zeytinliklerin kesilmesi, direnişin sonlanmasını beraberinde getirmezken köylüler hem kendi geliştirdikleri stratejiler hem de hukuksal anlamda direnişlerini sürdürmüşlerdir. Bölgede çadır kurup nöbet tutarak direnişlerini devam ettiren köylüler için zeytin ağaçları onların

¹⁵ Detaylı bilgi için bkz: <https://listelist.com/yirca-koyu-kadinlari-hanimeli/>

deyimiyle ‘evlatları’ gibidir. Bu söylem yerel halk tarafından kırsal alana atfedilen mekânsal anlamı vurgulamaktadır. Fotoğraf 4’de yerel halkın direnişte kullandığı pankartta yazılan ‘zeytin istiyoruz’ ifadesi aslında bölgenin yerel halkının direnişi, ekonomik geçimliklerinin yok oluşu kaygıları üzerine kurduklarını göstermektedir.

Devletin tarıma yönelik müdahaleler ile boşalttığı alanları piyasa kurumları doldurmaktadır. Bu anlamda 1994 yılında Tekel’in tütün alımına kota uygulaması ve ardından 2001 yılında özelleştirilmesi kararının alınması tütün üreticisi çiftçilerin alternatif geçim kaynakları bulmasında etkili olmuştur. Direnen köylülerden birinin “130 hane şu an köyümüz 15 20 yıl öncesine gidersek tütüncülükle geçinirdi. Tütünün dışında hububat dediğimiz arpa buğday gibi şeyler de ekilirdi. Ama son 15 yıldır tütüncülük neredeyse bitti köyde. 130 hanenin en az bir 100 tanesi o zamanlar tütüncülükle geçinirdi. Şimdi 3 kişi var köyde tütün diken, kalanı zeytincilikle geçiniyor şu anda” (<https://vimeo.com/156410513>)¹⁶ sözleri Türkiye tarımında neoliberal yapılanmanın adeta alanda somutlanması anlamı taşımaktadır.

Köylüler yine Gerze’deki gibi işsiz kalmanın ve işçileşmenin kaygısını yaşamaktadırlar. Çelik’in Soma havzasında açılan maden ve işçileşen yerel halk üzerine yapmış olduğu çalışmadan bir katılımcının “arkanda devlet olmayınca korka korka yapıyor insan. Zaten köylü hep korkar, eziktir yani. Bu işi yapıyorum ama kazanacam mı diye hep korkar. Arkanda devlet de olmayınca [...] Mecbur girdik madene” (2016:799) sözleri neoliberal tahrifat beraberinde işgücü değişimini ve zorunlu bir proleterleşme sürecinin varlığını ortaya koymaktadır. Direnen köylüler neoliberal sürecin ve bu süreçte şirket ve devletlerin ortaklığının farkındadırlar ve bu duruma da bir direnme söz konusudur. Çekilen belgeselde direnişe katılan Emine Sezer’in “hiç bize bir şey diyen olmadı geldi adam ordan şantiyeyi kurmaya başladı şantiye kuruyo kurdu da şantiyeyi kurdu da. E bizim bir şeyden haberimiz yok. Bu adam şahıs şantiyesini kurdu” (<https://vimeo.com/156410513>) sözlerindeki “şahıs” ifadesi özellikle neoliberal süreçteki özelleştirmelerin bir vurgusudur. Yine bir katılımcının “burada bir acil kamulaştırma var ama biz protokol imzalamadık. Bankaya parayı yatırdılar ama biz o parayı almadık. Biz protokol imzalamadıktan sonra o parayı almadıktan sonra bu ağaç bizimdir” (<https://vimeo.com/156410513>) sözleri devlet/sermaye ortaklığıyla yerel halkın mülksüzleştirilmesi sürecini tanımlamaktadır. Bu söylemler de desteklemektedir ki direnişin ardında ekonomik, çevreci ve toplumsal dinamikler iç içe geçerek bir bütünlük oluşturmaktadır. Köylülerin direnişi sonucunda yapılması planlanan termik santralin

---

¹⁶ 2014 yılında, direniş anlarından görüntüler ve direnişe katılanlar ile görüşmeler içeren “Ölmez Ağaç: Yırca Direnişi” isimli belgesel Kazım Kızıl yönetmenliğinde çekilmiştir.

durdurulması kararıyla beraber direnen köylüler süreç içerisinde kesilen ağaçlarının yerine arazide tekrar zeytin ağaçları dikmişlerdir.

Verilen örnekler beraberinde bakıldığında kırsal alanlarda çevre hareketi olarak ele alınmakta olan yerel direnişlerin ortaya çıkış nedenleri, gelişme koşulları ve direnişe katılan yerel halkın söylemleri değerlendirildiğinde bu direnişlerin yalnızca doğal alanı korumaya yönelik direnişler olmadıkları görülmektedir. Direnişlerde doğal alanı korumanın yanı sıra bir sistem karşıtı duruş, yaşam alanı savunusu, ekonomik geçimliği koruma, müşterekleri savunma gibi olgular iç içe geçmektedir.

3.3.Doğanın Sermayeleştirilmesinde ve Direnişte Kadının Konumu

Son dönem sosyal bilimler literatüründe gerek yeni toplumsal hareket olarak gerek direniş örneği olarak ele alınıp irdelenen bu mücadelelerde kadınların ön saflarda konumlanışı ise ayrıca dikkat çekmekte olan bir durumken direnişin cinsiyet üzerinden araştırılması ve tartışılması ihmal edilen konulardan biridir. Doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde ve bu sürece karşı gelişen direnişte kadının konumunun ele alınacağı bu bölümde belirtmek gerekir ki sermayeleştirilme sürecinin neoliberal politikalar dâhilinde gerçekleşmekte olduğu ortadayken neoliberalizm ile ataerki arasındaki ilişkiyi okumamak mümkün değildir. Son dönem yerel çevre direnişlerinde kadınların en ön saflarda yer alması ve direnişe büyük bir güçle katılmaları durumu dikkat çeken bir nokta olmakla beraber bu durum kadınların direnişlerde konumlanışının arkasındaki olguları analiz etmeyi de gerektirmektedir. Bu analizi yaparken neoliberal tahribatın kadın yaşamlarına sirayetinin görmezden gelinmesi olası değildir.

Ataerkilliği kısaca maddi temelleri içinde barındıran ve erkeklerin kadınlara ve kadın cinselliğine karşı bir tahakküm kurmakta olduğu bu anlamda da hiyerarşik ilişkileri içinde barındıran bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak tanımlayabiliriz. Ataerkinin maddi temellerine olan vurguyu erkeklerin kadın emeği üzerindeki gücü olarak ele almak mümkündür. Burada belirtmek gerekir ki ataerki, kapitalizmden çok öncesinde var olan bir sistemdir ve kapitalizm onun toprağında gelişmektedir. Bu anlamda kapitalizm ataerkinin ona sunmuş olduğu imkân ve ortam sayesinde oluşmaktadır. Bu imkanlardan biri de erkek tahakkümleri altında ezilmekte ve emeği değersizleştirilmekte olan bir cinsin varlığı olmaktadır (Acar Savran, 2018). Ataerki sistem, toplumlarda eril bir ideoloji beraberinde toplumsal cinsiyete dayalı bir iş bölümü oluşturmakta ve böylelikle erkeklerle kadınların var olan hiyerarşi beraberinde yaptıkları işler farklılaşmaktadır. Bununla beraber kadın, ev içi

alandaki çocuk ve hasta bakımı, temizlik, yemek yapımı gibi işlerde konumlandırılırken erkek, kamusal alanda var olmaktadır. Kadın, özel alana kısıtlı kalmakta ve kamusal alanda kendine fırsatlar yaratamamaktadır. Bu anlamda da kadın toplumsal hayatta dezavantajlı konuma gelmekte ve bu ikincil konum yaşamının her alanına sirayet etmektedir. Bunun anlamı toplumsal cinsiyet rollerinin bir cinsiyeti diğerinden daha dezavantajlı konuma getirmektedirken aynı zamanda toplumsal anlamda da derin eşitsizlikler oluşturması demektir. Bu eşitsizlikler son dönem neoliberal politikalarla birlikte giderek daha da derinleşmektedir.

Bu anlamda neoliberal küreselleşmenin politikalarının sergilenmekte olduğu günümüz dünyasında kadınların konumu düşünüldüğünde iyimser olmak oldukça güçtür. Nitekim teknolojik gelişmeler beraberinde sermaye, yatırımlarını işgücü ve hammadde kaynaklarının daha ucuz ve kolay erişilebilir olduğu ülkelere kaydırmaktayken var etmekte olduğu yoksunluk ve yoksulluğun kadınlar açısından deneyimlenmesi önemli bir paya sahiptir. Öyle ki dünya yoksullarının %70'ini kadınlar oluşturmaktadır. Neoliberal piyasa ekonomisi, kadınların konumundaki bir görece gerilemeyi gerektirmektedir. Çünkü piyasa her türlü devlet müdahalesine karşı olduğu ve neoliberal küreselleşmenin en önemli derdi çokuluslu devletlerin önündeki engelleri kaldırmak olduğu takdirde kadınların iyileştirilmesi yönündeki her adım belirli bir sosyal bütçeyi gerektirdiğinden karşısında her zaman serbest piyasa aktörlerini bulmaktadır (Özbudun, 2007a). Böylelikle erkekler ve kadınlar arasındaki bir ilişkiler sistemi olarak ataerkilliğin neoliberal küreselleşmede var olduğunu ve yeniden üretildiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Özbudun, bu ortaklığı 'neoliberalizm ile ataerkinin dansı' olarak ele almaktadır (2007b).

Bu anlamda ulus-devletlerin de kadınlar üzerinde oluşturmakta olduğu ikincilleştirmeye dikkat çekmekte fayda vardır. Nitekim pek çok Batı ülkesinde dahi kadınlar çalışabilmek, üretebilmek, yönetebilmek, miras hakkı talep edebilmek ve meslek sahibi olabilmek anlamında toplumsal alanda birçok mücadele vermek durumunda kalmış olsalar bile halen kadınların birincil görevi annelik olarak tesis edilmektedir. Fransa'da Cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koyan Segolene Royal'e eski Başbakan Laurent Fabius tarafından Royal'in hayat arkadaşı François Hollande'ın da aday olma ihtimali karşısında söylenen "Belki de dönüşümlü cumhurbaşkanlığını benimsemeliyiz. Fakat bu durumda çocuklara kim bakacak?" (Yalçın ve Atalı, 'Fransa'da Kadın Olmak Zor İş', Cumhuriyet, 3 Ekim 2005:9) sözleri ulus-devletlerin benimsediği eril tahakkümün bir örneği olmaktadır.

Tüm bunlarla beraber belirtilmelidir ki her ne kadar kapitalizm, ataerki içerisinde kendini geliştirmiş bir sistem olsa da süreç içerisinde her iki sistem de birbirlerini beslemekte ve çıkarlarını ortaklaşmaktadır. Böylelikle neoliberalizm doğaya ve kırsal alana uzanmaktayken ataerki bir toplumsal yapıyla bir araya gelerek kırsalda kadın yaşamı ve kadın(lık) deneyimlerini şekillendirmekte, kırsal erkeğe kıyasla farklılaştırmaktadır. Kadınlara ve doğaya gösterilen muamele göz önünde bulundurulduğunda ikisinin de tahakküm altına alınmışlığı dikkat çekmekteyken bu tahakkümün arkasındaki dinamikler de halen birbirini besler niteliktedir.

Köylü kadınlar için doğanın yitilmesi ve dönüştürülmesi demek hayatlarının dönüştürülmesi anlamını taşımaktadır. Genel olarak kamusal alanın hakimiyetini elinde bulduran cinsiyet olarak erkek için doğanın yerine ikame edilebilecek alanlar mevcutken kadınlar için durum bundan farklı seyretmektedir. Bunun nedeni ne kadar ataerkiyse bir o kadar da neoliberalizm olarak karşımızda durmaktadır. Öyle ki kırsal alanda kaynak odaklı yatırımlarla doğa sermayeleştirilmekteyken açılan maden ve santrallerde çalışmaya gidebilen emek gücü erkekler olmakta, evde kalan kadın tarladaki alanını da kaybederken toplumsal cinsiyet rollerini üstlendiği bir hayat sürdürmektedir. Özbudun bu duruma toplumsal sermaye üzerinden bir bakış getirmektedir. Neoliberal küresel düzende artık tam istihdam koşullarından söz etmenin mümkün olmadığı gibi, kamusal alanda istihdam edilemeyecek noktada olan emekçiler aile bağlarına sığınma zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Söz konusu emek alanlarının çoğunluğu erkeklerden oluşmaktayken göz önünde olmayarak, hane geçimini sessiz sedasız üstlenen kadınlar, işgücü maliyetlerini de düşürdükleri sürece toplumsal sermaye adıyla takdis edilebilmektedirler (Özbudun, 2007c)

Bu durum, neoliberal politikaların kadınların ikincil konumunu nasıl ürettiğinin ve yeniden ürettiğinin bir görünümüdür. Hal böyleyken bu araştırmanın odaklandığı direnen kadınların bu direnişlerde konumlanmalarının ardında yatan dinamiklerin çok boyutlu ele alınması gerekliliği açıktır. Çünkü bu konumlanışın ardında yatan tek neden ekonomik ya da çevresel nedenler olmamakla beraber kadınlar açısından toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında da durumun analizi gerekmekte kadınların deneyimleriyle birlikte onların alanında nelerin dönüştürüldüğü tartışmasının önü açılmalıdır. Kadınlar için bir yaşam alanı savunusuna girişmek, ataerki toplumsal alandaki ikincil konumları itibariyle zaten vermekte oldukları bir mücadeleye eklenmektedir. Bu anlamda direnen kadınların karşı duruşları da çok yönlüdür.

Çevre direnişlerinde ön saflarda kadınların bulunması durumu ise yalnızca Türkiye’de dikkat çekmekte olan bir durum değildir. Dünyadaki pek çok örnekte kadınların bu direnişlere katılmasının nedeni doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde kadınların yaşam alanlarının da dönüştürülüyor olmasıdır. Guetemala’da tarımda özelleşme ve tekelleşmeye götüreceği olan ve yerel halkın yabancı şirketlerin kontrolünde hareket etmesine yol açacak olan “Monsanto Yasası” ile kendi topraklarında kendi tohumlarını kullanmak isteyen köylülerin hapis cezasıyla karşı karşıya kalmaları sonucunda yerli halklar çeşitli eylemlerle bu yasanın kaldırılmasını sağlamışlardır. Yapılan direnişin en önlerinde Solola’da Kaqhikel, T’zutujil ve Kiche Maya halkından kadınlar, aile yadigarları mısır tohumu çeşitliliğini korumak için ve gelecek nesillere bunu aktarabilmek için bulunmuşlardır (Bayram, 2014). Yine Filipinler’de 8 Mart 2013’te çeşitli kadın örgütleri Tampakan’da hükümetin maden politikalarına direnmek için bir araya gelmişlerdir. Maden atıklarının içme sularına karıştığı ve yaşam kaynağı tarım ve balıkçılık olan halkın ekonomik tüm faaliyetlerinin engellendiğini söyleyen kadınlar, ormanları katleden doğal kaynaklara zarar veren açık ocak madencilik sisteminin kaldırılmasını istemişlerdir (Bayram, 2014). Bu örnekler göstermektedir ki dünyanın her yerinde çevresel direnişe katılım gösteren kadınların ortak paydada buldukları nokta kadın(lık) yaşam alanlarının savunulmasıdır.

Türkiye’de çevresel yerel direnişlere katılmakta olan kadınların deneyimlerini konu edinen çalışmalar oldukça sınırlı olmakla beraber Yavuz ve Şendeniz’in 2013’de Fındıklı’da açılmak istenen HES’e karşı direnen kadınların deneyimlerini aktardıkları çalışmaları önem taşımaktadır. Çalışmadaki katılımcılardan 35 yaşında lise mezunu bir ev kadını olan Riveyda’nın, “binlerce canlının, çiçeğin, böceğin hakkını savunuyoruz. Bunu savunurken birilerinin bizi örgütlemesine hiç gerek yok. Birilerini örgütleyiyoruz diyoruz ki, devlet, devlet biz varız. Vatandaşız, canlıyız, yaşıyoruz. Ama devlet, devlet yok!” (Yavuz ve Şendeniz, 2013:48) sözleri direnişe katılan kadınların neoliberal sürecin ne derece farkında olduklarını göstermesi açısından anlamlıdır. Yine bir başka katılımcının “şimdi bir kadının bu toplumdaki dünyası nedir? Bir evladı, bir toprağı bir de evidir dimi ve bütün suyu giderse, kadın bi toplumda, toplum da doğa içerisinde, Karadeniz toplumunda kurumuş bir ev kurumuş bir mutfaktır onun için” (Yavuz ve Şendeniz, 2013:49) sözleri ise kırsal alandaki kadınların toplumsal cinsiyet rollerini ne derece benimsemiş olduklarını aktarırken aynı zamanda bu rollerin dışarıda (doğada) onlara nasıl bir alan açtığını betimlemesi itibariyle de dikkat çekicidir. Yine bir başka direnişte Karadeniz’de Yeşil Yol projesine karşı gelen iş makinelerinin önünde duran Rabia Özcan’ın “biz çocukluğumuzdan beri burada yaşıyoruz.

Vali, kaymakam kimdir? Ben, ben, ben, halkım ben. Defalarca söyledim bu toprak benim toprağım. Ben bunun mücadelesini vermeyeceğim de kim verecek. Ben toprağımın mücadelesindeyim ne ünü ne şöhreti. Kimseden korkmuyorum” (Cengiz, 2018:2-3) ifadeleri, kadınların direnmelerinin arkasındaki dinamiklerin çok boyutlu okunması gerekliliğini bir kez daha açığa çıkarmaktadır.

4. BÖLÜM

4. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI VE METODOLOJİSİ

4.1. Araştırma Problemi, Amacı ve Sorgu Alanları

Belirtilmelidir ki dünyada ve Türkiye’de son dönemin en etkili ekonomi politiği olan neoliberal küreselleşme aracılığıyla emek karşısında sermaye giderek güçlenmektedir. Bu güçle birlikte sermaye stoğuna ve teknolojik gelişmelere ulaşabilme ve onları geliştirip kullanabilme imkanına sahip olan merkez ülkeler, azgelişmiş çevre ülkelerin karşısında avantajlı hale gelmektedir. Bu anlamda azgelişmiş ülkelerin hareket alanları kısıtlanmaktayken bu ülkeler doğal kaynaklarını ve iktisadi alanlarını sermaye gücünü elinde bulunduran merkez ülkelere/sermayeye açmakta, kamu kuruluşlarını özelleştirmekte ve serbest bölgeler kurmak gibi uygulamaları hayata geçirmektedirler. Bununla beraber neoliberalizm yalnızca bir ekonomi politik olarak kalmamakta, hayatın her alanına etki etmekte/sirayet etmekte ve bu alanları dönüştürmektedir. Bu anlamda söylenmelidir ki neoliberalizmin temel prensipleri doğrultusunda her geçen gün meta dışı kalmış alanlar daha metalaştırılmakta ve bu şekilde serbest piyasaya sunulmaktadır. Bağlı olarak doğa da neoliberal süreçle beraber sermayeleştirilen alanların başında gelmektedir. Son dönemde doğanın neoliberalizm aracılığıyla sermayeleştirilmesi, kırsal alanlarda yapılmakta olan maden, santral, inşaat yatırımları aracılığıyla somutlanmaktadır. Yapılan yatırımlar aracılığıyla meta dışı kalmış doğa, metalaştırılmakta, sermayeleştirilmekte ve dönüştürülmekteyken burada yaşayan bireylerin hayatlarına da bu dönüşüm sirayet etmektedir. Öyle ki yatırımların yapılmakta olduğu kırsal alanlarda hayatlarını idame ettirmekte olan köylüler, doğayla dolaysız ilişkilerine yapılmakta olan bu müdahaleye karşı pasif bir duruş sergilemek yerine son dönemde ‘çevre direnişleri’ ile seslerini çıkarmakta ve bu sesler Türkiye’de giderek daha görünür hale gelmektedir.

Bu direnişler her ne kadar bir çevre direnişi çatısı altında toplanmış insanların sesleri olarak yansıtılmakta olsa da aslında durum ve eylemler bundan ibaret değildir. Bu direnişlerin ardında köylülerin yaşam alanı savunusu yatmaktadır. Doğayla dolaysız bir ilişki içerisinde olan aynı zamanda gündelik ve ekonomik geçimleri doğanın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olan köylülerin tepkisinin ve direnişinin sebebi elbette salt doğa tahribatı olmamaktadır. Bu durum bizlere neoliberalizmin doğaya sirayetinin insan yaşamına nasıl etki etmekte olduğunu gösteren önemli bir noktadır. Öyle ki doğanın köylüler için toplumsal,

kültürel, ekonomik olmak üzere çeşitli anlamları vardır. Böylece ekolojik kriz boyutunun ötesinde doğada meydana gelmekte olan dönüşümler toplumsal hayat anlamında da bir krizin tetikleyicisi olmaktadır. Bu anlamda çalışma içerisinde doğanın sermayeleştirilmesi beraberinde toplumsal hayatta meydana gelen mülksüzleştirilerek birikim, mekânsal anlamın dönüştürülmesi, işgücünün dönüşümü, yoksulluk, kırsal tasfiyesi, kırsal müştereklerin yitirilmesi gibi olgular sosyolojik bir okuma gerektirmektedir. Bu okumaların ötesinde doğanın sermayeleştirilmesinin köylülere olan sirayetinin, toplumsal cinsiyet rollerinin belirli bir işbölümünü var etmekte olduğu kırsal toplumlarda kadın ve erkekler açısından deneyimlenmesi ve yorumlanmasının aynı derecede ve şartlarda olduğunu söylemek güçtür. Bu sorgulamaya kadınların son dönem çevre direnişlerinde en ön saflarda yer almasından yola çıkarak başlanmıştır. Direniş deneyimleri üzerinden kadınların bu direnişe, doğaya ve doğanın dönüştürülmesine yükledikleri anlamlar ve deneyimler anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda bu araştırmanın temel problemi, neoliberal küreselleşme süreciyle beraber doğanın sermayeleştirilmesinin kadın yaşamına sirayetinin son dönem çevre direnişlerinde ön saflarda bulunan kadınlar üzerinden okunmasıdır. Bununla beraber araştırmada direnişlere katılan kadınların toplumsal alanda kendilerini bu direnişte neden ve nasıl konumlandırmakta oldukları tartışmaya açılmaktadır. Bu inceleme doğrultusunda direnişlerde yer almış olan kadınların deneyimleri beraberinde neoliberalizmin doğaya ve kırsal yansımaları, bu yansımalar beraberinde yaşanan sürecin kadınların gündelik ve geçimlik yaşamlarına sirayeti ve sürece karşı başlayan direnişlerde kadın ve kadınlık deneyimleri araştırmanın temel sorgu alanlarını oluşturmaktadır.

4.2. Araştırmanın Metodolojisi, Uygulama Alanı, Veri Toplama Tekniği ve Analizi

Bu araştırmanın dayandığı temel problem ve sorgu alanları doğrultusunda araştırmanın yöntem ve tekniklerinin feminist teori çerçevesinde şekillendiğini belirtmek gerekir. Feminist teorinin mevcut pozitivist kantitatif araştırma yöntemlerine getirmekte olduğu en önemli eleştirilerden biri ‘kadın bakış açısının’ ve ‘kadın/kadınlık deneyimlerinin’ araştırmaların dışında tutmasıdır. Köylü kadınların direnişlerinin arkasında yatan dinamiklere, direniş deneyimlerine ve bu süreci yorumlamalarına odaklanan bu tez çalışması bu itibarıyla feminist eleştirel bakış geliştirme çabasıdır ve bu çerçevede de araştırmada feminist yöntem benimsenmiştir. Feminist teorinin kendi içerisinde de yapmakta olduğu sorgulamalardan yola çıkarak belirtmelidir ki feminist teoride tek bir yöntem ya da bilim anlayışından değil feminist yöntemler ve epistemolojilerden söz etmek daha doğru olacaktır. Ayrıca, Stanley ve

Wise'in da belirttiği üzere metodun bir sondaj ya da mülakat gibi, araştırma teknikleri kümesi gibi ele alındığını belirtmek doğru olacaktır. Nitekim metodoloji, sembolik etkileşimcilikte olduğu üzere kendi metot ve teknik kapsamlarını belirleyeceği gibi belirlemeyebilir de (1990). Bu anlamda feminist yöntemde teknik, kural kural belirlenip bir yol haritasına bağlı kalarak 'pozitivist manada nesnel' bilgiye ulaşmayı amaçlamamaktadır.

Hattatoğlu ve Ertuğrul'un da üzerinde durdukları gibi sosyal bilimlerde genel olarak kabul edilen bir tavırla yöntem ile ilgili birçok ders kitabında "doğru bilgiye", "gerçeğin bilgisine" ulaşmanın yolunun metodolojik ilkelere sadakat olarak değerlendirilmekte olduğu ve bağlı olarak yöntemi salt doğru bilgiye ulaşmak amacıyla uygulanacak bilimsel/teknik prosedürlerden ibaret olarak görüldüğü söylenebilir (2009). Onlara göre bu bakış açısına bir karşı duruş olarak *toplumsal araştırmaların ne içinliği* araştırma amacının altındaki daha derin bir sorundur (2009). Bu anlamda feminist yöntem en başta pozitivistin epistemolojik dayanaklarını sorgulamaktadır. Pozitivism gerçek bilgiyi *nesnel bilgi* olarak ele almaktayken bağlı olarak *bilginin değerden arınık olması gerektiğini* savunmaktadır. Ancak feminist yöneme göre hiçbir araştırmacının ve araştırmanın değerden arınık olması mümkün değildir. Her şeyden önce araştırılan ve araştırmacı aynı toplumsal yaşamın içerisinde olduğu sürece nesnellik ve öznellik birbirinden ayrıştırılmaz. Bununla birlikte "... nesnellik ve değerden arınıklık mümkün olmadığı gibi bilakis sosyal gerçekliği kuşatan, araştırmayı ve araştırmacıyı belli bir ele alış biçimine yönelten değerlerin varlığını kabul etmek 'iyi bilim' için gereklidir" (Demiriz, 2018:113).

Nesnellik tartışmalarıyla bağlantılı olarak *tarafılık* konusu da feminist metodolojide farklı bir perspektiften ele alınarak tartışılmakta ve sorgulanmaktadır. Mies, tarafsızlığın hiçbir zaman tam olarak başarılacak bir durum olmadığını belirterek *bilinçli tarafılıktan* söz etmektedir (1983). Bu, özellikle araştırılan ve araştıranın hemcins olduğu durumlarda daha da savunulabilecek bir yaklaşım olarak karşımızda durmaktadır. Öyle ki feminist yöntemle bir kadın araştırması yürüten kadın bir akademisyenin, deneyimleri farklı olsa da toplumdaki kadınlık konumu ve araştırmadaki akademisyen kadın konumu onun, kadın olarak başka kadınlarla beraber cinsiyetçi baskıların altında kalmışlığı ve bilimci olarak 'seçkinlerin' ayrıcalıklarını paylaşması itibariyle bir *ikili bilince* sahip olacaktır (Mies, 1983).

Kadın araştırmacının kadın/cinsiyet meselelerini araştırırken kendi kadınlıklarını/deneyimlerini baskılamaları gerektiğini belirten pozitivist tarafılık ilkesinin bu noktada feminist yöntemle uyuşması mümkün değildir. Feminist yöneme göre kadın sosyal

bilimcilerin ikili bilinçlilik konumu metodolojik anlamda bir fırsattır. Kadın olmaktan kaynaklı bu içe bakış nedeniyle bağlantılı olarak kadın sosyal bilimciler, ezilen gruplardan biri olarak kadınların/kadınlığın/kadın(lık) deneyimlerinin bilimsel incelemesini yapma konusunda erkeklerden daha donanımlı ve avantajlıdır. Bu araştırma içerisinde de katılımcıların ve araştıranın hemcins olmasından yola çıkılarak feminist yöntemin bu önermesinin dikkate alındığını belirtmek faydalı olacaktır. Bu anlamda araştırma nesnelere olarak konumlandırılan katılımcılar araştırmanın geneline sirayet etmekte olup salt nesne olmaktan çıkmış ve araştırmacı ile katılımcı arasında bir özdeşlik geliştirilmiştir. Bu anlamda araştırmanın yine feminist yöntemin karşı durmakta olduğu katı bir özne-nesne/araştıran-araştırılan ayrımını da reddediyor oluşu belirtilmelidir. “Çünkü bilmenin bir süreç ve ‘bilen’ in aktif katıldığı bir süreç olması demek, onun çıkarlarının, beklentilerinin, ilgilerinin, bilginin oluşumunu etkilemesi, öyleyse bilinenin ne olduğunun bilen kim olduğuna göre farklılaşması demektir” (Hattatoğlu, 2009:131). Bu araştırmada pozitivist yöntemin araştırmacı ve araştırılan arasında çizmekte olduğu katı sınır ve hiyerarşik yapının yerine feminist yöntemin de işaret ettiği *karşılıklı öğrenme ve dayanışma süreci* anlayışının benimsenmesi ve uygulanmasına dikkat edilmiştir. Bununla birlikte araştırmacı ve katılımcı arasındaki güç ilişkilerinde yukarıdan bakışın ortadan kaldırılması hedeflenmiş ve katılımcı ile aşağıdan bakış doğrultusunda görüşmeler yapılmıştır. Bu durum katılımcının araştırmacıya kendini daha rahat ve iyi ifade etmesini beraberinde getirirken tam anlamıyla bir şeffaflık ortamı değil, yeterli düzeyde bir rahatlık sağlanmıştır.

Feminist yöntem ve epistemoloji bağlamında geliştirilen duruş noktası teorisi ile, herhangi bir sınıfsal konumdaki kişinin kendi bakış açısını oluşturan şeyin, o'nun deneyimleri ve pratikleri olduğu savunulmakta ve bunun ayrıcalıklı bir bakış açısı olduğu belirtilmektedir. “Bu araştırma modeli, kadınların kadın olarak kişisel ve sosyal deneyimlerinden dolayı, kadınların dünyasını aktarmak ve anlamak konusunda erkeklerden daha başarılı oldukları teorik önermesi üzerinde çalışmaktadır. Bu durumun sebebi, kadının toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği iş bölümü bağlamında geliştirilmekte olan ilişkilerdir” (Sarantakos, 2005: 58). Bu yaklaşımdan beslenerek bu araştırma içinde de *kadınların gözünden direnişi okumak ve anlamlandırmak* için onların *deneyimlerinin biricikliğini* merkeze alacak şekilde bir ele alış benimsenmiştir.

Bu noktada deneyim, “[...] feminist sorgulamaları analitik açıdan güçlendiren unsurların başında gelmektedir. [...] [Çünkü] Deneyimler toplumsal yapıların bir ürünü olmakla kalmayıp, aynı zamanda bireyin eylemlerine yön vererek yapıların yeniden

üretmesini sağlar. Bu nedenle de deneyime odaklanmak hem onun arkasındaki toplumsalın anlaşılmasını sağlarken aynı zamanda toplumsalın bireyin eylemleriyle nasıl yeniden inşa edildiğinin ve sürdürüldüğünün kavranmasını da sağlayacaktır” (Demiriz, 2018:126). Bu çerçevede kadınların ataerkil sistem içerisinde cinsiyete dayalı işbölümünden kaynaklanan konumlarını en iyi onların bakış açısı açıklayabilir ve bu bakış açısı, kadınların deneyimlerinden kaynaklı olarak ayrıcalıklıdır. Bu anlamda araştırmada kadınların öznel deneyimlerine yer verilmesi feminist yöntem bağlamında *daha az çarpıtılmış bir gerçeğin bilgisini* bizlere sunmaktadır. Böylelikle araştırma içerisinde feminist yöntemin özgün konumunu ortaya koyan bir tavırla, sınırları belirlenmiş ve tanımlanmış bir bilgiye ulaşılmaya çalışılmadığı ve bu çerçevede de kadınların deneyimlerinin merkeze alındığı ifade edilebilir. Kadınların deneyimleri ön plana çıkarılarak araştırma içerisinde anlatıları teorileştirilmiş ve yorumlanmıştır. Bu şekilde de aslında pozitivist yöntemin kopardığı teori-alan ilişkisi de inşa edilmeye çalışılmıştır.

Bağlı olarak feminist yöntemin bu epistemolojik ilkeleri beraberinde araştırmada nitel araştırma teknikleri kullanılarak veriler toplanmıştır. Araştırmada bağlı kalınan feminist yöntemin duruşu bağlamında söylenmelidir ki; pozitivist yöntemin kullandığı ve ürettiği araştırma teknikleri kadını ve kadın deneyimlerini görünmez kılan tekniklerdir. Özellikle nicel teknikler bu anlamda feminist sorgulama yöntemine uygun değildir. Nitel araştırma tekniklerinin temel karakteristiğinin araştırma öznelerinin bakış açılarını, anlam dünyalarını ortaya koyma (Kuş, 2012) olduğu göz önünde bulundurulduğunda araştırmanın sorgu alanı ve amaçlarına uygun olarak nitel araştırma tekniklerinin uygulanması tercih edilmiştir. Bununla birlikte bu, nitel herhangi bir tekniğe koşulsuz bağlı kalınmasından ziyade feminist yöntemine uygun bir tavırla feminist bir duruşla araştırmanın ele alındığını belirtmek de faydalı olacaktır. Bağlı olarak araştırmada araştırılanlar feminist yöntem beraberinde, pozitivist yöntemin yerleştirildiği nesne konumundan çıkarılarak “katılımcı” olarak araştırma sürecine dâhil edilmiştir ve bu yapılırken de katılımcılarla sürecin seyrine bağlı olarak “odak grup görüşmeleri” ve “derinlemesine görüşme” tekniğiyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Bu mülakatlar sırasında kadınlarla daha rahat iletişim kurabilmek adına ev, kapı önleri, kendilerine ait olarak hissettikleri mekânlar tercih edilmiş olup rahat bir ortam oluşturularak (ancak araştırmacı bilincinden de tamamen uzaklaşmadan) araştırmanın sorgu alanları doğrultusunda sınırlandırılmış bir soru formundan sorular sormak yerine bir sohbetin içerisinde bulunulmuştur. Böylelikle farklı ortam ve bağlamlarda kadınların anlatıları yapılan sohbetlerle beraber tetiklenmiştir. Nitekim nitel görüşmelerde araştırmacı, mesafeli ve

duygularını gizleyen biri olmaktan ziyade katılımcılarla arasında bir ilişki oluşturmalıdır. Bu anlamda nitel görüşmelerde araştırmacının güçlü bir empati yapması gerektiği belirtilmelidir (Kuş, 2012). Nitel görüşmenin bu ilkeleri ve feminist yöntemin bahsetmekte olduğu bilinçli taraflılık doğrultusunda görüşme yapılan kadınlarla kadın(lık) rolleri doğrultusunda bir tür özdeşlik kurulduğu ve bunun veri analizi sürecinde önemli bir avantaja dönüştürüldüğü belirtilmelidir. Öyle ki araştırmacının da kadın olması dolayısıyla köylü kadınlar da kendilerini anlayabileceği noktasında araştırmacıya daha açık ve anlaşılır konuşmuşlardır. Öyle ki burada araştırmacının sorumluluğu öncelikle bilgiyi ortaya çıkarmak ve bu bilgiye yer açmaktır. Bunu yaparken de kendi çıkarlarının da tıpkı katılımcılarınki gibi kısmi bir çıkar olduğunu, kendisinin de taraf olduğunun farkındalığıyla davranmaktır (Hattatoğlu, 2009).

Görüşmeler söz konusu direnişlerin gerçekleştiği İzmir Bergama'nın Kapukaya ve Yerlitahtacı köyleri ve Manisa Soma'nın Yırca köyünde gerçekleştirilmiştir. Seçilen bölgeler son dönem direnişlerin görüldüğü ve araştırmacının da nispeten daha kolay ulaşabileceği bölgeler olması açısından tercih edilmiştir. Araştırma sürecinde Bergama Kapukaya'da 7 katılımcı, Bergama Yerlitahtacı'da 7 katılımcı ve Manisa Yırca'da 16 katılımcı olmak üzere araştırmada yer almayı kabul eden toplamda 30 kadın ile görüşmeler yapılmıştır. Kadınların yapılan görüşmelerdeki tavırlarının ortaklığı ve araştırmacının sorgu alanlarını karşılayan görüşlerin aynı sohbetler etrafında birleşmeye başlamasıyla, yani yeni boyutlar ortaya çıkmamaya başladığında da görüşmeler sonlandırılmıştır.

Odak grup görüşmesi tekniğiyle direnişe katılan kadınların süreçle alakalı farklı ve ortak görüşleri elde edilebilmiş, aynı zamanda kadınların gündelik yaşantılarındaki ortak anlamalarını anlayabilmek adına da fayda sağlanmıştır. Manisa bölgesinde de araştırma sürecinde yine odak grup görüşmeleri aynı faydalar sağlanarak gerçekleştirilmiş fakat toplanan veriler daha derinlikli bir anlamayı gerekli kıldığından Manisa'da odak grup görüşmelerine de katılmış olan 7 kadınla tekrar birebir görüşülerek derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmelerinin tercih edilmesinin en önemli nedeni, direnişe katılmış olan kadınların farkında olmadan geliştirmiş oldukları "birlik duygusunu" gündelik hayatlarına yansıtmiş olmalarıdır. Öyle ki araştırmanın yapıldığı bölgelerde bir kadınla birebir görüşme yapılırken diğer kadınlar durumdan haberdar olarak toplanıp görüşmeye dâhil olmak istemişlerdir. Yine Manisa'da yapılan mülakatlarda kadınların direniş sonrasında açtıkları sabun evinde araştırmacıyla görüşmek adına kendilerinin bir toplantı düzenleyip mülakatlara katıldıkları belirtilmelidir. Bu anlamda araştırmada odak grup görüşmesi tekniğinin

kullanılması alanın araştırmaya sunmuş olduğu önemli bir katkıdır. Yanı sıra belirtilmelidir ki odak grup görüşmelerindeki anlatıların herbiri birer mülakat olarak analiz edilmiştir.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların izniyle veri kaybına uğramamak için ses kayıtları alınmıştır. Ancak görüşmelerin yapıldığı bölgelerin son dönemde direnişten dolayı medyada fazlaca ses getirmesinden kaynaklı olarak, köylüler sık sık gazetecilerin, sivil toplum kuruluşlarının ilgisine maruz kaldıklarından bazı görüşmeler sırasında ses kayıt cihazından tedirgin olmuşlardır. Bu durumda da sohbet esnasında doğrudan notlar alınarak görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada bu süreci nitel araştırmanın betimleme, analiz ve yorumlama süreçleri takip etmiştir.

Katılımcıların kimlikleri araştırma metni içerisinde gizli tutulmuş, “K1, K2, K3...” kodları kullanılarak araştırmanın bulguları kısmında parantez içerisinde belirtilmiştir. Katılımcı isimlerinin gizli tutulması istemi, yine direniş sürecinde rahatsız edici derecede ilgiye maruz kalan kadınların araştırmacıdan bir ricasıdır. Bunun yanı sıra veriler değerlendirilirken kadınların medeni durumları, yaşları ve mesleklerine ilişkin bilgiler bulgular bölümünde belirtilmiştir. Ancak burada belirtilmelidir ki bu bilgiler araştırma içerisinde amaç ve sorgu alanları doğrultusunda odak nokta olmamakla beraber, araştırmanın yapıldığı köylerde genç nüfusun azaldığını ve direnişe katılan kadınların orta-üst yaş grubuna sahip kadınlar olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Bu bilgiler doğrultusunda katılımcıların karşılaştırılması ya da kategorize edilmesi araştırmanın odak noktası olan kadın(lık) anlatılarının ve deneyimlerinin önemine karşı bir duruş içereceğinden böyle bir kategorize etmeye/karşılaştırmaları merkeze alarak analiz etme yoluna gidilmemiştir.

5. BÖLÜM

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1. Doğanın Sermayeleştirilmesinin Kıra/Kadın Yaşamına Sirayeti ve Direnişin Dinamikleri

Bu araştırmada neoliberal küreselleşme sürecinin bir yansıması olarak doğanın sermayeleştirilmesinin kırsal yaşama sirayeti ve bu süreçte oluşan direnişler kırsal kadının deneyimleri üzerinden sorgulanmaktadır. Son dönemlerde Türkiye’de ‘çevre direnişi’ olarak adlandırılan direnişlerde kadın görünürlüğünün dikkat çekici boyutlarda ve niteliklerde olması bu sorgulamanın kadın deneyimleri bağlamında incelenmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Araştırmanın temel problemini oluşturan bu sorgulamayı yapabilmek için direnişin arkasındaki dinamiklerin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Bu da kırsal alanda yaşayan köylü kadınların doğadaki ve kırsal alandaki dönüşümler ile birlikte bu dönüşümü yaratan (neoliberal) süreci algılama ve anlamlandırma biçimlerinin tespitini ve analizini gerekli kılmaktadır. Kırdaki/doğadaki dönüşüme bakış açıları ve anlamlandırma biçimi *kadınların doğaya yükledikleri anlamlardan* bağımsız değildir. Bu nedenle de **kırın dönüşüm süreci** ve **bunun arkasındaki dinamiklerin neler olduğu** konusundaki düşünceler ile birlikte **sürecin kırsal kadının gündelik yaşamlarına nasıl yansıdığı** *doğaya yüklenen anlam* üzerinden okunması ilk alt sorgulama alanını oluşturmaktadır. Doğanın/kırın sermayeleştirilmesine karşı **yerel dirençlerin arkasında yer alan dinamiklerin mülksüzleştirilerek birikim, mekansal anlamın dönüştürülmesi, işgücünün dönüşümü, yoksulluk, kırın tasfiyesi ve kırsal müştereklerin yitilmesi** üzerinden incelenmesi ise ikinci alt sorgulama alanını oluşturmaktadır. Araştırmanın son alt sorgulaması ise **yerel direnişteki kadın(lık) deneyimlerine**¹⁷ odaklanmaktadır. Bu çerçevede direniş süreci/deneyimleri *toplumsal cinsiyet* üzerinden okunarak tartışılacaktır.

---

¹⁷ Çalışmanın metodolojik duruşu bağlamında bahsedilen kadın(lık) deneyim ve pratiklerindeki “kadınlık”, ataerkil toplumsalda şekillenen yapı içerisindeki kadından beklenen pratikleri karşılamaktadır ve çalışma içerisinde de kadın(lık) pratikleri ataerkil yapının kurguladığı “kadın” rolleri “ataerkil kadınlık” çerçevesinde ele alınmıştır.

5.1.1. Kadınların Anlatılarında Neoliberalizmin İzlerini Görmek: “Biz Devlet Sandık Meğer Şirketmiş”

Doğa-toplum ilişkilerine siyasal olarak neoliberalizmin dâhil olduğu süreçte doğa kendisi olmaktan çıkıp sermaye ve diğer sınıflar için bir mücadele alanı olan doğal kaynak durumuna dönüşmektedir (Erensü, 2016). Doğanın toplum ile dinamik, değişken ve yeniden üretilebilir bir ilişkisinin olduğu kabul edilmesi gereken bir gerçekliktir. Köylüler, yerel üstü ölçeklerde belirlenen siyasaları, genellikle bu siyasaların ürünü olan faaliyet ve yatırımları kendi yaşam alanlarını ve ilişkilerini doğrudan etkileyerek gerçekleştirmeye başladığında ancak fark etmeye başlarlar (Şengül,2016). Bu doğrudan tezahürlerin sonucunda **fark etme** bir **farkındalığa** kapı açarken bu durum görüşülen kadınların anlatılarında da somutlanmaktadır:

Biz ne bilirdik kızım santral neymiş ne olurmuş. İşte yaptılar ya buraya bir tane amaaan o barajımız vardı bizim küllü baraj diyiveriyoz ya adına artık bizim evimizi zeytinimizi hep kül etti. Yazın camı pencereyi açamaz oldum ya ben evimde. (K30)¹⁸.

Kızım biz anlamadık daha önce açıldığında da anlamadık ne anlayacaktık santral ne yapar burada, doğaya, bize ne yapar! Ama sonra hep gördük işte bak çamaşır bile seremez oldum artık ben bahçeme. Neden çünkü hep pislik hem kül bu daha önce yaptıkları santral yüzünden küllü köy olduk resmen! (K22)¹⁹.

Bizim bu köyden bile geçecekmiş şimdi. İstemiyoz şimdi. Aha Bergama'dakilerin toprakları hep kullanılmaz hale geldi (...) Biz buralara domat ekiyok olmuyo. Biber ekiyok olmuyo. Bak bir hastalık bindi hepsi yerde. Hastalıktan bir şey kalmadı bak hastalıktan. Her suyumuza da karışacak temelli hastalık olacak. (K6)²⁰.

Ataerkil normların benimsenmekte olduğu toplumsal hayatta erkek cinsiyet aklın ve bilimin karşılığı olarak görülmekteyken kadınlar ise duygusallığın ve mantık dışı alanın karşılığı olarak görülmektedir. Bu son derece eril yapı neoliberal sistemle birbirini

¹⁸ (K30): 48, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁹ (K22): 65, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

²⁰ (K6): 78, bekâr, çiftçi, Kapukaya Köyü.

beslemektedir. Bunun somutlandığı alanlardan biri bu anlamda doğal kaynakların sermayeye açılmakta olduğu köyler olmuştur. Köylerde yapılacak olan yatırımlar aracılığıyla doğa sermayeleştirilmekteyken süreç için bürokratik ve hukuksal bilgilerin verildiği ve onayların alındığı bireyler erkek bireyler olmaktadır. “Kadınlara sorma gereği bile duyulmamıştır” ama “iş direnmeye geldi mi” kadınlar direnişin ön saflarında yer alanlar olmuştur. “Tarlada, tütünde, orakta” kısacası kırım her işinde yer alarak onun “asıl sahibi olan” kadınlar **sermayenin kendilerini saf dışı bıraktığının** da farkındalardır. Dolayısıyla, doğanın/kırım sermayeleştirilmesi neoliberalizmin doğrudan doğruya kırsal kadının yaşamına sirayet etmesi anlamını taşıırken kadınlar aynı zamanda bu *yok sayılmaya karşı da bir duruş ve farkındalık* içerisindedirler:

Erkeklerle konuşuyorlardı kadınlara sorma gereği bile duymuyorlardı. Ama direnen bizleriz düşün. Tamam erkekler de hayır diyor ama belki biz olmasak ikna olacaklar onlar da biliyor bizim yapamayacağımızı hayvansız, doğasız biz ne yaparız çünkü (...) onlar erkeklerle muhatap oluyor ama iş direnmeye geldi mi biz varız hep. Çünkü biz hep tarlalardaydık, tütünlerdeydik, oraklardaydık. Oralar bizim. (K12)²¹.

Gece burada ne toplantılar yaptılar bizi ikna etmeye geldiler ama biz teslim olmadık. Erkekler de vardı o zaman toplantılarda ama öncesinde de zaten erkeklere diyorlardı kahveye erkekler gidiyordu. (K11)²².

6600 ağaç gitti kızım gitti yenilerini ettik daha yeni vercek işte mahsülü bekliyo kızım bekliyo. Bize sormadılar ki be kızım biz evvelden devlet alacak sandık burayı toplamışlar erkekleri kahveye işte burası artık devletin falan diye bize bir şey söyleyen yok ama yani. Ama sonradan anladık biz işi. (K26).²³

Bu anlamda köyün “kahvelerinden” yani merkezinden (erkekler) çeperine (kadınlar) bir dağılım görmek zor değildir (Işıl ve Aslan, 2014). Öyle ki santral veya maden işletmeciliği yapacak olan şirketler ilk adımda “karar verici, bilgi sahibi ve yetki sahibi” olarak gördükleri erkeklerle anlaşmaya varmak istemektedirler. İlginç olarak mülakatlar göstermektedir ki devlet ve sermaye, bilgi ve hukuksal süreç konusunda her ne kadar erkekleri muhatap olarak

²¹ (K12): 33, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

²² (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

²³ (K26): 49, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

alıyor olsalar da kadınlar hukuksal süreci izlemekte ve dönüşümleri takip ederek bunların **siyasal ve ekonomik sonuçlarını öngörmektedirler**. Öyle ki kadınlar buldukları bölgedeki dönüşümleri anlatırken “taşeronlardan”, “tarımsal alanda yapılan sözleşmelerden” bahsetmişlerdir. Köylü kadınların, doğanın sermayeleştirilmesinin hukuksal ve teknik bilgisine daha önce santral kurulmuş olan bölgelerde neler olup bittiğini gözlemleyerek, yaşadıkları kırsaldaki ekonomik, sosyal, çevresel dönüşümleri takip ederek sahip oldukları görülmektedir.

Biz bak tütüncüyüydük. 1 ton tütün işlerkene bize bir kota geliverdi 350 kilo dedi. Ben niye bulaşayım öyleyken. Yetiştirtmediler bırakmadılar. Sen neden almıyon devlet olarak benim tütünüümü? Niye tekeli kapattın? Taşeron da almıyo. Alsa da ederini vermiyo. Sözleşme yapıyo, sözleşme yaptığı fiyattan bile almıyo taşeron. Bizden madeni destekleyen yok. Yarın bir gün bu meraları bile ben icrayla tutacakmışım. Öyle oldu mu benim halim ne burada? (...) İki de bir maden maden maden maden karıştırmayın madem olduğumuz yeri. Bırakın bizim dağımızı taşımızı. Yok çünkü başka yok. Hadi aynı şekilde beni başka yerde yaşatsınlar, yok. (K,11)²⁴.

Daralttılar bizi daralttılar çember içine aldılar. Oradan orman kesimi oluyo, buradan da maden dediler e biz? Biz ne olalım? Orman istemeyecek seni, maden istemeyecek seni, yarın bir gün başkası da gelecek burası benim arazim diye hadi o da istemeyecek. Biz nereye gideriz? Gitsek ne yaparız. Benim para kazandığım yer bura doydüğüm yer bura. (K9)²⁵.

Bak ben şimdi 41 yaşındayım belki 15-16 yaşlarındaydım dikildiğinde o zeytinler. Çünkü biz tütünle uğraşıyorduk, babamın aylığı yoktu, sigortasını öderdi tütünle de. Ben de değirmenlere zeytin çekerdim bak. Tütünde de annem babam ben çalışırdık. Bazen de işçi getirirdik zeytinde de çalışıyodum ben. (...). Şimdi tütünü de yasak ettiler neden oluyo ya bunlar hep taşeron hep para. (K17)²⁶.

---

²⁴ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

²⁵ (K9): 45, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

²⁶ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

Aha Bergama'dakilerin toprakları hep kullanılmaz hale geldi. Millet direndi direndi ama bir hakkından gelemedi. Bak şimdi de götürdüler bizi şirket diyo ki bak zararı yok. Nasıl yok ya biz biliriz onun kalitesini biz anlıyoruz nasıl yetişmiş nasıl olmuş. (K6)²⁷.

Kadınların doğanın sermayeleştirilmesi sürecindeki gözlem ve deneyimleriyle sürecin teknik ve hukuksal bilgisine sahip olmaları, onların neoliberalizmde devlet-şirket ortaklığını vurgulamalarını da beraberinde getirmiştir. Onlara göre “devlet toprak ektirmemekte”, “şirkete hak vermekte”, “tüketimi var edip üretimi yok etmekte”dir. Kadınların anlatılarında ve deneyimlerinde **neoliberal küreselleşmenin temel dinamiklerinin ve kıra sirayetinin** izlerini sürmek mümkün gözükmemektedir.

Bu madenin yararı kime? Devlete şirkete. Sana bana mı ya? Bizi düşünen mi var? Devlet veriyö-alıyo parayı, şirket açıyo-çıkariyo madeni gerisi kimin umurunda? (...) Hem şirket hem devlet istiyö. Devlet demese ki git al burada aç madeni şirket nereden çıksın. Kim veriyö ona bu hakkı? Devlet veriyö. Meclis de onların yanında duruyö herkes de (...). Öyle bir şey yaptı ki bu devlet ekme dedi verdi parayı, yapma dedi verdi parayı. Hep paraya sustular. Bize hiç destek vermedi hep sınırladı. E şimdi de bakıyom ben bize tütün ektirmiyön e sigara içen çoğaliyö e biz üretmiyöz nereden geliyö bu tütün biz ekmiyöz. Bu insanlar bu sigarayı içiyorsa bu tütünün daniskası senin ülkende yetişiyö desteklesene bizi üretelim. Hep üretenin elinden alıyo. Tüketim var üretim yok (...) Bundan önce benim toprağında ben ekirdim bir de takdir görürdüm yani. Şimdi ekmiyöm da alamıyöm da. (K11)²⁸.

Devletlen özel şirket ayrı olur bak. Nasıl ki devlet hastanesiyle özel hastanenin çalıştırması bir değil, bunların da değil. Gözlerini para bürümüş bunların bizim havamızı toprağımızı zeytinimizi düşünen mi var kızım ya. Bunlar şirket bunlar devlet olsa ben verirdim belki bak inan ki çünkü güven ederdim ama şirkete etmiyöm etmiyöm! Ha şimdi devlete de etmiyöm o da ayrı çünkü onlar açtı aha bu şirketlerin de önünü onlar açtı. (K27)²⁹.

²⁷ (K6): 78, bekâr, çiftçi, Kapukaya Köyü.

²⁸ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

²⁹ (K27): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

Ben çok gidemedim işlerim vardı ama bu yukarıda toplandık ettik onlara gittim hep (...) Sesimiz yetmiyor yetmiyor. Karşımızda bir şirket var bir de devlet biz hayır dedikçe başka yönünü bulup geliyorlar. (K13)³⁰.

Görülmektedir ki kadınlar, doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde kendilerinden toplumsal cinsiyet normlarının beklenen aksine, sürece hukuksal, teknik, tarihsel anlamda hâkimlerdir. Bu bilgilere sahip olmalarının en önemli nedeni, onların doğada ve kırsal alanda daha çok zaman geçiriyor oluşudur. Bu anlamda sürecin kırsal kadının gündelik yaşamına nasıl sirayet ettiğinin okunması ve analizi önemlidir.

5.1.2. Kırsal Gündelik Hayata Sirayetler ve Kadın(lık)

Belirli bir yerelliği işaret eden toplumsal ilişkilerin açıklamasını yapmak her ne kadar kolay gibi görünse de aslında güç ve karmaşıktır. Öyle ki bu toplumsal ilişkilerin açıklamasını yapmak çok boyutludur ve inceleme gerektirmektedir (Urry, 2015). İnsanlar yaşadıkları mekânda kendilerine belirli rutinler ve günlük yaşamlarını sürdürebilecekleri ilişkiler tesis etmektedirler. Bu ilişkiler toplumsal ve mekân arasındaki ilişkiyi ve aynı zamanda bu mekâna yüklenen anlamları kapsamaktadır. Söz konusu toplumsal ilişkiler gündelik hayat içerisinde şekillenmekte ve gelişmektedir. Gündelik kavramı felsefeden gelmektedir ve bu kavram felsefe için felsefe tarafından felsefi olmayı belirtmektedir. Kavram, gündelik hayattan gelmemekte, onu yansıtmamaktadır. Daha çok felsefe adına onun, olanaklı kabul edilen dönüşümünü ifade etmektedir. Bağlı olarak gündelik hayatı ne felsefecilerin özneliği tarafından belirlenmiş bir şey olarak ne de kategoriler halinde (giyecek, yiyecek vs.) sınıflanmış nesnelere betimlenmesi olarak düşünmemek gerekmektedir ki bunlardan daha öte, daha başka bir şeydir. Gündelik hayat aynı anda hem bir alan hem de bir ara istasyondur, bir aşamadır ve bir atlama tahtasıdır, anlardan (gereksinimler, iş, zevk, araçlar, amaçlar) oluşan bir andır. Bu anlamda gündelik hayat, mütevazı ve sağlamdır, doğal olandır, kısımları ve parçaları belirli bir zamanda birbirine bağlanan şeydir (Lefebvre, 2013).

Bu tanımlamayla beraber söylenmelidir ki gündelik hayat, insanlar için sürekli tekrarlanmakta ve sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Gündelik hayatın eyleyenleri değişmekte olsa da gündelik hayat içerisindeki **pratikler aktarılmaktadır**. Kırsal alanda devam ettirilen gündelik hayatta da kadınların deneyimlerini doğa aracılığıyla aktarmakta

---

³⁰ (K13): 39, evli, çiftçi, Yerlitahtacı Köyü.

oldukları görülmektedir. Yani *doğa, gündelik hayatta elde edilen deneyimlerin aktarılmakta olduğu ve bu deneyimlerin yeniden üretiminin sağlanmasına aracılık eden bir mekândır*. Bu mekânın yitirilmesi, deneyimlerin aktarılamaması ve bu deneyimlerin oluşturduğu gündelik hayatın dönüştürülmesi anlamını taşımaktadır. Kadınlar doğada “analarından babalarından öğrendikleri” deneyimleri kendi çocuklarına da aktararak gündelik hayatlarını sürdürmektedirler. Bu anlamda “hayatı zeytinle öğrenmekte”dirler.

Benim anam bu dağlarda odun toplar satardı. Babam yoktu, bize öyle bakardı bu dağlarda (...) Ormancıyı başbakan görürdük zamanında öyle korkardık. Benim anam öyleydi. Ben de öyleydim ki çocuğumu sırtıma sarardım bir de yiyeceğimi doldururdum torbaya giderdim tarlaya bahçeye. Yanımda kaynanam da yoktu anam da yoktu. (K6)³¹.

Bak o kesilen zeytinlikler var ya onlar benim anamın babasından kalmalar benden de çocuklarıma kalacaktı ama kestiler. Benim anam da orada çalıştı onun da anası çalışmıştır bize de gösterdi anam, biz de çalıştık. Yani dediğim o ki biz hayatı nasıl yaşayacağımızı öyle öyle zeytininen öğrendik. (K28)³².

Hal böyleyken gündelik hayat, rutinlerin ya da alışlagelmiş olan tüm davranışların, eylemlerin, mekânın, orada bulunan bireylerin düşünce ve adımlarıyla şekillenmekte olan çok boyutlu bir kavramdır. Gündelik hayata dâhil olan çok fazla alan vardır. Mekân, zaman yönetimi, anılar, bellek hepsi gündelik hayatın içinde var olmaktadır. Gündelik insan kendi malı-mülkü ve tatmin araçlarına kapanmakta ve kimi zaman bunlara üzülmekte, bunlar için mücadele vermektedir ve doğaya daha yakındır (Lefebvre, 2013). Bu yüzdendir ki köylü kadınlar için gündelik hayat önemli olmaktadır çünkü kadınlar kendi alanları içerisinde gündelik hayatlarını üretmekte ve yeniden üretmektedirler. Bunu yaparken içlerinde buldukları kırsal mekân, dolayısıyla doğa, büyük önem taşımaktadır. Öyle ki kadınlar kendi gündelik pratiklerini tanımlamaktayken *topraktan, doğadan, zeytinden, tarladan* bahsetmektedirler. Yaşamsal faaliyetlerini sürdürmekte oldukları mekân olarak doğa, onlar için gündelik hayatlarının ayrılmaz bir parçası niteliğindedir hatta “hayat” olarak tanımlanmaktadır.

---

³¹ (K6): 78, bekar, çiftçi, Kapukaya Köyü.

³² (K28): 55, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

Doğayı üreten ve dönüştüren köylü kadınların gündelik hayatları doğa üzerinden üretilmekte ve yaşanmaktadır. Çünkü ataerki, tüm tahakküm biçimlerine eşlik etmekte ve durmaksızın yeniden üretilmekte olan bir iktidar formu olarak karşımızda dururken (Özbudun, 2007b) bu formda kadınların alanları “özel alan” olarak kabul edilmekte ve ev içi alanlara hapsolan, kamusal alanlarda yer bulamayan ya da yer edinmeleri erkeklere göre oldukça güç olan kadınlar var olmaktadır. Ancak köylü kadınlar yaşadıkları kırsal alanda erkekler kamusal alanda var olmaktadır kendilerine doğada bir yer bulmuş ve özel alan hapsinden kendilerini bir nebze soyutlamış konumdadırlar. Hal böyleyken kaçınılmaz olarak doğada eyleyen köylü kadınların gündelik hayatları da doğa üzerinden üretilmektedir. Bu anlamda doğanın köylü kadınlar için anlamlandırılma biçiminin sorgulanması önemlidir.

5.1.2.1. Köylü kadınlar için doğanın ve kırsal alanın anlamı: doğa, “sadece zeytin değil hayat”tır

Küreselleşme düzeyine ulaşan sermaye, doğa ile insanlık üzerindeki sirayetinden kaynaklanan çelişkileri artık dizginleyememekte ve bağlı olarak sisteme karşı gösterilen direniş dünyada ve Türkiye’de giderek artmaktadır. Doğa, insan bedenini içermektedir. Bununla beraber belirtmek gerekir ki doğaya verilmekte olan her türlü zarar da insana içkindir (Kovel, 2017). Kaçınılmaz olarak kırsal alanda köylülerin özellikle 2000’li yıllardan itibaren “**çevre hareketi**” kategorisinde ele alınarak örtükleştirilen/görünmez kılınan ancak aslında **direnişin sesleri** diyebileceğimiz *çığlıkları* yükselmektedir. Bu ayrımı yapmak oldukça güç ve karmaşıktır. Öyle ki köylüleri direnmeye iten dinamiklerin yaşam ve geçimliklerinde doğanın sermayeleştirilmesiyle beraber meydana gelmekte olan değişiklikler mi olduğu yoksa yalnızca doğanın tahribatına karşı bir direniş mi olduğunu birbirinden ayırmak güçtür ki bu çalışmanın saha araştırmasında direnişin ardında yatan dinamikleri sorgulanırken aslında bunların iç içe geçtiği görülmüştür. Bu anlamda kadınların anlatılarında bu dinamiklerden birinin tam anlamıyla bir **yaşam alanı savunusu** olduğu görülmektedir.

Hal böyleyken neoliberalizm “etken neden”³³ olarak var olmaktadır. Etken neden Aristoteles’in bir kavramı olmakla beraber bir şeyin ortaya çıkmasındaki temel nedeni, o şeyin failini işaret etmektedir. Her nedenin bu anlamda kendine özgü bir etki düzeyi olmaktadır. Örneğin kömür, işlenmediği sürece kömür olmaktan başka bir şey olamayacaktır ancak insan

---

³³ Etken (fail) neden, Aristoteles’in Metafizik kitabında geçen bir kavramdır. Kavram basit tanımıyla maddenin biçim kazanmasını sağlayan nedendir. Daha detaylı incelemek için bkz: Aristoteles, Metafizik, Sosyal Yayınları:1996

etkeniyle işlenip dönüştürüldüğünde bir elmas olabilmektedir. İşte doğa ve neoliberalizm arasındaki ilişki de buna benzemektedir. Doğal zenginlikler neoliberalizmin ilkeleri doğrultusunda enerji kaynaklarına dönüştürülmekte ve bu anlamda kendi biricikliğini yitiren doğa da dönüşmekte ve bir meta olarak var olmaktadır. Böylelikle *neoliberalizm doğayı sermayeleştirmektedirken doğanın etken nedeni* olmaktadır. Aynı anda *doğa, köylü insanın da etken nedenidir* çünkü en basit örneğiyle doğaya zeytinliklerini diken köylüler onlar üzerinden geçimliklerini sağlamakta ve hayatlarını var etmektedirler. Öyle ki köylülerin hayatlarını oluşturan, geçimliklerini belirleyen, zamanlarını yöneten onları dönüştüren şey doğadır. Bu anlamda doğa, köylü insan için etken neden olarak karşımızda durmaktadır. Fakat doğa ve insan arasındaki ilişki karşılıklı bir ilişkidir. Doğa köylülerin hayatına anlam katmaktayken ve onların hayatını belirlemektedirken insan da doğadan çıkarlarını sağlamaya devam etmektedir.

Görülmektedir ki neoliberalizm ve sirayet etmekte olduğu kırsal alandaki köylüler dikkate alındığında tek bir doğa tanımlaması yapmak güçtür. Aynı doğa neoliberalizm için “meta” anlamını taşımaktayken *köylü kadınlar için doğa, “hayattır”, “hak” tır*. Bu durumun bir örneği araştırmanın yapıldığı Yerlitahtacı ve Kapukaya köylerindeki kadınların anlatılarında görülmüştür. Kadınlar, bölgede yapılmak istenilen madene karşı direnişte ön saflarda konumlanırken yatırımı gerçekleştirmek isteyen şirket, durumun farkında olup kadınları sürece ikna etmenin yollarını aramıştır. Bağlı olarak şirket söz konusu köylerden kadınları alarak daha önce Bergama bölgesinde açılmış ve işlemekte olan bir başka madene götürmüş ve madenin doğaya bir zararı olmadığına dair ikna etmeye çalışmıştır. Madenden çıkartılan altını kadınlara göstererek ikna etmeye çalışmaları, doğanın sermaye için anlamının yalnızca **mübadele değeri** olduğunu ortaya korken kadınlar anlatılarında, hayatlarının **kullanım değerinden** bahsetmektedirler. Madeni ziyarete götürülen kadınlardan biri olan K11’in sözleri tam da bu farklı duruş noktalarını yansıtır niteliktedir:

Bizi götürdüklerinde bak altını almış gösteriyolar bana, eee dedim verecen mi bana bu altını? Bana mı geliyo o altın? Sen orada koca maden çıkar benim de toprağımı al. Altını ne yapayım ben toprağım varken. Şöyle el kadar kalıp yapmışlar bak bana onu gösteriyo ne yapayım ben o altını görmeyi! Hak bu mu? Onlara bu da bana değil ki. (K11)³⁴

---

³⁴ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

K11'in belirttiği gibi toprak köylü kadın için "hak" olarak görülmektedir. Bu hak da hayattır, altın değildir. Bu bakış açısı direnişin odağını kadınların **yaşam alanı savunusunun** oluşturduğunu gözler önüne sermektedir. Doğa, onun toplumsal rolünün ne olması gerektiğine dair ihtilaf ve çatışmalar üzerinden sürekli olarak yeniden üretilmekteyken doğa üzerine ortaya çıkan direnişler böylece *anlamlar üzerine verilen mücadeleler* olarak karşımıza çıkmaktadır (Erensü, 2016). Köy bir düşünce, toplumsal birim ve fiziksel mekândır. Fakat köylü için onun köyü tek bir bütündür. Her köyün kendine has nitelikleri oraya girilir girilmez hissedilmektedir (Delaney, 2001). Öyle ki köy, orada yaşayan insanların anlamlandırması ile bütünleşmektedir. Bağlı olarak neoliberalizmin köylerine sirayet etmesiyle birlikte var olan dönüşümlere sessiz kalmamayı seçen köylü kadınların, "canlarına olan katliama" karşı eyledikleri, bir toplumsal hareket olmaktan öte bir **direnişe**, hayatını dönüştürmek istemeyen kırsal insanın **hayat direnişine** dönüşmektedir:

Bir doğayı olur mu işte niye diyom bizim canımıza katliam. Bizim hayatlarımıza katliam ya. Elbet doğayı katledecekler ama bize zaten doğa hayattır. (K8)³⁵.

Katliam değil de ne işte? Mutfağımıza zehir katılacak, hayvanımıza zehir katılacak. Buradaki şey ne dedik altın madenine gidince havuzdaki su ne dedik (...) Emiyomuş da oraya birikiyomuş da kalk git buradan dedim ya. Doğaya bırakılmıyomuş da neymiş. Doğaya bırakılmıyorsa o Bergama'nın hali ne ya? İçme suyunu niye yakın etrafımızdaki köyler satın alır hale geldi o zaman? Doğaya bırakılmıyosa neden böyle? Bizim yakın köylerin muhtarları öyle diyo artık içme suyunu satın alıyolarmış. Köylü insan içme suyuna para mı verir? Köyün suyu vardır zaten. (K10)³⁶.

Burada belirtmelidir ki köylü kadınların yaşam tarzları düşünüldüğünde *doğayla dolaysız bir ilişki* geliştirmektedirler. Öyle ki kırsal alanda doğa hem **geçimliği** hem **yaşam tarzlarını** belirlemektedir ve köylü kadınlar doğadan olabildiğince faydalanarak hayatını sürdürmektedir. Hal böyleyken kaynak odaklı siyasa ve yatırımlar aracılığıyla doğaya zarar verilmesi demek köylüler üzerinde olumsuz etkilerin var olması demektir ki köylüler hayatlarını sürdürdükleri ve geçimliklerini sağladıkları doğaya yapılan bu yatırımları

³⁵ (K8): 65, evli, çiftçi, Yerlitahtacı Köyü.

³⁶ (K10): 46, evli, hayvancılık, Yerlitahtacı Köyü.

kendilerinin doğayla ilişki biçimlerine **çatışık** bulmaktadırlar. Doğanın tehdit altında olması ve dönüştürülmesi durumu, köylü kadınlar için **hayatlarının da dönüştürülmesi** anlamını taşımaktadır. Bu hayat, köylü kadınların farkında olarak ya da olmayarak içselleştirmiş olduğu **kadınlık rolleri** üzerinden kurulmuş bir hayat olmakla beraber toplumsal cinsiyet rollerini kabullenmiş ve bunlarla yaşayan kadınların kendi yaşam alanlarını savunmaları üzerinden direnişler anlam kazanmaktadır. İnsan, doğanın bir parçasıdır ve özellikle de kadınlar doğaya herkesten biraz daha fazla yakın olmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimin büyük bir bölümü kadınlar tarafından gerçekleştirilmekteyken kadının ormana, toprağa, suya ve doğaya erkeklerden daha çok ve daha farklı temas etmekte olmaları ve **hayatlarını doğa üzerinden anlamlandırmaları** şaşırılacak bir durum olmamaktadır. Bu anlamda yürütülen direnişte ortak çabalardan biri, kadınların **hayatlarını dönüştürülmesine** karşı çıkış olarak okunabilir. Çünkü kadınlar için toprak bir “terapi” dir, “doğdukları ve ölecekleri” bu anlamda **hayatlarının da karşılığı** olan bir yerdir:

Hâlbuki topraktan geldik bak toprağa gidecez. Benim elimden bahçemi aldı mı bir tek pazarımı almıyo ki o bahçe bana terapi gibi insanı toprak nasıl rahatlatıyo biliyon mu sen? Tamam, para da kazanamicem ama evden çıkıp gidecek yerim de kalmicek onu niye demiyolar ya. (...) kızım bir para demek mi ora bize hayat demek (...) Biz kendimizi bildik bileli o ağaçlarla bu havayla beraberiz. (K19)³⁷.

“Ağaçlarla, havayla beraber” olan kırsal kadınlar için doğa, **yaşam alanlarından** biri olarak görülmektedir. Doğa, hayatın stresinden kurtulmak için kadınların “toplanma alanı”, “birbirleriyle etkileşim kurdukları nokta”, “dayanışma yeri”, “sohbet edip eğlenebildikleri bir alan” olarak tanımlanmaktadır. Bağlı olarak kadınlar doğadan ekonomik anlamda bir çıkarları olmasa bile bir kadın olarak diğer kadınlarla beraber konumlandıkları alan için, “birbirlerine uğraşmaktadırlar”. Bu anlamda direnişte, **hayat pratiklerini korumak** için yer almışlardır:

Bak benim arazim vardı orada tamam ama birçok insanın arazisi de yoktu kızım. Niye gitti o insanlar hiç geliyo mu aklına? Sade zeytin değil çünkü sade zeytin değil. Orası bizim toprağımız, köyümüz hayatımız. Ben orada zeytin toplarken muhtarın hanımı da bana çay getirir benle oturur sohbet ederiz eğleniriz yeri gelir de bana el de atar az toplamadık beraber. Şimdi o muhtarın

---

³⁷ (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

hanımının orada yok bak arazisi konuştu mu onlar da? Konuş anlatır bak. Yok orada arazisi ama en çok o uğraştı o çabaladı belki. Çünkü zeytine değil yani tamam zeytine de o bize uğraştı anlıyon mu? (K21)³⁸.

Bak bu zeytinler öyle güzel ki onları sıyırması öyle güzel ki onlarla uğraşması. Yemyeşil sıyırдың mı zeytin oluyo bak örtünün üstü. Bak benim kesilen ağaçlarda bir şeyim yoktu ama o kokuyu duyuyom ben köyde kızım. (...) Ben somaya gittim mi evin içinde iki üç saate sıkılıyom bak. Köyümde kapımda duruyom ben bunlar zeytin toplasa yardıma gidiyom konu komşumla oturuyom ben. (K25)³⁹.

Benim zeytinim de yok burada (...) Biz de yaptık zamanında anamlarla zeytini bizim de vardı önceden bakma şimdi gücüm yetmiyo zeytine gidecek kalmadı da ondan yok. Yoksa ben kesildiğinde ağladım içim yandı. Olsun ya o ağaçların çatırtısı aha buramı yaktı benim. Bizim ağaçlarımız onlar bir gecede üzerinden geçtiler insan üzülmez mi hiç? (K15)⁴⁰.

Araştırmanın ilk alt sorgulama alanı olan bu bölümde, doğanın dönüştürülme sürecinin kadınlar tarafından nasıl görüldüğünün ve onlar için doğanın gündelik hayatlarındaki yerinin ve anlamının sorgulaması yapılmıştır. Kadınların anlatılarıyla beraber belirtmek gerekir ki doğa ve kırsal alan kadınlar tarafından hayat olarak tanımlanmakta ve kadınlar kırsalın dönüşümünü neoliberal politikaların dinamikleri aracılığıyla analiz etmektedirler. Hal böyleyken sadece doğanın değil, hayatlarının dönüştürülmesine de karşı çıkan kadınların direnmeyi seçmelerinin ardında yatan dinamikleri analiz etmek önemlidir. Bu bağlamda araştırmanın ikinci alt sorgulama alanını köylü kadınları direnişe götüren dinamikler oluşturmaktadır.

5.2. Direnişinin Arkasındaki Dinamikler: Yaşama ve Kadın Yaşamına Sirayetler

Sirayet ettiği her alanı değiştirip dönüştürmekte olan neoliberal süreç kırsal alanda kaynak odaklı yatırımlar aracılığıyla doğa tahribatlarına yol açmakla beraber bu alanı paylaşan bireylerin gündelik yaşantılarında ve geçimlik hayatlarında birtakım dönüşümlere de

³⁸ (K21): 60, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

³⁹ (K25): 48, evli, Yırca Köyü.

⁴⁰ (K15): 68, kadın, bekâr, Yırca Köyü.

sebebiyet vermektedir. Bağlı olarak analizlerin bu bölümünde görüşülen kadınların anlatılarından hareketle direnişte konumlanmalarının arkasında yatan dinamiklere odaklanılacaktır. Bu sorgulamalarla yapılan analizler, bazı alt sorgulamaları da beraberinde getirmiştir. Kadınların anlatılarıyla beraber görülmüştür ki bazı kadınlar direnişte konumlanmalarının arkasında yatan dinamikleri **toprağın ekonomik geçimlik yönüne** vurgu yaparak açıklamaktayken bazı kadınlar ise **doğaya materyal temellerinin dışında anlamlar yükleyerek** direnişte yer almışlardır. Burada en dikkat çeken nokta doğanın onlar için “hayat” demek oluşudur. Bu anlamda kadınların gündelik hayatlarına yaptıkları vurguların yanı sıra direnişe materyal temellerin dışında yükledikleri anlamların incelenmesi bu bölümün ilk alt temasını oluştururken kadınların geçimlik hayatlarına odaklanarak toprağın ekonomik geçimlik yönüne yaptıkları vurgularla direnişte konumlanmalarının ardında yatan dinamiklerin analiz edilmesi bu bölümün ikinci alt temasını oluşturmaktadır.

5.2.1. “Kadınlık”la Sahiplenilen Doğa: Doğanın Hayat Olduğu Yerde “Evlatları Kepçelemek”

Hayatlarını doğa üzerinden anlamlandıran ve doğayı bir **yaşam alanı, hayatlarının karşılığı** olarak gören köylü kadınlar için direnişe katılmanın odak noktasını böylelikle bir yaşam alanı savunusu oluşturmaktadır. Mülakatlardan elde edilen anlatılar ışığında, kadın yaşamı ve yaşam alanlarının dayandırıldığı unsurların izlerini ise *toplumsal cinsiyet kurulumunda ve yeniden üretiminde* bulmak mümkün gözükmektedir. Bu çerçevede kırsal alanda köylü kadınlar için oluşturulan yaşam alanlarının **ataerkil normlar** çerçevesinde inşa edilmiş **kadınlık rolleri** beraberinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Öyle ki “doğa hayattır” diyen kadınlar, doğada yapılan “katliamı”, onlar için kadınlığın en kutsal yanı sayılan “annelik” üzerinden betimlemektedirler. Bu kadınlar için ağaçlara vurulan kepçe, “evlatlara” vurulan kepçedir:

Bak böyle koştum gittim ki. Gari ağaçları kesiyolar dediler, böyle vurmuşlar kepçeyi kaldırıyorlar ağacı koca koca kökleri üç defa vurdular sökmek için kepçeyi. Benim yüreğime vurdular onu benim büyüttiğim anamın büyüttiği evladıma vurdular o kepçeyi. Bak ben gördüm o ağaç ağladı böyle kabuğundan gözyaşı, su aktı o ağacın benim gözümün önünde. İnsan evladına kıyar mı? O zeytinin kokusunu içime çeke çeke ağladım ben. (K24)⁴¹.

⁴¹ (K24): 58, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

Ben yatak odamın camını açtım bak çatır çatır geliyo onların, kesilen ağaçların sesleri. Amma anlatılmaz kızım yaşayan bilir. O zeytinin kokusu burnuma buram buram geldi. Benim evlatlarımdı o ağaçlar. Benim içimi yaktı, yavrumu kestiler, benim evladımı kestiler. Koştum gittim ama ben gidesiye zaten kıymışlar. (K23)⁴².

Bana gelmiş diyolar ki buralar artık bizim senin değil. Sen kimsin ya kimsin? Ben durdum o zeytinde, ben yetiştirdim, ben topladım. Biz oralarda ne çaylar demledik içtik ne sohbetler ettik. Burada ben büyüdüm. Benim köyümde benim zeytinime göz koydular ya aman şunlara bak he! Evladım, o zeytinler benim evladım. İnsan evladından koparılır mı? (K29)⁴³.

Cinsiyet, kadın ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkların temsiliyken, toplumsal cinsiyet toplum tarafından bu farklılıkların toplumsal sisteme yansıtılarak var edilen şeylerdir. Dolayısıyla doğuştan gelen kadın ve erkek cinsiyeti ile ilgili özellikler, zamanla içinde yaşanılan toplumun heteronormatif yapısı/kültürü tarafından yorumlanarak yapılandırılmaktadır ve toplumun kadın ve erkekte beklenenleri de buna göre şekillenmektedir. Bu bağlamda toplumun her alanında var olduğu üzere kırsal alanda da “kadın işi” ve “erkek işi” olarak adlandırılan işbölümleri var olmaktadır.

Bağlı olarak belirtmek gerekir ki köylü kadınlar da doğayı kendi alanları olarak görmeyi **toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği işbölümüyle** açıklamaktadırlar. Onlara göre kırsal kadının işleri, ‘yemek yapmak’, ‘çocuk bakmak’ ‘tarlada çalışmak’, ‘çamaşır, bulaşık yıkamak’, ‘çeşmeden su taşımak’ tır. Erkeğin işi ise ‘dışarıda çalışmak’, ‘para kazanmaktır’. Kadınlara göre doğa sermayeleştirilirken erkekler yine dışarıda istihdam olanaklarına sahip olabilecek tarafken kadınlar olarak kendilerine ‘gidecek yer’ kalmamaktadır. Bu anlamda doğa, **kamusal alan** olarak varlığından öte kadınlar için ‘kadınlık’ pratiklerinin serimlendiği ve yeniden üretildiği **özel alan**⁴⁴ anlamı taşımaktadır. Bu anlamda doğanın sermayeleştirilmesi kadınlar için bir **alan kaybı** olarak okunabilir. Nitekim sermayeleştirilen doğal alanda *erkeklerin kendilerine yeni alanlar inşa edebilmelerinin önü açıkken, kadınlar*

---

⁴² (K23): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁴³ (K29): 51, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁴⁴ Bu noktada belirtmek gerekir ki süreç içerisinde doğanın kadınlar için özel alan olduğunun vurgusu, dikotomik ve pozitivist bir durumdan çıkılarak yapılmaktadır. Bu anlamda bağlam içerisinde vurgulanan özel alan, ataerkil toplumsalda kadınların ev içi alanına tekabül eden özel alandan daha başkadır ve kadın bir ortaklığı yansıtmaktadır.

kendilerini ait hissettikleri doğal alanı yitirmekte ve bunun yerine bir alan ikâme edememektedirler:

Beylerimiz sabah oldu mu Bergama'ya işe gidiyo. Biz kalıyoz burada [söz konusu yatırımın yapılmasını] tabi biz istemiyoz. Biz buradayız aha kapıdayız, oturuyoz. Aha sudan [köydeki çeşmeyi göstererek] yemek yapıyoz (K2)⁴⁵.

Ha bak onu dicem şimdi ben kendimi bildim bileli var benim bahçem. Şimdi devlet değil bunlar, şirket, bugün beni işe alsın ama beni değil tabi ben napcem santralde beyimi falan işe alsın ne kadar kalcek? Hadi kalsa ben napcem? Bahçem de gitti pazarım da gitti. Bana ne faydası vardı? (K19)⁴⁶.

Tarladaydım. Çalışıyordum. Yaşlı teyzemin de vardı bir şeyleri ona yardımcı oldum. [Eşini kastederek] o yatıyor evde (...) Çalıştı, o da çalıştı 25 yıl fabrikada. Şimdi emekli. Ben de çoluk çocuk dağ tarla ben de çalıştım öyle boş durur muyum? Öyle ya ne olsun kızım biz alışkın değiliz oturmaya, toprakla uğraşırız oturamayız ki. O emekli olsun ben olamıyom buradan emekli. (K7)⁴⁷.

Erkek çıkıyo gidiyo bize burası kalıyo. Erkek çalışmaya gidiyo biz evde yemek yapıyoz, komşularla oturup sohbet ediyoz. Hayvana da biz bakıyoz. Evin de biz yapıyoz her şeyini. (K11)⁴⁸.

Biz gündüz iş yapıyosak akşam da yapıyoz köyde. Biz hep buradayız tabii başka. Biz bu çeşmeden su götürüyoduk bak çocuk bezi yıkıyoduk. Bezlerimiz vardı böyle uçları işlemeli beyaz. Çocukların bezlerini yıkıyoduk böyle bir tel seriyoduk bembeyaz. Ondan sonra bir hafta çalışıyoduk bak bir gün evde kalıyodum ekmek yapıyodum, çamaşır yapıyodum, elimde yıkıyodum o zaman makine falan yoktu. Su yok buradan su taşıyoduk. Biz tarlaya gittik mi ufacak ufacak çocuklarım su taşırdı bize. Bırakırdım sokakta onları. Çocuklar biz

---

⁴⁵ (K2): 53, evli, çiftçi, Kapukaya Köyü.

⁴⁶ (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

⁴⁷ (K7): 44, evli, çiftçi, Kapukaya Köyü.

⁴⁸ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

tarladayken banyodaki suyu doldururlardı geldik mi yıkanırđık bu suyla. Biz şimdi bunları düşünđük mü bir de ağlıyok da. (K2)⁴⁹.

Köylü kadınlara göre *kadından doğayı çıkardıklarında geriye bir şey kalmamaktadır*. Onları kırsal alanda var eden şey doğa olmaktadır. Doğanın tahrip edilmesi durumunda “aynı şekilde yaşayamama” kaygısı gütmektedirler.

Ben kalkıp da buradan zeytinime ya da bahçeme gidemeyeceksem ben neden yaşayım madem? Benim bütün gün ettiğim nedir ya? Ben kalkarım elimi yüzümü yıkarım, evimin işini yaparım, toprağımın işini yaparım, benim hayatım böyle geçipduru. (K26)⁵⁰.

Yarın bir gün bu meraları bile ben icrayla tutacakmışım. Öyle oldumu benim halim ne burada? Evimi de alın madem bir tarafa beni de taşıyın, beni de kesin. Madem geliyorsunuz buraya bir şey yapacaksınız hadi bizi nasıl yaşıyorsak aynı şekilde yaşatın bakalım başka yerde. Hiç olur mu? İki de bir maden maden maden maden karıştırmayın madem olduğumuz yeri. Bırakın bizim dağımızı taşımızı. Yok çünkü başka yok. Hadi aynı şekilde beni başka yerde yaşatsınlar yok. (K11)⁵¹.

Hal böyleyken *neoliberalizm ile ataerkilliğin iç içe geçmişliğini* göz ardı etmek yanlış olacaktır. Erkekler ile kadınlar arasındaki işbölümünü var eden bir ilişkiler sistemi olarak ataerkillik, neoliberalizmde var olmakta ve sermaye ile ataerkillik güçlü bir ortaklık sürdürmektedir. Öyle ki ataerkil sistemde nasıl ki kadınlar özel alana hapsedilmekte ve kamusal alan onlar için ulaşılması zor bir nokta olsaydıysa neoliberalizmin temelleri ışığında da bu durum pekiştirilmektedir. Doğa sermayeleştirilip tahrip edilmekteyken kırsal alanlara yapılan maden, santral gibi yatırım alanlarında işgücü önceliği erkeklere tanınmakta ve köylü kadınların kendilerini var etikleri bir alan olarak doğa ellerinden alınırken yine kadınlar özel alanlara mecbur bırakılmakta ve yeni kamusal alanlardan da uzaklaştırılmaktadırlar. Yapılan yatırımlarla açılan madenlerde, santrallerde “beyleri işe alınacak”, “kadınlar evde kalacak”tır. Bu durum köylü kadınlar açısından **yeniden üretimin sıkışmasını** beraberinde getirmektedir.

---

⁴⁹ (K2): 53, evli, çiftçi, Kapukaya Köyü.

⁵⁰ (K26): 49, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁵¹ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

Köylü erkekler sermayeleştirilen doğada kendi işgüçlerini ve alanlarını üretmekte ve yeniden üretmeye devam etmekte iken kadınlar için hem bir alan kaybı yaşanmakta hem de bir işgücü olarak görülmedikleri için yeniden üretim sürecine dâhil olmak mümkün olmamaktadır:

Tamam, erkekler de hayır diyor ama belki biz olmasak ikna olacaklar. Onlar da biliyor bizim yapamayacağımızı hayvansız, doğasız. Biz ne yaparız çünkü? Bizim bir evimiz bir de bahçemiz var, erkek her yerde bulur işini zaten (...) Kimi alacak ya? Beni mi alacak? Alsa alsa beyimi alır. Ben ne yaparım? Olan olmuş zaten onların fabrikasında işçi. Ben niye olacaktım? Benim burada kendi hayvanım kendi zeytinimiz dururken ya? (K13)⁵².

Biz kadınlar evet atıldık çünkü biz ne yapalım toprağımız giderse? Maden açılacak da biz mi çalışcaz? (K11)⁵³.

İşte yeni yeni işçi de alıyolar köyden erkekler gidip çalışıyo [bahsettiği köy Yırca yakınlarında yeni santral açılmış bir köy]. (...) Hep bizim köyün erkeklerinden alıyolar (K18)⁵⁴.

Biz anlattık, dedik. Anlatmaz olur muyuz? Ama istedi onlar kurulmasını [Yine santral kurulan köyden bahsediyor]. Onlar iş verecekler diye isteyip durdular, al şimdi hep eşleri oğulları iş buldu da kadınlar evdeler. Birkaç yerde tütünleri kaldı oranın çevresi zarar gördü mü onlar da gider görürsün (K17)⁵⁵.

Biz işte direnmeye başladık mıydı bize gelmiş diyolar ki size iş verecez biz. Döndüm dedim beni santralinde mi çalıştırcen sen? Yok dedi seni nasıl çalıştırcem eşin girer oğlun girer toprağını veren girer dedi. Bak dediği lafa bak benim toprağımı alacak ben bir daha zeytinime gidemicem de benim kocamı oğlumu işe koyacak he? Ben napcem ya ben napcem!?! (K26)⁵⁶.

---

⁵² (K13): 39, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

⁵³ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

⁵⁴ (K18): 58, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁵⁵ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

⁵⁶ (K26): 49, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

Katılımcıların söylemleri de desteklemektedir ki köylerdeki en temel işbölümleri cinsiyetlere göre belirlenmektedir. Bu işbölümleri bağlamında doğayı sahiplenen kadınların doğanın sermayeleştirilmesi beraberinde açılan yeni alanlarda konumlanmaları mümkün değildir. Kadınlar ve erkekler gündelik hayatları ve geçimlik kaynakları ile ilgili “üretici” faaliyetlerini farklı şekillerde ve farklı zamanlarda sürdürmektedirler. Yaptıkları işler, takdir edilmiş bir düzenden ziyade **cinsiyet ayrımı** barındıran **simgesel bir düzene** göre belirlenmektedir (Delaney, 2001). Köylü kadınlar doğada ve ev içi alanda “aşı da etmekte” “işi de etmekte”dirler. Erkeklerin doğayla, bahçeyle olan ilişkisi kadınlar kadar “olmamaktadır” çünkü “onların işi zeytindir, bahçedir”:

Bak şimdi bu saati görüyon, ben bahçemden geldim aha bu [başka bir kadını gösteriyor] zaten bir yerde daha çalışıyo, haftaya zeytinine gidecek. Köyün kalan kadını nerede ya şimdi: zeytindeler. He erkek yok diyom mu demiyom, erkek de var ama biz daha çok uğraşcez bunlarlan. Ben gitcem bahçeye diğer kadınlar gitcek ya. Erkekler de gidiyo ama onlar işe de gidiyo. Bizim işimiz zeytin, bahçe. Bu bahçe bizden gitse napcem ben? Evimde zaten duruyom çoluk çocuk, yemek aş tamam. Pazara da gidip üç kuruş kazanıyom fena mı olcek. Yani diyom ki bak sana bu köyde biz nefes alıyoz. O tarlada o bahçede en çok biz varız. Santrali kurdu biz napcez? Evde oturmakla, iş yapmakla mı geçcek ya zaman? (K19)⁵⁷.

Bizim buranın kadınları hiç durmaz kızım. Tarla ediyoz. Bahçe ediyoz. Hiç boş durmuyoz. Bizim suyumuz, toprağımız gitse biz naporız? Bizim nefes aldığımız yer zeytinimiz, bahçemiz. Erkeklerimiz de başka işler yapıyo, onlar da bahçe ediyoz etmiyo değil ya bizim kadar olmaz. Orası bizim. Onlar dışarıda çalışır. Biz nerede çalışacaz. Evde, bahçede varız biz. Zeytinimiz var bir o var işte. Buğday bitti. Tütün bitti. Bir zeytin kaldı bize. Kapukaya’da da zeytin var. Gerisi kalmadı. Bizim burada yeşeren otumuz bile olsa ben giderim ondan en kötü yemek yapar yerim. Bir otun bile değeri büyük bizde. Özellikle bizde. Kocam bilmez ben bilirim. Aşı da ediyom işi de ediyom (K10)⁵⁸.

⁵⁷ (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

⁵⁸ (K10): 46, evli, hayvancılık, Yerlitahtacı Köyü.

Kadınların doğayı **sahiplenme** biçimleri genel olarak toplumsal cinsiyet rollerine bağlı gelişmektedir. Erkekler, köyün içinde ve dışında hareket edebilmekte ve sokaklar onlar için **meşru alanlar** olarak var olmaktadır. Mekânsal ilişkiler içerisinde toprak sadece bir parça olmamaktadır. Toprak toplumsal ilişkilere içseldir. Doğanın bir parçası olarak insan toprağa sıkıca bağlanmaktadır. Bu anlamda doğa ve toprak **sahiplenilmektedir**. Bir mekâna ait olmak bir toplumsal birime ait olmaktan geçmektedir. Sahiplenilen bir mekân, sanat eserine onun bir taklidi olmaksızın benzemektedir. Genellikle bir yapı, anıt ya da bina olsa da bu her zaman böyle olmamaktadır. Bir sit alanı için bile sahiplenilmiş denilebilir (Lefebvre, 2017). Bu haliyle sahiplenilen mekân sahiplenene benzemekten **kadın(lık) ve doğa özdeşliğinin** köylüler tarafından benimsendiği söylenmelidir. Köylü kadınlar doğayı sahiplenmekteyken onunla bir özdeşlik kurmakta, doğa alanını kendi işi olarak, evladı olarak görmektedir. Doğanın “her karışında onların ayağı var” dır ve doğada üretilenler köy yerinde onların “iş”dir.

Köy yerinde işimiz gücümüz nedir bizim evimizi toplarız, temizleriz, çocuğumuzu yollarız okuluna, çıkarız bahçemize, zeytinimize. Bizim gittiğimiz işimiz mi var? Bizim de işimiz zeytinimiz işte, zaten ne yapabiliriz bu saatten sonra? (K21)⁵⁹.

Yavrum biz toprağımız olmayınca neyle geçinelim ha? Birkaç zeytinimiz vardı bizim evde yağımız vardı şimdi o da yok aha bak git yok neden yok? Hastalıktan. Hep hastalık bulaştı toprağımıza vermiyo, verimi yok. Evimizdeki bir şişe yağımızdan oluyoz. Ben bu doğayı bırakır gider miyim bu saatten sonra benim her bir karışında ayağım var bu dağların. (K6)⁶⁰.

Tabii ya oduna gidiyok, melkiye gidiyok. Evi de ısıtıyok, yemeği de yapıyok. Bu aşağıda yaylada melki kalmadı ama artık taa yukarı gidiyok, çocuğum kalmadı artık. Yağmurlar kıt yağıyo çocuğum yağmur yok. Bu siyanür bişey dediler dengesi kalmadı havanın bir bahçemiz bile olmuyo tomato bişey yetişmiyo. (K8)⁶¹.

---

⁵⁹ (K21): 60, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁶⁰ (K6): 78, bekâr, çiftçi, Kapukaya Köyü.

⁶¹ (K8): 65, evli, çiftçi, Yerlitahtacı Köyü.

Bu haliyle doğaya verilen her türlü zarar, kadınlar için kendilerine, evlerine, özel alanlarına verilen zarar olarak görülmektedir. Ağaçlara vurulan her balta, onların “evini baltalamakta”, ormanlara çekilen her tel örgü kadınların “hayatına” çekilmektedir.

Ben sabah kalktım yüzümü yıkayıp hayvanlarımı sağmaya giderim. Ondan sonra kahvaltayı hazırlarım. Zeytinime giderim, çocuklarıma bakarım. Evin işi de bende hayvanın işi de bende zeytin de bende. Buraya gelip zeytini kestiklerinde benim evime geliyo o balta. Bana geliyo. Bak geldiler ormanda kesim yaptılar dibimize tel çektiler. E ben o ormana hayvanlarımı sürüyom orada tel var. Beni bile rahatsız ediyoy o tel, hayvanım da ürkiyo. E şimdi o tel bir ormana mı çekildi? Bana çekildi bana (K11)⁶²

Kadınlar, doğada akan bir çeşmeyi ya da bir tarlayı, zeytinliği kendi kadınlık rollerini ürettikleri ve yeniden ürettikleri bir alan olarak görüp sahiplenmektedirler. Böyle bir sahiplenme biçimi muhakkak ki mülkiyeti gerektirmemektedir. Bir **mülkiyet sahipliği** olmaksızın köy ve doğa “benim köyüm”, “benim zeytinim” vurgularıyla kadınlar tarafından **sahiplenilmektedir**.

Bak benim de yoktu o kesilen ağaçların içinde ağacım ama kesilen yer benim köyüm. (K19)⁶³.

[Köydeki bir dağı kastederek] *Benim tabii ya! Bizim, hepimizin! E ne yapacaklar ya gelince çevirecekler burayı telle diyecekler bu dağ bizim oldu? Nasıl oldu? Benim hayvanım otlar oralarda. Benim o dağ, bizim! Bana diyor ki bizim bekçilerimiz olacak o tellerin orada siz geleceksiniz söyleyeceksiniz yine çıkaracaksınız hayvanlarınızı. Oldu dedim başka? Ben kime sormuşum bunlardan önce hayvanımı çıkarırken? Size niye sorayım? (K11)⁶⁴.*

Köylülük, doğa ile dolaysız ilişkiye ve yüzlerce yıllık geçmişe ve kuşaktan kuşağa aktarılan deneyime dayanmakta olan bir toplumsal yaşam ve geçim biçimini ortaya koymaktadır. Köyde sahiplenme, doğayla dolaylı dolaysız ilişki içinde sürmekte olan *gündelik hayatın çok katmanlı pratikleri ve yerel bilgi ve deneyimlerle* gelişmektedir. Bu anlamda doğa,

⁶² (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

⁶³ (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

⁶⁴ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

yalnızca geçim biriminin dayandığı bir araç olmamaktadır. Toprak, çok katmanlı ve bütünsel yaşamın kurucu bir parçası olma niteliğini taşımaktadır. Köylü kadınlar için doğanın kadim görünen varlığı içerisinde dereler, çayırlar, dağlar, ormanlar **kolektif belleğin, dilin ve söylemin** bir parçası olmakta ve kişisel, toplumsal tarih, doğa yapıları işaret edilerek hatırlanmaktadır. Köylü kadınların doğa ile sahiplenme ilişkisi de bağlı olarak *doğal mekânın günlük yaşam ve çalışma pratikleri içerisinde toplumsallaşmasıyla gerçekleşmektedir*. Bu anlamda köylü kadınların doğayı sahiplenme ilişkisi esas olarak **toplumsal müşterekler üzerinden** var olmaktadır (Şengül, 2016).

5.2.2. “Toplumsal Müşterek”ten “Kadın(lık) Müştereğine” Doğa

Geçim, toplumsal yaşam için ve bu yaşamın devamlılığı için şüphesiz kritik önem taşımaktadır. Ancak toplumsal yaşamı hiçbir şekilde toplumun geçimini sürdüren ekonomik geçimlik süreçlerine indirgemek mümkün olmayacağı gibi ekonomik geçimi sağlama çabaları da toplumsal yaşamın tek açıklayıcı faktörü olmamaktadır. Müşterekleri toplumsal geçime odaklı pratiklere indirgemek ekonomizm içeren bir yanılğı olmaktadır (Stavrides, 2016). Bu anlamda doğanın müşterekliği ekonomik geçimlikleri içerdiği kadar toplumsalı da içermektedir. Kadınların doğanın sermayeleştirilmesi ve tahribatına karşı direniş geliştirmelerinin arkasında yer alan dinamiklerden biri de bu anlamda **toplumsal müştereklerin yitirilmesi** olmuştur. Toplumsal müşterekleri yaşanan **mekâna yüklenen anlamlardan** bağımsız düşünmek mümkün değildir. Kadınların köylere ve doğaya yükledikleri anlam dolayısıyla orayı kendilerine ait bir alan olarak tanımlamakta olduklarından dolayı *toplumsal mekân olarak doğa, kadınlar için erkeklerden sadece daha farklı değil daha fazla şey ifade etmektedir*. Bu anlamlar sonucunda ortak bir dil, kültür, anılar, kolektif bellek var olmaktadır. Tüm bunlar köylü kadınlar için “havalarını”, “dağlarını” “sularını” yani herkes tarafından kullanılan ve fayda sağlanan toplumsal müşterekleri ifade etmektedir. Bu anlamda bakıldığında doğa sermayeleştirilmekteyken köyden akan bir çeşmenin kuruması bir erkek için yitirilen bir değer olarak görülmeyecekken köylü kadın için durum tam tersidir. Öyle ki köylerde toplumsal bir müşterek olan çeşmeler kadınlar için **kamusal alan** olarak görülebilir çünkü buralara, içselleştirmiş oldukları kadınlık rolleri dolayısıyla erkeklerden çok kadınlar gitmektedir. Kaplara su doldurmak uzun sürmese bile çeşmeler, kadınların birbirleriyle buluşabilmelerinin en meşru bahanesi olarak bile var olmaktadır (Delaney,2001).

Toplumsal bir müşterek olan çeşmelerin doğada yapılan yatırımların yaratacağı tahribat dolayısıyla kuruyacağını düşünen köylü kadınlar için çeşme, akan bir suyun ötesindedir. Toplumsal cinsiyet rollerini benimsemekte olan köylü kadınlar için köy içinden akan bir çeşmenin anlamı onların “yemek yapabilmesi”, çeşmede “ekinlerini yıkayabilmesi”, “çamaşır bulaşık yıkayabilmesi” dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleriyle belirlenmiş “kadın işlerini” yapabilmeleridir. Bağlı olarak doğadaki toplumsal müşterekleri yitirmek kadınlar için daha farklı sonuçlar yaratmaktadır. Hal böyleyken doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde toplumsal müştereklerin yitirilmesi, **kadınlık müştereklerinin** de yitirilmesi anlamını taşımaktadır. Öyle ki köylü kadınlar doğanın müşterek mekânlarında erkeklerden daha fazla vakit geçirmekte ve bu mekânları **kadınlık rollerini** üretmek ve yeniden üretmek için kullanmaktadırlar. “Herkesin kullandığı”, “herkesin su içtiği”, “herkesin yemeğini yaptığı” bir çeşmenin kurumasındaki herkes vurgusu doğada **toplumsal müşterek** olarak görülen alanların varlığını işaret etmekteyken bu müştereklerin kadınlar tarafından kullanılma biçimi, onların **kadınlık rollerinin müşterekliğine** işaret etmektedir. Bu gibi toplumsal müştereklerin zarar görmesinin kadınlar için anlamı ise yine **gündelik hayat pratiklerinin yeniden üretiminin** mümkün kılınmamasıdır:

Bizim köyümüze zararı olur diyok. Zeytin için de, havası için de, suyu için de, her şeyi için. Bak dağdan geliyo o suyumuz. Hepimiz kullanıyoz onu. Herkes içiyo herkes yemeğini yapıyo çayını yapıyo ondan. Zararı olur havası için de. Bak bu suyu herkes kullanıyo. Evimizde de var bu sudan. (K4)⁶⁵.

Ekini biliyon mu? Ekin ekerdik, buğday ekerdik. [Köyde akan bir çeşme için] Burada onları yıkardık ya biz. Şimdi yok ama yıkardık burada hep. (K2)⁶⁶.

Bak o su çok güzel şişeniz varsa doldurabilirsiniz. Bergama'nın yarısı buradan alıyor suyu. Şişeleri getirip dolduruyorlar (...) Hep akıyodu böyle. Evlerde yokmuş buradan su götürürlermiş. Çamaşır yıkar bulaşık yıkarlarmış (...) Biz ondan istemedik işte suyumuz gider dedik. Suyumuz giderse biz de gidecez biz napcaz ya. (K1)⁶⁷.

⁶⁵ (K4): 34, bekâr, Kapukaya Köyü.

⁶⁶ (K2): 53, evli, Kapukaya Köyü.

⁶⁷ (K1): 56, evli, Kapukaya Köyü.

Bunun ötesinde bir köy için havanın ve toprağın kirlenmesi de toplumsal müştereklerin yitirilmesi anlamını taşımaktadır. Toprak ve hava, köylü kadınlar için yerine başka bir şeyin ikame edilemeyeceği müşterek alanlardandır. Bu durum anlatılarda “asıl köy” ile **sermayeleştirilen köy** ayrımı yapmalarında somutlanmaktadır:

Şimdi diyolar ki biz buraları alacaz ama karşılığını ödeyemez. İşte bu otoban yapılırken de sözde ödediler oradaki zeytinliklere. Ama şimdi bir şu kayaların ardına gidip baksana bu işte santrallerin ne bilem otoyolların yapıldığı yerle bizim asıl köyümüzün nasıl ayrıldığını anlarsın. Ne yeşilimiz yeşil kaldı ne de havamız temiz. Her şey para demek mi ben bu köyün havasını kaybettikten sonra köylü olarak ne yaparım burada? Köy dediğin bol oksijenli oluyo demi? Hani nerde benim temiz havam? Her yer kül, doğa desen kalmadı. (K24)⁶⁸.

Köy, “temiz havası olan yer” demektir. Bu temiz havadan herkesin faydalanıyor olması da köyün havasını toplumsal müştereklerden kılmaktadır. Doğaya yapılan müdahaleler bu müşterekin yitirilmesi anlamını taşımaktayken bu durumdan kaynaklı olarak köylüler sağlıklarını da yitirmektedirler. Doğanın tahrip edilmesi sonucu toprak, su ve havanın kirlenmesi köydeki insanların sağlıklarını yitirmelerine neden olmaktadır köylü kadınlar için bambaşka bir görünümü de beraberinde var etmektedir. Köyde hasta ve çocuk bakımı toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla kadınların üzerinde olduğu için kadınlar yine doğanın sermayeleştirilmesi aracılığıyla **ev içi alana kapanmak** durumunda kalmaktadırlar. Köydeki havanın “külü”, “pisi”, kadınların toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla üstlenmekte oldukları hasta bakımı, çocuk bakımı görevlerini pekiştirmektedir. “Zeytini yapan”, “evini temizleyen”, “çocuğuna, hastasına bakan”, üzerine bir de “onların külüyle pisiyle uğraşan” taraf kadın olmaktadır:

Ohoo bak şimdi benim oğlana astım bronşit. Neden böyle benim yavrum, bunların yüzünden işte. Her şeyi geçtim, sağlığımızdan oluyoz. Benim evladım tüm ömrünü bu hastalıkla geçirecek. Dokuz aylıkken çok küçükken yakalandı bak ben iki sene çocuğumu Ege Üniversitesi'nin hastanesine götürmek zorunda kaldım ben her gidişimde beş yüz lira paranan gittim. Başka çare bulamadım artık. Doktor bana dedi ki temiz havada kalması gerekiyo çocuğun. Ben de dedim ki ben zaten köydeyim ama santral var işte bizim köyde Soma'nın

---

⁶⁸ (K24): 58, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

havasını artık bilmeyen yok ki bak işte sağlığımızdan oluyoz. Bak işte onu diyecem zeytinimi de ben yapıyom çocuğum hastalanınca da ben koşturuyom hem de çalışıyom hem de buranın külünden pisinden de evimi ben temizliyom sonra diyolar ki niye santral istemiyonuz niye isteyim faydası mı var bana! (K17)⁶⁹.

Daha noldusu mu var kızım ya küllü köye çıkacak adımız artık. Görmedin mi bak zeytinden gelenleri simsiyahlar. İnsanı bu hale koyuyo bu kül de toprağa, havaya neler etmez? Boşuna mı bağırdık bas bas istemiyoz istemiyoz diye. Ne sağlık kaldı ne de verim zeytinlerde. Şimdi biz işte çektiğimiz için bunları istemedik ki santral yapılsın. Bak benim babam akciğer kanserinden rahmetli oldu. Öyle ben baktım babama evde. Bu illet bu köy yerinde, köy havasında nasıl buldu benim babamı!? Hep bunların külü bunların pisi yüzünden işte. (K21)⁷⁰.

Neoliberalizm aracılığıyla toplumsal müşterekler dönüştürülmekteyken köyün doğal kaynaklarını köylülerin **kullanım hakları** yitirilmektedir. Bu alanlar özel mülkiyet gerektirmeksizin tüm köylüler tarafından faydalanılmakta olan alanlar olduğundan toplumsal müşterek olarak kavramsallaştırılmaktadır. Ancak neoliberal küreselleşme sürecinde toplumsal müşterekler devlet aracılığıyla özel sermayeye sunularak yitirilmektedir. Hâlbuki toplumsal müşterekler köylü kadınlar için “herkesin toprağını suladığı”, “herkesin hayvanlarını otlattığı” alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra toplumsal müşterekleri kadınların, kendileri için gündelik hayatlarını kolaylaştıracak olanaklar olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Kırsal toplumsal müştereklere hiçbir mülkiyet hakları olmaksızın sahip çıkmaktadırlar çünkü o dağ, o çeşme, o akan su ile hayatlarını devam ettirmektedirler. Bir müşterek olarak su, kadınlar için “evde yemek yapabilmeleri” anlamını taşımaktadır. Toprak, kadın için bir müşterek olarak “çocuklarını doyurabilmesi”, “hayvanlarını besleyebilmesi” ve onlardan yine evine yani kendi alanına katkı sunabilmesi anlamını taşımaktadır. Bu müştereklerin yitirilmesi, kadınların ev içi alana konumlanmalarını beraberinde getirmektedir.

---

⁶⁹ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

⁷⁰ (K21): 60, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

Şimdi evvelden bizim bak şu karşıda tarlalarımız var bahçe yapıyoduk biz hala da yapıyoruz da bir şey olduğu yok. Oradan bak güzelce suyumuz olurdu kaynak sularımız olurdu bahçeyi tarlayı sulayıverirdik biz onunlan. Şimdi kurudu o su. Neden kurudu ya bu küllü baraj yüzünden. Bunların santralinin fabrikasının küllü yüzünden kaç kişinin bahçesini toprağını suladığı su kurudu. Ben şimdi ne demeye isteyem bu santrali? (K28)⁷¹.

Bir deşmeye başlarsalar ne kalır burada topraktan? Bak şuraya elektrik tellerini koydular. Bunları koyarken geldi birkaç kamyon, iş makinesi geldi benim hayvanlarım huzursuzlandı. O zaman bile huzursuzlandılar. Maden açılrsa ne olur buralara? Biz hepimiz bu dağlarda otlatıyoruz hayvanlarımızı (K9)⁷².

Anlaşılmaktadır ki toplumsal müştereklerin doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde dönüştürülmesi ya da yitirilmesi, kadınlar için erkeklerden daha farklı anlamların yitirilmesine işaret etmektedir. Kadınlar, toplumsal müştereklerle beraber kadınlık müştereklerinden de yoksun bırakılmaktadır. Bu müştereklerin yitirilmesi doğaya yüklenen mekânsal anlamın da dönüştürülmesini beraberinde getirmektedir.

5.2.3. Mekânın Toplumsal Anlamı: “Anıların Kesilmesi”

Köylü kadınlarla yapılan mülakatlar sonucu, kadınların direnişte konumlanmalarının ardında yatan dinamiklerden birinin de *mekâna yükledikleri toplumsal anlamların yitirilmesi* olduğu anlaşılmıştır. Bir mekân hakkında toplumsal ilişkileri içerdiği, kapsadığı ve şekillendirdiği söylenmelidir ki mekân, bir şey olmasa da şeyler arasındaki bir ilişki kümesini var etmektedir. Kırsal mekân ve dolayısıyla doğa, bu mekânda barınmakta olan köylülerin toplumsal değerlerini de bu anlamda içinde barındırmaktadır. Bir köylü konutu toplumsal ilişkileri içermekte, dahası bir tarihsel alana ve çevreye dâhil olmaktadır. Bu anlamda doğanın bir parçasıdır. Bağlı olarak tek bir toplumsal mekân yoktur, birden çok toplumsal mekân, hatta sonsuz bir çokluk vardır. Her toplumsal mekân, gösteren ve göstermeyen, algılanan ve yaşanan gibi çok sayıda veçhesi ve dinamizmi olan bir sürecin sonucu olmaktadır. Nitekim her toplumsal mekânın bu anlamda bir tarihi olmaktadır ve her zaman her yerde birtakım

⁷¹ (K28): 55, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁷² (K9): 45, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

özelliklere sahip olduğundan özgündür (Lefebvre, 2016). Toplumsal mekânların anlamları o mekânda yaşayan bireylerin ona yansıttıklarıdır ve bunlar biriciktir. Bu anlamları bireyler deneyimleri ve anıları aracılığıyla oluşturmaktadırlar. Doğanın dönüştürülmesi demek bu anlamda bu doğada var olan bireyler için mekânın biricikliğinin ve anlamının yitirilmesini kapsamaktadır. Bağlı olarak, köylülerin toplumsal bir mekân olarak doğaya yükledikleri anlamları anlayabilmek için **toplumsal bellek** ve **anılar** önemli yol göstericiler olacaktır.

Bellek, öncelikle toplumsaldır zira bireyler insan zihinlerinden daha çok standartlaştırılmış usuller ve kayıtlar dâhilinde kurumlara yerleştirilmektedirler. Bu kültürel uygulamalar aracılığıyla insanlar kendilerinin geçmişe borçlu olduklarını onaylamakta ve bu borçluluk beraberinde manevi devamlılıklarını (bunları ezberlediklerinin farkında bile olmadan) sürdürmek istemektedirler. Bireylerin kullanımına açık olan kültürel bellek ise bağlı olarak toplumsal ve kültürel yapıntılar aracılığıyla dağıtmakta ve yayılmaktadır. Bu anlamda bellek, kolektif biçimde yaratılmış anıtlara, eserlere yerleşmektedir (Schudson. 2007). *Köylü kadınlar için toplumsal bellek, kültürel ve geleneksel alanlar aracılığıyla oluşturulmaktadır.* Bu alanlar ise *doğayla iç içe geçmiş alanlar* olarak dikkat çekmektedir. Örneğin mezarlıklar kolektif belleğin korunmasının en somut halini var etmektedirler. Mezarlıklar köylü kadınlar için “ölen atalarının rahat bırakılması gereken” yerlerdir. Bu haliyle bir **kolektif belleği** var etmektedirler. Doğada yapılan yatırımlar aracılığıyla doğal alanlar tahrip edilmekteyken, kurulacak olan santraller için ağaçlar kesilmekte, evler yıkılmakta ve sermaye kendine buralarda alanlar açmaktadır. Bu durum, köydeki kolektif belleğin de silinmesi/kaybolması/yitirilmesi riskini beraberinde getirmektedir. Kadınlar açısından kolektif belleğin anlamını, önemini ve kırsaldaki dönüşümlerin bir sonucu olarak bellek yitimine karşı direnişin gerekçelerini mekâna yüklenen toplumsal anlamla bir arada okumak mümkün gözükmemektedir. Aşağıdaki anlatıda da görüldüğü üzere mezarlık yalnızca ölü bedenlerin bulunduğu bir yer değil atanın/dedenin yattığı yerdir, bu nedenle de anıdır, bellektir, kolektif bellektir. Dolayısıyla, kadınların direnişleri de bir taraftan bu *belleğin yitirilmesi riskini doğuracak olan süreçlere/müdahalelere karşı bir dirençtir.*

Bizi götürdüler işte gezdiriyorlar madenin olduğu yeri, baktım orada haritaları var bizim köyün orasından gösteriyor. Kırmızıyla böyle göstermişler sondajların olacağı yerleri. Anaa bir baktım sondajın biri bizim mezarlığın oradan geçiyor. Dedim bizim mezarlıklar ne olacak böyle dedi bir şey olmayacak nasıl olmayacak dedim ya nasıl olmayacak benim atam dedem

yatıyor orada onların mezarlarını da mı alacaksınız elimizden. Zeytinimiz toprağımız alınıyor anladık bari ölen atamızı rahat bırakın. (K11)⁷³.

Hayatta olmayan ataların hepsi köyün mezarlıklarında birlikte yatmaktadırlar. Öyle ki köyde yaşayanlar kaç çocukları olduğunu söylerken bile mezardaki çocuklarını da saymaktadırlar. Delaney'in araştırmasında ortaya çıktığı gibi bu tez çalışması sürecinde de görülmüştür ki ölmüş olan insanlar bile bu dünyada köylülerin hayatlarının bir parçası olmaya devam etmektedirler (2001) ve buna bağlı olarak kolektif bellek tüm kırsal alanda var olmaktadır. Bunun yanı sıra yine doğadaki yapıntılara yüklenen anlamlar aracılığıyla oluşturulmakta olan **kültürel bellek** de doğanın sermayeleştirilmesi aracılığıyla yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Kadınlar kültürel değerlerinin dönüştürülmesi anlamında da sürece direnmektedirler. Onların ifadeleriyle süreç; “doğanın silinmesini”, “tarihin silinmesini”, “kendilerinin silinmesini” beraberinde getirmektedir. Kadınlar süreci, kendi kültürlerine bir “zafiyet” olarak yorumlamakta ve **kültürel kodlarını oluşturan mekânların** dönüştürülmesinden, yok edilmesinden rahatsızlık duydukları için de doğanın sermayeleştirilmesine ve tahribatına *karşı çıkmakta/direnmektedirler*.

Kızım orası da bizim komşu köyümüz [Kapukaya'dan bahsederek] orası da bizim gibi Türkmen. Adaklarımızı neyim de beraber yaparız keşke o zamana denk gelseydiniz (...) Sözde dediler ki işte bakın orayı kazacağız ama ağaçlara zararı yok. Öyle olur mu işte? Bak bizim şu yukarısı yatırdır biz bir şey oldu mu orada toplanırız oralar kazıldı mı bizim o alan ne olacak hiç demezler ki! (K8)⁷⁴.

Biraz da bizim bu Türkmen köylerine zafiyeti çok olduğuna göre devletin, yapın diyor bu şirket de yapıyor. Bizim kültürümüzü de yok edecekler yani dağı taşı değil bir tek bağlı olduğumuz şeyler de gidecek yani (K11)⁷⁵.

Bak köyün arkasında kayalıklar var orada böyle görcen sen şimdi tarihi kalıntılar var kimden kalmış bilmiyoz ama biz yıllardır biliyoz onları orada. Onlar önemli değil mi şimdi? Santral yapıldığında oralar da yıkılacak gitcek ya

---

⁷³ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

⁷⁴ (K8): 65, evli, çiftçi, Yerlitahtacı Köyü.

⁷⁵ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

mezar bir de oralar herhalde böyle tabut şeklinde yani biz öyle düşünüyoruz. E doğayı sildin beni sildin tarihi de silivercen sen! Devletin orayı yıkması değil koruması gerekmiyo mu? Haberleri bile yoktur burada onların olduğundan bak! (K30)⁷⁶.

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılmaktadır ki; *kolektif ve bireysel bellek, toplumsal ve tarihsel süreçlerle iç içe geçmektedir.* Bu anlamda kolektif bellek, bireysel belleğin toplumsal olarak düzenlenmesi ve toplumsal koşullar aracılığıyla edinilmesine gönderme yapmaktadır. Aynı zamanda kolektif bellek, geçmişini kendi yaşamamış bile olsa insanların onu farklı kültürel yapılar aracılığıyla öğrenmesi ve geçmişe dair imgeler oluşturmasıyla da var olmaktadır (Schudson, 2007). Hal böyleyken köylülerin anıları da mekânlar üzerinden oluşmaktadır demek yanlış olmayacaktır. Burada anı ve bellek sözcükleri arasındaki ayrımı yapmak önemli gözükmektedir. Anı sözcüğünü Paul Ricoeur⁷⁷ kendisiyle yapılan bir söyleşi sırasında bellek ile farkını da vurgulayarak şöyle tanımlamaktadır: “Anı sözcüğüyle başlamalı, çünkü Fransızcada anıyla bellek farklı anlamlarda kullanılabilir. Bu farklılığı açıklayabilmek için bir şaka yapayım: gençlerle yaşlılar arasındaki fark, bence yaşlıların daha çok anıya, çok daha az belleğe sahip olmalarıdır! Dolayısıyla anı konusuyla başlayarak en önemli güçlükle karşılaşmış oldum, o da şuydu: artık var olmayan bir şeyin imgesinin akılda kalışı- geçmiş: akıldaki varlıkla gerçekteki yokluk, yani zamanı dolan arasındaki ilişkidir bu” (akt. Blain, 2007:144). Bu açıklamalarda geçen **akıldaki varlıkla gerçekteki yokluk** vurgusu bellek ve anı arasındaki ayrımı bizler için net olarak ortaya koymaktadır ki anılar, artık olmayan kişiler, nesnelere, eylemler üzerinden var olmaktadır ve anılara sahip kişiler için biriciklerdir. Mekânların anıların hatırlanmasındaki önemi ise onlara ev sahipliği yapmış olmalarından geçmektedir. Bu anlamda doğadaki bir ağaçtan, bir dereden, bir bahçeden kadınların “alacak anıları” vardır. Köydeki bir ağacın anısı bile nesilden nesile aktarılmakta ve adeta *anılar birer mirasa dönüşmektedir.* Bu haliyle doğanın köylü kadınların anılarına yer etmiş olması, oraya verilecek her zararın onların **toplumsal mekânlara yükledikleri anlamın dönüştürülmesi riskini de** beraberinde getirmektedir. Görüşülen köylü kadınlar bu nedenle de doğanın tahribatına karşı çıkarken aslında gerçek anlamıyla *anılarının, belleklerinin, miras alınan ve aktarılmak istenen kültürel kolektif belleğin*

---

⁷⁶ (K30): 48, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁷⁷ 1913 doğumlu Fransız filozof.

tahribatına karşı çıkmaktadırlar. Kadınların anlatılarının pek çok noktasında bu algının/anlamlandırmanın izlerini sürmek mümkündür:

Bak bak şu ağacı görüyon mu? Bana yararı olan o işte. Benim dedem dikmiş o ağacı. Baktıkça hatırlarım dedemi ya. Çeşmenin o yanına dikmişmiş benim dedem. Necati dedem. Çocukmuş o zaman diktiğinde onun çocuğu, ben, benim çocuğum hepimiz belledik o ağacı aha. Bu elektrik telleri çekilirkene o ağacın tepesi biraz kesildi üzuldüm ben valla. Daha da büyüktü o ağaç da dalları da. (K8)⁷⁸.

Bizim toprağımız başka. Biz neyle yaşarız başka. Her şeyimiz gidiyor hastalıktan eskiden zeytin dal budak yere inerdi hindileri biri tutuyo biri tutmuyo. Tütün de ekim zamanında tütün de yaptım dört çocuğumu bu dağlarda büyüttüm. Ben tabii istemem nasıl vereyim o dağı madene? Alacak anılarım var, alacak. Gençtim ben ya gençtim. Bana o altını verseler ne? Köyliye ne verir bu maden yararı nedir ki? (K6)⁷⁹.

İşte bizim ağacımızı kesen de bilmez ki bizim çocukluğumuz orada geçti anılarımız var orada. Ağacı değil de anılarımızı kesiyolar onlar ama bilmezler (K17)⁸⁰.

Ahh ahh hey gidi hey ne zamanlar geçmiştir o bahçelerde ne zamanlar bir benim değil benim atamın da geçti o zamanları. Ama zeytinin karasıyla çay içmek bir başka olur ki sorma sen! Orada toplanmak zeytini topladıktan gari oturup konuşmak çay demlemek iki sohbet etmek ne anılarımız ne gülmüşlüklerimiz var bizim orada bilemezler ki onlar ne bilsin biz yaşadık bunları biz hep (K24)⁸¹.

Görülmektedir ki anıları hatırlama edimi sıradan bir geçmişten bugüne veri aktarımı eylemi değil bilinçle yaşanan, anlam yüklenen, taşınmak/aktarılmak istenen bir süreci işaret etmektedir. Çağla'nın da işaret ettiği gibi anıları hatırlamak gayri ihtiyari bir eylem değil

---

⁷⁸ (K8): 65, evli, çiftçi, Yerlitahtacı Köyü.

⁷⁹ (K6): 78, bekâr, çiftçi, Kapukaya Köyü.

⁸⁰ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

⁸¹ (K24): 58, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

bireyin veya grubun dolaylı ya da dolaysız katılmakta olduğu bir eylemdir (2007). Bağlı olarak insanlar anılarını hatırlamayı bilinçli bir şekilde istemektedirler ve onları hatırlamak için de toplumsal bağlama ihtiyaç duymaktadırlar. Bu anlamda *köylü kadınlar için de doğa, anılarını hatırlamayı sürdürebilecekleri toplumsal bir bağlam olmaktadır.*

5.2.4. Mekânın İçinde Şekillenen Zaman: “Madene Adapte Olmak”

Araştırma problemi çerçevesinde yürütölen görüşmelerde toplumsal mekân olarak doğanın insan ilişkilerini şekillendirip geliştirmektedirken doğayı hayat olarak tanımlamakta olan köylü kadınların zaman yönetimlerini de aynı şekilde doğa üzerinden şekillendirdikleri görölmüştür. Bu da köylü kadınların zaman-mekân ilişkilerinin neoliberal siyasalar aracılığıyla nasıl dönüşmekte olduğunun incelenmesi ve tartışmaya açılmasının önemini ortaya çıkarmıştır. Zaman-mekân içerisindeki insan ilişkilerine dair örüntüler de toplumsal bilimlerde önemli yer tutmaktadır. Bu anlamda toplumsalın hem zamansal olanla hem de mekânsal olanla ilişkisi önemli olmaktadır. Toplumsal ilişkilerin zamansal düzenindeki değişimler genellikle mekânsal örüntülerdeki değişimleri beraberinde getirmektedir (Urry, 2015). Bu anlamda zamansal ve mekânsal ilişkisi karşılıklı bir ilişki olmakla beraber mekânsal anlamdaki dönüşümler de zamansal dönüşümleri var etmektedir.

Mekânsal ilişkilerle **zaman yönetimlerinin** iç içe geçmekte olduğu alanlardan biri şüphesiz köylerdir. Öyle ki köylerde uyanma saatleri bile o gün doğada yapılacak işe, hayvan bakımına, tarla ile ilgilenmeye, zeytin toplamaya göre şekillenmektedir. Bu çalışmanın saha araştırmasının yapıldığı dönemde, kadınlarla görüşebilmek için “zeytin toplama zamanları”nın bitmesi beklenmiştir. Görölmüştür ki zaman, köylü kadınlar için “zeytin toplama zamanı”, “hayvan otlatma zamanı” gibi dilimlere ayrılmakta ve yönetilmektedir. Köylü kadınların zaman yönetiminde de doğanın kendi dinamiklerinin belirleyici olduğu anlatılarda netlik kazanmaktadır. Doğanın sermayeleştirilmesi ve tahribatı kadınların günlük hayatlarında *zamanlarının yönetimini de dönüştürürken kadınların direnişinin bir başka gerekçesini de oluşturmaktadır.* Öyle ki köylü kadınların, yapılan inşaat, termik santral, maden gibi yatırımlar aracılığı ile dönüştürölmekte olan doğada, bu yatırımların gerçekleştiği süreç içerisinde zaman yönetimlerini dönüştürmekte oldukları anlaşılmıştır. Zaman yönetimlerini kaçınılmaz olarak dönüştürmek zorunda kalan kadınlar bu deneyimlerini “madene adapte olmak” ifadesiyle ortaya koymaktadırlar:

Öyle tabi kuzum bizim toprağımıza gelecekler bize sormayacaklar olur mu öyle? Bir deşmeye başlarsalar ne kalır burada topraktan? Bak şuraya elektrik tellerini koydular. Bunları koyarken geldi birkaç kamyon, iş makinesi benim hayvanlarım huzursuzlandı. O zaman bile huzursuzlandılar. Maden açılrsa ne olur buralara? (K10)⁸².

Arabaları sayıyodum ben ki bitsin de hayvanları salayım diye. Bizim günlük işimiz aksıyordu bunları beklerken. Bunlar bile bu kadar etkiliyordu yani. Çünkü arabayla geliyorlar ve ne zaman gelip geçecekleri bile belli olmuyor saati belli değil yani biz her an bekliyorduk ki hayvanları toplayalım diye. E bizim başka işimiz gücümüz de var. Çocuğum var okuldan gelecek evde işim var bahçede işim var. Hepsi aksadı (K12)⁸³.

O köyün çıkışına şantiye açtılar mesela benim kızın hayvanları o tarafa gidiyordu. İnekler bu sefer onları gördümü geçmeyo. E bu bir gün değil iki gün değil artık o insanların gelmesine gitmesine adapte etmiştik kendimizi. Biz adapte olmak zorunda kaldık yani. Maden de açılrsa biz adapte olacağız bizim hayatımız değişecek. (K11)⁸⁴.

Katılımcıların ifadeleriyle beraber de görülmektedir ki köylü kadınların gündelik pratiklerini gerçekleştirme biçimlerinde zaman, üzerinde yaşamakta oldukları doğaya göre yönetilmektedir. Ancak, doğa sermayeleştirilmekteyken köylü kadınların zamanları ayarlama yöntemleri de buna bağlı olarak dönüşmektedir. Bu dönüşümde katılımcılar kendilerini dezavantajlı taraf olarak ifade etmekte ve duruma adapte olacak tarafın da yine kendileri olduğunu belirtmektedirler. Bu anlamda neoliberalizm doğayı dönüştürmekteyken zamansal ve mekânsal arasındaki ilişkiyi de etkilemektedir demek yanlış olmayacaktır. Nitekim bu etkileme alanının bir tezahürü olarak yine neoliberalizm aracılığıyla sermayeleştirilen doğanın köylü kadınların gündelik hayat pratiklerini dönüştürmekte olduğunu belirtmek gerekmektedir.

---

⁸² (K10): 46, evli, hayvancılık, Yerlitahtacı Köyü.

⁸³ (K12): 33, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

⁸⁴ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

Direnifte en önlere konumlanan köylü kadınların sürece karşı duruşlarının arkasında yatan materyal temeller dışındaki dinamiklerin sorgulandığı bu bölümde kadınların gündelik hayatlarının dönüşmesi noktasında doğayı sahiplenme biçimleri ve ona yükledikleri mekânsal anlam, toplumsal müşterekler, bellek ve toplumsal cinsiyet üzerinden analiz edilmiştir. Tüm bunlarla birlikte doğaya/kıra yüklenen anlam ve bu anlamın bir yansıması olarak da doğanın sermayeleştirilmesine ve tahribatına direnmenin arkasında yatan materyal temellerin sorgulanması da önemlidir. Çünkü doğa/kır aynı zamanda geçimlik kaynağıdır. Neoliberal sürecin doğaya sirayetinin bir sonucu olarak bu geçimlik kaynağın yok olması tehdidi, köylü kadınların neden direndiklerinin/karşı çıktıklarının bir başka önemli gerekçesini oluşturduğu görülmüştür. Bu nedenle de direnişin arkasındaki dinamikleri kadınların bakış açıları ve deneyimleri üzerinden bütüncül bir şekilde kavrayabilmek için doğanın sermayeleştirilmesinin geçimlik yaşama nasıl yansıdığına analiz edilmesi gerekmektedir.

5.3. Kırsal Geçimlik Hayata Sirayetler ve Kadın(lık)

Toplumsal yeniden üretimi oluşturan topraklar, meralar, dereler ve zeytinliklerin maden, enerji ve inşaat “yatırım alanlarına” dönüşmesi beraberinde köylülerin geçimlerini sürdürmelerinde kritik önemde olan **ekonomik müşterekleri** de dönüşmektedir. Ekonomik müşterek olarak doğanın kadınlar için anlamı yine erkeklerden farklı olmaktadır. Öyle ki erkekler köyün dışındaki istihdam olanaklarından kadınlardan daha fazla yararlanabildikleri için tek geçimliklerini doğadan sağlamamaktadırlar. Bu anlamda süreç içerisinde *kadınların geçimlik hayatlarının dönüşmesi kadınları direnişe iten dinamiklerden biri olmuştur.*

5.3.1. Ekonomik Müştereklerin Dönüştürülmesi: “Topraktan Kazanmak”

Kırsal alanda yaşayan köylülerin en önemli ekonomik geçim kaynaklarını doğadan sağladıkları aşikardır. Fakat mülakatlarda da vurgulandığı üzere toprağın ve doğanın ekonomik geçimlik olarak anlamı kadınlar için erkeklerden daha farklı ve derindir. Erkekler ekonomik geçimliklerini sürdürebilmek adına doğa dışındaki alanlarda yani işgücü piyasalarında da kadınlara kıyasla daha fazla istihdam edilmektedirler. Köylü kadınlar için **kamusal alanın içerisinde tanımlayabileceğimiz bir özel alan olarak doğa** onlar için ekonomik geçimliliğin neredeyse tek kaynağıdır. Doğanın kendileri için hayat demek olduğunu her fırsatta belirten köylü kadınlar “kazançlarını topraktan sağlamakta”, “zeytin onların ekmeği” olmaktadır. Bu anlamda doğa, kadınların en önemli **geçimlik kaynağıdır.**

Bizim zeytinlik vardı bak biz dün gittik benim eşim durdu etrafını ben çevirdim avlu yaptık. Tel çevirdim yaptık. Biz yapıyoruz. Ben şehirde olsam da duramam bak ben şehirde de durdum yine çalışmaya gidiyordum ama zeytine pamuğa tarlaya ama hep gidiyordum. Ben toprakla uğraşırım kazancımı oradan sağlarım tek. (K5)⁸⁵.

Ben paramı bu dağlarda tütüncülük yaparak kazandım yıllardır. Ben çok küçük gelin geldim buraya tütün kırmayı burada öğrendim ben bak. Tütün gitti zeytin geldi biz aldık o da ekmeğimiz oldu bizim. Ben bu şirketin bana verdiği parayı napcam ya kızım? Benim zeytinim bana kazandırıyor zaten paramı. Ben ondan doyuruyorum ya karnımı. Alsalar ne etmez şimdi aç mı kalak bu yaştan sonra biz? (K28)⁸⁶.

Köylü kadınların her biri, doğada hayvancılık, zeytin, bahçe ekme gibi işlerle ekonomik gelir sağlamaktadırlar. Hal böyle olunca doğanın onlar için **ekonomik müşterek** olarak anlamlı olduğunu belirtmek gerekir. Zira doğa, kadınların *ortak gelir kaynağıdır*. Köylü kadınlara göre onların “karınları zeytinden doymaktadır”, “topraktan kazanmaktadır”lar. Bu vurgunun yanı sıra kadınlar için doğadan, topraktan sağlanan **gelirin devamlılığı** söz konusudur. Fakat doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde ellerinden topraklarının gitmesinin bedeli olarak onlara teklif edilen paralar, onlar açısından sürekli bir gelirin karşılığı olarak yorumlanmamaktadır. Onlar doğadaki ağaçlarından, zeytinlerinden, hayvanlarından elde edecekleri **sürekli ve çok yönlü geliri** doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde “ağaçlarına, topraklarına karşılık olarak verilen” paradan üstün tutmaktadırlar. Öyle ki onlar için “zeytin bir tek yetişmez”, “zeytin hem yağ olur hem zeytin olur hem de ellerinde bir meşgulü” olur. Fakat bölgede yapılmakta olan yatırımlar aracılığıyla kadınlar “topraklarının verimlerinin” azaldığından ve “doğadan elde ettikleri gelirin” artık sağlanamamasından yakınmaktadırlar.

20 yıllık ağaçlardı nereden baksan. Biz oradan bir senede 15 20 milyar para alıyorduk. Zeytin bir tek yetişmiyo ki hem yağın oluyo hem zeytinin oluyo hem elinde bir meşgulün oluyo hem para kazandırıyor sana hem de ne anılar. Ama şimdi bize verseler para o yirmi yıllık ağacımı getirir mi bana getirmez. Toprak

---

⁸⁵ (K5): 43, evli, Kapukaya Köyü.

⁸⁶ (K28): 55, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

kalmadı ki para gelse nolur onlar bana bir sefer verecekler o parayı benim zeytinim varken ben her yıl alıyodum zaten. (K17)⁸⁷.

Görüşme yapılan çoğu katılımcının buldukları bölgede eskiden tütün üretimi yapıldığını vurgulaması ve bunu yitirdiklerini belirtmeleri de **geçim kaynaklarının neoliberalizm yoluyla nasıl dönüşmekte** olduğunu gözler önüne sermektedir.

[Maden açmak isteyen şirketin bölgedeki bir madene ziyaret için onları götürmesinden bahsederek] *Bir de diyo ki bak altın çıkardığımız yere zeytin ektik bu da yağı diyo. Bir şişe yağ koymuşlar oraya. Neyi yağlayacan sen bununla dedim. Bir ufacık yağla napacan sen ya dedim (...). Benim toprağımın verimi yerinde olsa ben o yağı kaç katını çıkarıyom senede de satıyom o ağaçlarımdan sen bilyon mu? Ama bunların madenlerinin zararları yüzünden ben toprağımdan kazanamayacam da artık. (...) E ben üretemiyom da ne yapayım. Bundan önce benim toprağımda ben ekerdim bir de takdir görürdüm yani. Şimdi ekemiyom da alamıyom da. Aha tütün ekemiyom getirdiler yasak getirdiler kota ekemiyom. E şimdi zeytin de verim vermez oldu bir hayvancılığım kaldı ona da göz dikdiniz de benim dağıma beni koymayacanız öyle mi? (K11)⁸⁸.*

Köylü kadınların toprağın ekonomik geçimlik yönüne yaptıkları vurgular da göstermektedir ki neoliberalizmin dinamikleri, sirayet ettiği her alanı dönüştürmekteyken bu alanlardaki geçimliği de yok etmektedir. Bu anlamda neoliberalizmin ekonomik geçimliği de tahrip edecek boyutlarla sermaye birikimini genişletmekte olduğunu söylemek mümkündür. Yanı sıra mülakatlarla anlaşılmıştır ki köylü kadınlar için üretmek salt ekonomik geçimlik anlamının dışında da anlamlar taşımaktadır. Kadınlar üretebilmeyi, toplumsal alanda bir **takdir edilme** biçimi olarak kavramsallaştırmaktadırlar. Bu anlamda kırsalda bir kadın olarak üretebiliyor olmak onlar için toplumsal konularından bir özgüven edinmenin öncüllerinden biridir. Bu anlamda ekonomik geçimliğin yitirilmesi demek onların takdir görmelerinin de yitirilmesi demektir ve direniş dinamiklerinden biri de geçimliğe bağlı olarak kadının toplumsalda gördüğü takdirin yitirmesi olarak okunmalıdır.

---

⁸⁷ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

⁸⁸ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

Kadınlar, topraktan elde ettikleri verimin doğanın tahrip edilmesiyle beraber azalmakta olduğunu ve artık ekonomik geçimliklerini topraktan sağlamalarının zor olduğunu belirtirken bir yandan da erkeklerin ücretli işgücü piyasasında istihdam edilme koşullarının daha kolay olmasından bahsederek kendilerine geçimlik alan yaratamadıklarına vurgu yapmaktadırlar. Bununla beraber kendilerinin topraktan, bahçeden yani doğadan elde ettikleri geliri “eşlerinin kazancının yetmediği” noktada artı bir gelir olarak gördükleri anlaşılmıştır. Doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde kadınların ellerinden topraktan elde ettikleri gelirin gitmesi kadının **ekonomik özgürlüğünün elinden alınması** olarak okunabilir. Çünkü tek ekonomik gelir kaynağını doğadan elde eden köylü kadın bu kaynaktan yoksun kaldığında bunun yerine bir geçimlik ikame edemediği için (bir katımcının ifadesiyle) “ortada kalmaktadır”.

Ama ne diyom kızım sana hep erkekler çalışıyo bak ben yine hemşireye gidiyom neyse işim var da. Aha pazarcı ablan o napcağı eşi santrale girse. Ee onun da tarlası gidiyo. Eşi kurtardı kendini çalışacak, bu kadın kaldı ortada. (K,17)⁸⁹.

Bizim beylerimiz erkeklerimiz Soma’da fabrikalarda iş bulup çalışıyolar ya zaten hiç yeter mi insana bir onun kazancı yetmeyo tabi. Biz köylüyüz işte ne biliyoz toprak biliyoz bahçe biliyoz. Onlar fabrikada çalışırken biz de bahçe yapıyoz hasat alıyoz da o da bize bir gelir oluyo işte. Ama bak dikkatini çekcem her yıl oluyo bu gelir bize. Evvelden tütün vardı şimdi zeytin var tütün para etmez oldu çünkü. Ama şimdi de zeytinden kazanıyoz. E bu santral geldi benim zeytinimi kesti diyelim ederi diye de verdi parayı ben napcem o para bir kere gelecek bana ama benim zeytinimden her yıl geliyodu bunu niye düşünmüyolar? Onu da geçcem bak hadi kesti yaptı da ben başka yere yine ekdim zeytinimi diyem (...) o santralin pisinden tozundan benim ürünümün sağlığı mı kalcek ya kalmeyo! (K,30)⁹⁰.

Kadınlar geçim kaynaklarının dönüşmekte olduğunun farkında olarak direnişe katılmaktadırlar. Köylerine yapılacak olan herhangi bir santral veya madeni istememe nedenlerinden biri olarak da bu deneyimlerini dile getirmektedirler. Köylülerin ekonomik müştereklerini yitirmelerinin bir diğer anlamı ise buna bağlı olarak **mülksüzleşmeleri**

⁸⁹ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

⁹⁰ (K30): 48, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

olmaktadır. Doğada yapılan yatırımlar aracılığıyla köylüler devletin çıkarmakta olduğu acele kamulaştırma kararlarıyla *mülksüzleştirilmektedirler*.

5.3.2. Acele Kamulaştırma Kararları Beraberinde “Mülksüzleştirerek Birikim”: ‘Kamulaştırarak Özelleştirme’

Neoliberal küreselleşmenin doktrinlerinden özelleştirme ve piyasalaştırma, kamu yararının tanımlanmasında günümüzde etken rolü oynamaktayken acele kamulaştırma kararları beraberinde özel mülkiyetler ve ekonomik müşterekler piyasalaştırılmakta ve sermaye birikimine sunulmaktadır. Bu anlamda özel mülkiyete bağlı olan metalar ve geçimliklerin sağlanmakta olduğu ekonomik müşterekler sermaye-devlet ortaklığıyla beraber temellük edilerek sermaye birikimine sunulmaktadır. Bağlı olarak yapılan her acele kamulaştırma özel mülkiyeti sermaye birikimine tâbî kılmaktayken *emek-sermaye kutuplaşmasının da yeniden üretimini* beraberinde getirmektedir. O halde denilmelidir ki; acele kamulaştırma kararları özel mülkiyetleri sermaye birikimine sunmakta ve onu büyütüp derinleştirmektedir. Saha araştırmasının gerçekleştirildiği köylerde de neoliberal uygulamaların bir sonucu olarak acele kamulaştırma kararları ile birlikte doğa, dolayısıyla da ekonomik müşterekler ve özel mülkiyetler ‘gasp’ edilmektedir. Bu anlamda köylüler **mülksüzleştirilmeyle** karşı karşıya kalmaktadırlar. Nitekim Yırca’da geceler boyu süren zeytinlik kesimleri bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Yalnızca yapılacak santral yatırımları beraberinde değil, köylüler, bölgede yapılan inşaat yatırımları aracılığıyla da mülksüzleştirilmiştir:

Hani toprak mı kaldı? Baksana şuralara hiç toprak yok. Otoban yapılıyo bak şu gördüğünüz yerden. Tam şuradan beyaz araba geçiyo bak görüyonuz mu şirket arabası aha orada bizim zeytinlik vardı gitti işte yol oldu (...) Burayı da devlet vermiş şirkete işte onlar da geldi aldı bir de bize ağaç parası ödedi ama ağaç parayla alınır mı be? Zaten az ödendi bir de üzüldüğümüz yanımıza kaldı. Çünkü biz oraya gidip zeytinimizi yapıyoduk yeşil zeytinimizi siyahımızı ama şimdi o yok işte. (...) Kızım işte karar geldi herkesin şunun şurası gidiyo bunun burası gidiyo diye devlet göndermiş santralde anladık da burada pek

anlamadık ne oluyo hemen bi razı oldu millet. Sonradan üzüldük ama ne fayda.

(K17)⁹¹.

Köylerde acele kamulaştırma kararlarıyla yapılan mülksüzleştirmeler çeşitli yatırımlarla sürekli tekrarlanmaktadır “bir değil iki değil” sürekli yapılan acele kamulaştırmalarla köylüler mülksüzleştirilmektedir. Köylü kadınlar bu **süresiz mülksüzleştirme** eyleminin farkına vardıklarını daha önceki deneyimlerini anlatarak belirtmektedirler.

Bak daha öncesinden kuruldu mu bir santal, kuruldu. Kaç kişinin ağacı, arsası zaten gitti, evet. E kalktılar bize otoban yapcez verin zeytinliği burası devletin oldu diyolar alıyolar. Bir değil iki değil bizim malımızı mülkümüzü devlet pat diye alcek sonra bir bakıyoz ki biz devlet almamış ki şirket gelmiş. Yapıyo santrali, yapıyo otobanı. Olan bizim elimizdeki toprağa arsaya oluyo sonra bir de bunların kırıyla pisiyle de biz uğraşıyoz gari. (K27)⁹².

Biz aldık dediler işte o şirketin avukat mı ne kamulaştırmışlar buraları devlet de bunlara vermiş. E sen özelsin ne kamulaştırması. Aha öyle oldu mu anlıyoz ki biz bu kamulaştırma falan değil bildiğin devlet şirkete dağıtıyo bizim zeytinimizi, bahçemizi. (K24)⁹³.

Kadınların söylemlerinden analiz edilebilecek önemli bir husus da kamulaştırmanın anlamının neoliberal süreçte dönüşmüş olmasıdır. Öyle ki devletin topraklara el koyarak bu toprakları kendisinin kullanması anlamını taşıyan kamulaştırma, artık neoliberal süreçte devletin el koyduğu mülklerin ve toprakların özel şirketler tarafından kullanılması anlamını taşımaktadır. Bu anlamda aslında **kamulaştırılarak özelleştirme** alanda somutlanmıştır.

Bize gelip dediler ki işte bu otoban yapılırken falan da alın bu parayı burası artık sizin değil devlet burada kamulaştırma yapmış. Biz tabii başta anlamadık da bu zeytinliklerde daha iyi anlamış olduk (...) Devlet diyo ki ben burayı kamulaştırdım sonra bakıyoz ki ne kamulaştırması şirket çalışıyo orda! Yani kamulaştırmıyo ki devlet almıyo ki devlet alsın ben verirdim belki hani devlete

---

⁹¹ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

⁹² (K27): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁹³ (K24): 58, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

güven etmeyecen de kime edecen ama devlet almıyo zeytini, toprağı! Alan, yapan, eden hep şirket! E şirket de senin hakkını nasıl korur ne kadar korur? Onların bizden aldıkları toprak, zeytin karşılığında verdikleri para yeter mi yetmez! Çünkü buraların değerini bizde paraylan ölçemiyon daha başka yani anlıyon mu? (K25)⁹⁴.

Bak ben köylü bir kadını. Belki bilmez etmez diyecen ama hep gördük burada neler yaptılar. Geldiler dediler ki acele kamulaştırma çıktı buralar hep devletin oluyo. Allaha göre daha önce o otobanı da kamulaştırdılar sözde ama devlet çalışmadı oralarda. Anladık biz işin içinde yine şirketler var. E daha önce de zaten gördük santraller kimlerde, buralara kimler zarar verdi böyle?! Bak şu kayalıkların ardına çıkıp baktın mı görüyon köyün hali nasıl kalmış! Şirketler. Aha dedik artık olmaz! Kamulaştırma falan kandırmayın gari bizi! (K30)⁹⁵.

Bak şurada yapılan otobanda bizim bahçeler vardı biz oradan mesela hepimizin kullandığı bi suyu vardı onunla suluyoduk bahçemizi. Sonra işte aldılar o zeytinlikleri, bahçeleri kamulaştırdılar ya oraları şimdi su da durdu akıyo biliyon mu hepimiz ne güzel suluyoduk hâlbuki o suyulan şimdi suyu da parayla gidip sondaj yaptırıyoz da öyle çıkarıyoz. Eee napcem ben devlet gelip aldıktan sonra ama demi? Aman durum ben bahçemi suluyodum diyemicem yani! (K19)⁹⁶.

Katılımcıların söylemleri de desteklemektedir ki sermaye, doğada köylüler tarafından ekonomik geçimlik alanları olarak ortak ya da kişisel mülkiyetle kullanılan yerleri sahiplenerek dönüştürme niyetindedir. David Harvey'in "mülksüzleştirerek birikim" kavramı bu anlamda alanda acele kamulaştırma kararları beraberinde somutlanmaktadır. Devlet, köylünün temel ekonomik geçim kaynaklarına el koyarak onları **mülksüzleştirmektedir**. Bu mülksüzleştirme beraberinde sermaye birikimi giderek büyümeye devam etmektedir. Köylü kadınlar bu durumun farkında olmakla beraber neoliberal süreç aracılığıyla kendi alanlarının kamulaştırma adı altında özelleştirildiğini vurgulamaktadırlar. Nitekim neoliberal devletin de

---

⁹⁴ (K25): 48, evli, Yırca Köyü.

⁹⁵ (K30): 48, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁹⁶ (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

tam olarak yaptığı budur. Acele kamulaştırma kararlarıyla alınan zeytinlikler ya da arsalar özel şirketlere verilmekte yani özelleştirmenin önü açılmaktadır. Bu anlamda sermaye emek-kutuplaşması da giderek büyüyerek, temel ekonomik geçim kaynakları ellerinden alınarak mülksüzleştirilen köylüler için *proleterleşme süreci* de beraberinde gelmektedir.

5.3.3. İşgücü Örgütlenmelerinin Yeniden Üretimi: Kadının Karşılıksız Emek Yükümlülüğü

Doğanın sermayeleştirilmesiyle beraber köylülerin geçimliklerini sağladıkları ekonomik müştereklerin dönüşmesi ve köylülerin mülksüzleştirilmesiyle birlikte kadınları direnmeye götüren ve sorgulanması gereken dinamiklerden biri de kırsal işgücünün dönüşümü olmuştur. Ekonomik müşterekler doğanın sermayeleştirilmesi yoluyla dönüştürülmekte ve bu müştereklerin yeri kadınlar açısından doldurulamamaktayken yatırım yapacak şirketlerin vaatleri yatırım alanlarında istihdam sağlamak olmaktadır. Ancak bu istihdam daha önce de belirtildiği üzere salt erkek cinsiyete sağlanan bir istihdam olmakla beraber erkekler arasında da seçim yapılarak istihdam alanlarının oluşturulacağı kadınlarla yapılan görüşmelerde anlaşılmıştır. Bu durumda erkekler kadınlara göre görece olarak avantajlı bir konumla **işgücü örgütlenmelerini yeniden üretebilen** taraf olurken kadınların böyle bir şansı olmamaktadır. Çünkü yapılan yatırımlarla açılan maden, termik santral gibi alanlardaki işgücü, erkek cinsiyet etrafından örgütlenmeye “uygun” görünmektedir. Ancak bu noktada yapılan sorgulamayla anlaşılmıştır ki işgücü örgütlenmelerini yeniden üretme alanına tüm köylü erkekler dâhil edilmemekte, süreç içerisinde sermaye kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek istihdam alanını ve sayısını belirlemektedir. Köylü kadınlar süreci daha önceki deneyimlerini de göz önünde bulundurarak öngörmekte ve “kadınlık” pratikleriyle bu alanlarda yer edinmeyeceklerini belirtmektedirler. Süreci “biz kadınlar ne yapalım santralde?”, “zeytinliği kesilen erkekleri işe alacaklarmış” ifadeleriyle tanımlayan kadınlar kendi **karşılıksız emek yükümlülüklerinin** yeniden üretilmesine işaret etmektedirler:

İşte bizim zeytinlikleri keseceklermiş biz neyle geçiniriz diyince de döndü dediler ki size santralde iş vercez biz. Size dedilerse de anla işte eşlerimize falan yoksa biz kadınlar ne etcez ya santralde? Demi? Neyse biz başta sandık ki köyden kimse bırakılmayacak da çalışacaklar. Aman sonra bir duyduk sadece zeytinliği kesileni alceklemiş ya santrallerine! Gerisine yok gari senin ağacın kesildiyse çalışabilcen yoksa çalışamicen de. Ben tarlamda konu komşumu da

çalıştırıyorum ya ben ne dicem ona benim zeytinim vardı işim de oldu sen git kendine iş mi bak dicem? (K27)⁹⁷.

Şimdi bizim şu yukarıımızdaki köye açıldı santral, oraya işçi alıyolarmış da bizim köydekilerden de gidenler olmuş hani başvuralım sigortalı iş diye erkeklerden. Sırf Yırcalılar diye almamışlar biliyon mu? O köyün erkeklerinin hepsini de almamışlar zaten işe kendi adamlarını da getirip çalıştırıyolarmış işte köyden de almışlar erkeklerden biraz. (K26)⁹⁸.

Ama biz şimdi ne yapılacağını bilmiyoduk ki. Bu şirketmiş biz eskisi gibi devlet sandık ne bilelim. Biz devlet işi sandığımızdan bilemedik ne olduğunu, güvendik ilk başta. Devlete güvenmeyip kime güvencen öyle değil mi. Sonra bu temel atıldı bir kıvırttırma durdu. Kolin tarlası gidenleri işe alacakmış geri kalana hiçbir şey yok. E bu tarlalarda başka insan çalışmıyo mu? (K19)⁹⁹.

Zeytinliklere sahip olan aileler özelinde düşünüldüğünde yitirilen zeytinlik alan her iki cinsiyet için de bir kayıp olmaktadır bu kaybın yerine iş istihdamı ikame edebilecek olan cinsiyet erkek cinsiyetidir. Bu durum **neoliberalizmin, ataerkil sistemin dinamiklerini yeniden ürettiğinin** alanda somutlanması olarak okunabilir. Böylelikle kadınların ev içi alana hapsolması ve **ücretsiz ev içi emeklerinin yeniden üretilmesi** durumu ortaya çıkmaktadır. Piyasadaki kadın-erkek işleri anlamında yapılmakta olan ayrımcılık böylelikle dönüp dolaşıp **kadının karşılıksız emek yükümlülüğüne** bağlanmaktadır. Bağlı olarak ücretli işgücü piyasası karşılıksız ev emeğini bu anlamda var etmektedir.

Katılımcıların ifadeleri dikkate alındığında yine doğanın ekonomik müşterek olarak görülmesine yapılan vurgular da dikkat çekmektedir. Ekonomik müşterek olarak doğa, mülk sahipliği gerektirmeksizin tüm köylülerin sahiplenebildiği ve geçimini sağlayabildiği alanlardır. Kadınların söyledikleri gibi bir zeytin bahçesinde sadece o bahçenin mülk sahipleri değil, köyün içerisindeki diğer insanlarda çalışıp gelir elde etmektedirler. Ancak doğanın sermayeleştirilmesi durumunda ellerinden bahçelerinin gitmesi demek mülk sahibi olmayanların da **geçimlik kaynağını kaybetmesi** anlamını taşımaktadır. Bu haliyle doğanın

---

⁹⁷ (K27): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁹⁸ (K26): 49, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

⁹⁹ (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

köylülere ortak geçimlik alanları sunmuş olduğunun analizi önemlidir ve bu alanların dönüştürülüp yitirilmesi de yine direnişin arkasındaki dinamiklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bununla beraber süreç içerisinde her ne kadar istihdam alanları erkeklere açılrsa da kadınlar, **köylülerin proleterleşmesine** de bir karşı duruş sergilemektedirler. Kadınlarda bu bilincin oluşması onların bölgedeki diğer yatırımlar üzerinden elde ettikleri deneyimleri ve gözlemleriyle açıklanmaktadır. Adına proleterleşme denilmemekte olsa da köylü kadınlar için “kendi toprakları verilip işçi olunmakta”, köylüler “işçileştirilmekte”, “kendilerinin patronu olmaktan edilmekte”dirler. Onların belirtmesiyle, doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde “patronluktan çalışana” doğru işgücünün niteliğinde bir dönüşüm görülmektedir.

Kendi toprağını ver işçi ol. Paraya para demiyolar diyolar Bergama’da zamanında verenler. E verseler parayı da alsalar hazırda dağ mı dayanır? (...) Şimdi gelmiş burada da işçileştirecekler. Kendi toprağını ekip biçmek varken git onlara hizmet et olacak iş mi? (K11)¹⁰⁰.

Olan olmuş zaten onların fabrikasında işçi. Ben niye olacaktım? Benim burada kendi hayvanım kendi zeytinimiz dururken ya. (K12)¹⁰¹.

Bağlı olarak kadınlar, doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde proleterleşmeyle beraber **kırsal alanda çalışmanın anlamının** değiştiğini de vurgulamaktadırlar:

Ben kendi istediğim gibi kendi ürünümün yetişmesine göre kalkıyom çayımı da alıyom gidiyom işimi yapıyom gündüz istediğim vakit (...) Öyle tabi kızım kendi yerin gibisi olur mu orada işçisin sen kendi tarlanda zeytininde öyle misin her şeyin kendinde. Yani kendinin patronu olmaktan ediyolar seni işte. Çalışan oluyolar. (K19)¹⁰².

Ben kendi bahçemde çalışan değilim demiyom ama benim bahçem. İstediğim zaman çalışırım kimseler de bana emir falan veremez bak. Ama onların açtığı santralde çalışmaya gittiklerinde hiç kendi yerleri gibi olur mu? İşçi olmak

---

¹⁰⁰ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

¹⁰¹ (K12): 33, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

¹⁰² (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

başka başkasının ağzından çıkan emirlere bakacan. Kendi toprağında kimse sana emir verebilir mi? (K24)¹⁰³.

Yapılan görüşmeler de desteklemektedir ki doğa sermayeleştirilmekteyken sermayeleştirilen bölgedeki köylü halk, kaçınılmaz olarak proleterleşmektedir. Bu proleterleşme süreci tekrar belirtilmektedir ki erkek cinsiyeti için gelişmekte olan bir süreçtir. Fakat kadınlar gözlem ve deneyimleri dolayısıyla proleterleşme sürecini yaşamamış olsalar bile bu süreç içerisinde yine özel alana hapsolacak cinsiyet olmaları bakımından proleterleşmenin de önünde durmaktadırlar. Doğanın sermayeleştirilmesi aracılığıyla mülksüzleştirilen köy haneleri için eve getirilen gelir bu anlamda tek bir kişinin ücretli çalışmasına bağlı hale gelmektedir. Bu durum köylülerin yaşam standartlarının dönüşmesini de beraberinde getirmekteyken yoksulluk ve yoksunluk gibi dinamiklerin de köylüleri direniş iten dinamiklerden olduğu anlaşılmıştır.

5.3.4. “Ekonomik Yoksulluk”, “Umut Yoksulluğu” ve “Üretimden Yoksunluk”

Doğada yapılmakta olan yatırımlar ve acele kamulaştırma kararlarının bir yansıması olarak mülksüzleştirilen ve proleterleşen köylüler yoksullukla karşı karşıya kalmaktadırlar. Öyle ki yatırım yapılan alanlarda istihdamın sadece bir cinsiyet üzerinden sağlanması, hane halkının sağlamakta olduğu **ekonomik geliri düşürmekteyken kırsal yoksulluğu** da pekiştirmektedir. Fakat yoksulluğun deneyimlenmesinin köylü kadınlar için yalnızca kırsal yoksulluk üzerinden değil, umut yoksulluğu ve yoksunlukla beraber okunması önemlidir. Söz konusu yoksulluk süreçleri iç içe geçmiş ve birbirlerini besleyen süreçlerdir. İlk olarak belirtilmelidir ki köyde, santrallerin vereceği “asgari ücretle” geçinilmeyeceği kadınlarla yapılan mülakatlar beraberinde anlaşılmıştır:

Kız paranın nesi var aha gitti para. Asgari ücretle ne olur? Zeytinin kendisi para. Zeytinin her şeyi para. Mesela yeşil zeytin siyah zeytin ee yağını satıyon. Ona rağmen bak ben girdim bir de hemşirenin yanında çalışıp çocuk bakıyom. (K17)¹⁰⁴

Girdiler bak o yeni açılan santralin olduğu köyde işe ama sadece diyom ya erkekleri girdi işte kadınların da azıcık tütünleri kaldıydı orada şimdi o

¹⁰³ (K24): 58, kadın, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁰⁴ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

santralin pisi onları da bitirir yakında ondan gari ne etcekler? Bir maaşla ev mi geçinir bu devirde kendileri de şimdi pişman olmuşlar öyle deniyo ya bilmem ben. Ben onu bilir onu söylerim bir asgari ücretle ev geçinmez.
(K23)¹⁰⁵

Kırsal yoksulluk köyde hem erkek hem de kadınların deneyimlemekte oldukları bir dinamiktir. Ancak kadınlar, işgücü örgütlenmelerini sağlayabilecekleri alanları yaratmak isteseler de doğa ve ev içi alanla kendilerini “özdeş” tuttıkları için onların gözünde bu örgütlenmeler sınırlı kalacaktır. Kendilerini *ait hissetmedikleri* ücretli işgücü piyasasında konumlanmak onlar için zor bir süreçtir. Bu anlamda yeni işgücü örgütlenmelerini var etmek isteseler de köylü kadınların buna inançlarının olmadığı görülmüştür. “Onları fabrikada işe almayacaklarına göre”, “bu yaşlarından sonra onlara iş veren olmayacağına göre” köylü kadınlar deneyimledikleri kırsal yoksulluğa yeni bir yoksulluk biçimi ekleyerek **umut yoksulluğunu** deneyimleyen cinsiyet olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Çünkü köylü kadınlar için süreç içerisinde ücretli işgücüne katılmak mümkün olsa bile toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev içi karşılıksız emek yükümlülüklerini de yerine yetirmeye devam edeceklerdir. Hal böyleyken kadınlar, ücretli işçi olarak istihdam edilseler de ücretsiz işçilik konumlarını da sürdürmeye devam edeceklerinden sürece karşı umutsuz yaklaşmaktadırlar.

Şimdi bizi bu santrale almayacakları belli bişey demi? Diyelim ki aldılar. Ben hem santralde çalışıyorum hem geliyorum evde çalışıyorum. Ben köyde bahçede çalışırken kendi işimi yaptığımdan dolayı her şeyimi kendim düzenleyebiliyordum. İşte mesela ben bir yandan zeytin topluyosam bir yandan da çocuğum gözümün önünde oynuyo. Ama santralde çalışınca hem de evin temizliğini yapıp çocukla uğraşınca e ben kaç parçaya bölüncem desene!?
(K25)¹⁰⁶

Ee bizi de fabrikada işe almayacaklarına göre biz hiçbir şey yapamayıp oturcaz mı evimizde? Almazlar çünkü. Bizim işimiz hep topraklaydı ben ne

---

¹⁰⁵ (K23): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁰⁶ (K25): 48, evli, Yırca Köyü.

anlarım santralden fabrikadan ne biliyim! Seni işe alcaz deseler de inanmam zaten. Onu da demezler ya gari hani deseler bile diyom inanmam. (K23)¹⁰⁷.

Şimdi biz köylü kadınlar yapıyoruz? Evdeyiz bahçedeyiz demi. Aha aldılar bahçemizi kurdular santrali erkekleri de aldılar işe biz kadınlar kaldık böyle. Bir maaşla ev dönmeyeceğine göre de bizim bir şey yapmamız gerekmez mi? Bir kocamın çalıştığı mı yeterdi de bana bakem? Sonra ara ki ben de iş bulaydım çalışaydım ohooo! Bana bu yaşımdan gari kim iş verirdi kızım ya! (K28)¹⁰⁸.

Böylece doğadan elde ettikleri gelirle bile kendilerini ancak geçindirmekte olduklarını belirten köylü kadınlar, yoksulluğu da süreç içerisinde yalnızca kırsal yoksulluk ile değil çok boyutlu olarak deneyimlemektedirler. Bununla beraber köylü kadınlar, ekonomik geçimliklerinin azalması ya da yitirilmesi durumunda “yapmak istedikleri şeyleri yapamamak”tan ve “gitmek istedikleri yerlere gidememekten” de çekinmektedirler. Köylü kadınlarla yapılan görüşmelerde anlaşılmıştır ki kadınlar Baumancı anlamda **tüketememekten yoksulluğu** deneyimlemekten korktukları için de tüm sürece karşı çıkmakta ve direnmektedirler:

Zor tabii bak devamlı çalışıyoruz biz devamlı ama bir Karadeniz’i merak ederiz eşimle daha bütçe ayırıp da gidemedik. Böyleyken gidemedik bir de bahçelerimiz gitti mi düşün nasıl gideriz ne yaparız? (K17)¹⁰⁹.

Şimdi bu direnişten sonra tamam sabun evi açıldı da azıcık çalışıyoruz bahçenin dışında da bir gelir oldu orası bize. Ama direniş olmayaydı zaten o da yoktu. E ben bir yere kımıldayamadığım çalışamadığım gibi ben insan değil miyim gezmek isterim bir yer görmek isterim nasıl gitcem ben? (K28)¹¹⁰.

Bizim çevremizde de var insanlar işte İzmir dibimiz mesela demi? Gidip görmek isteriz arkadaşlarımız akrabalarımız var orada onlarla gidip gezmek

---

¹⁰⁷ (K23): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁰⁸ (K28): 55, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁰⁹ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

¹¹⁰ (K28): 55, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

istiyoz ama şu haldeyken bile o kadar zor ki! Düşün bir de zeytin gitse elimizden biz nereye gidebiliriz ne yapabiliriz!? (K26)¹¹¹.

Ben bu santralçilerin bana verdikleri parayla napcem desene bana? Oğlan mı evlendircem? Bak benim oğlum şimdi askerde e bunun düğünü olcek bir şeyi olcek ben nasıl etcem bana desene! Zeytinimden bahçemden kazandığımla elimden geldiğince etmeye çalışcem o bile belki yeterli olmicek ama şükür ki o var diyom yani! (K19)¹¹².

Kadınlar, geçmişteki deneyimleri, komşu köylerdeki dönüşümlerden edindikleri deneyimleri ve anlamlandırmalarına dayanarak artık köylerinde verimli ürünlerin yetiştirilememesini ya da hayvanlarını doyuramamalarını doğanın tahrip edilmesinden kaynaklı görmektedirler. Köylü kadınlar için “herkesin bir üretimi” varken, süreç beraberinde tahrip edilen doğa ve ellerinden alınan müşterek mekânlar dolayısıyla artık üretim gerçekleşmemekte ve yine bununla beraber *ekonomik müştereklerin dönüştürülmesi de üretimden yoksunlaşmayla* somutlanmaktadır.

Bizim köyümüzde güzeldir yavrum. Ama artık nelerle uğraşıyoz bak. Ormanlara tel yaptılar hep hayvan da kalmadı fazla işte çam varmış diye geldi çektiler. Devlet çekti herhalde. Vardı hep keçilerimiz falan vardı yaylaya gidiyolardı. Herkesin tavuğu vardı. Herkesin kendi üretimi vardı şimdi bak sütçü geldi süt aldık, yumurta aldık. (K4)¹¹³.

Buraların havası suyu değişti. Çamlarda fıstık yok bak. Kozak çamlarında fıstık yok. Yağmur yağmıyo doğru düzgün, zeytin yetişmiyo (...) Tütününü yasak ettiler bunu da bitiriyorlar. İstemiyoz buraya gelsin (...) Tavuğumuz vardı, eşeğimiz vardı, oduna gidiyoduk, her şeye gidiyoduk. Şimdi hepsini parayla alıyoz. (K3)¹¹⁴.

Köylerimizi de zehirlediler kızım ne ekinlerimiz oluyo ne bişeylerimiz bunların madeni yüzünden hep hastalık. Önceden tütün, ekinler çeşit çeşit ne bileyim darılar hepsi oluyodu. Ben onlarla dururdum güzelim ben hep ekindeydim

---

¹¹¹ (K26): 49, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹¹² (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

¹¹³ (K4): 34, bekâr, Kapukaya Köyü.

¹¹⁴ (K3): 51, evli, emekli, Kapukaya Köyü.

çalışmak ne orada benim her şeyim oraydı. Ekininen, tütününen, malınan yaşardık. E olmuyo bak şimdi yapamıyok. Her şeyi dışarıdan alır olduk. (K9)¹¹⁵.

Belirtilmelidir ki kırsal köylü kadının, ev içi ekonomiyi dengelemek adına geliştirmiş olduğu stratejilerden biri de doğadaki hayvanlardan ya da bahçeden elde ettikleri ürünleri kendi hanelerinde tüketmek olmuştur. Başka bir anlatımla kadınlar, tüketecekleri “meta” ları üretmektedirler. Bu, hane içi gideri azaltma çabası, bir anlamda da yoksullukla mücadele stratejisidir. Çalışmanın saha araştırmasında evlerine konuk olduğumuz köylü kadınlar bizlere salçalı ekmek ve zeytinlerini ikram ederken o ekmeği, salçayı, zeytini kendilerinin yapıyor olmasından gururla bahsetmiş ve bu yolla hanelerindeki gıda alışverişi giderlerini azaltmakta oldukları deneyimlerini paylaşmışlardır. Hayvanları, toprakları ellerinden alınan kadınlar, “üretmemekten”, kendileri üretebildikleri gıda değerlerini dışarıdan “parayla almaktan” rahatsızdırlar. Alan araştırmalarının yapıldığı bölgelerde daha önceden de enerji odaklı yatırımlar gerçekleştiğinden, doğaya verilen zararı zaten deneyimlemiş olan köylü kadınların, süreç içerisinde gündelik ve geçimlik hayatlarında meydana gelmekte olan dönüşümler beraberinde doğadan elde ettikleri ürünleri (yumurta, süt, bahçe ürünleri) yitirmeleri ya da bunların azalması da bu anlamda onlar için bir **yoksullaşma** biçimi olarak okunabilir.

Bak benim beyim çalışırdı sabah kalkardı giderdi kaleye orda taş örerdi ben buradaydım tütün ekerdim bir tarla tütünü vardı. Toprağı işleyen benidim. Bahçem vardı nohutum vardı. Amanın çocuklar hep benim üstümde. Heyy heyy. Ben de kendim döverdim kendim ederdim ekini. Manav geldi marketçi geldi artık biz bir şey yapamıyoz. Hep onlardan alıyoz işte. (K2)¹¹⁶.

Benim kendi evimde yaptığım bildiğim zeytinimi niye marketten alcam ben? Bak biz köy yerinde bile geçinemiyoz doğru düzgün. Bak elektrik geliyo su geliyo aha daha geçen ödedik. Benim sadece eşim çalışsaydı santralde ben hiçbir şey yapamasaydım nasıl olcekti. (K17)¹¹⁷.

Bak ben iyi kötü bahçemi yapıyom bir de pazarda satıyom para kazanıyom üstüne. Şimdi benim bahçemi alsalar ben napcem? Evimin alışverişi artcek

---

¹¹⁵ (K9): 45, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

¹¹⁶ (K2): 53, evli, çiftçi, Kapukaya Köyü.

¹¹⁷ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

ama para kazandığım bahçem elimden gitcek. Köylü kadın dediğin sütünü, yumurtasını, domatını, salatasını kendi yetiştirmezse nerde kaldı bu köy hani! Ben bunları para verip marketten, ordan buradan aldıktan sonra köyde yaşasam ne yaşamasam ne! (K19)¹¹⁸.

Anlaşılmalıdır ki doğada, tüketilecekleri ürünleri üretebilen kadınlar için, doğanın sermayeleştirilmesine direnmenin ardında yatan dinamiklerden biri de yoksullukla mücadele olmuştur. Kadınlar doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde kırsal yoksulluklarının yanı sıra “toplumsal hayatta” tüketebilmekten de yoksun kalmakta ve işgücünün yeniden üretimine katılamadıkları için umutları da tükenmektedir. Hal böyleyken kadınların doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde yoksulluğu da farklı anlamlarda deneyimlemekte oldukları görülmüştür. Kadınlar, “hane içerisinde” ise üreticilikten koparılıp tüketici konumuna indirgenmektedirler. Bu anlamda hane içinde tüketimin de dönüştüğü, köylü kadınların kendilerini konumlandırmakta zorluk çekecekleri bir halle marketlerden alışveriş yapan kitlelere dönüştürüldüğü analiz edilmiştir. Bu dinamiklerle beraber belirtmek gerekir ki doğanın sermayeleştirilmesi süreciyle ortaya çıkan önemli dinamiklerden biri de kırın tasfiye edilme süreci olmuştur.

5.3.5. Kırsal Tasfiyesi: “Anneleri Var, Gençler Gitti”, “Erkekler Gitti”

Bu çalışmanın saha araştırmasının yapıldığı köylerde dikkat çeken bir nokta, köyde genç nüfusun çok az oluşu olmuştur. Nitekim direnişlere katılan köylü kadınların da orta üst yaş grubuna dahil olması, köylerdeki genç nüfusun neden azaldığının sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Böylelikle anlaşılmıştır ki köylü kadınlar için onları direnişe iten dinamiklerden biri de köyde “gençlerinin kalmaması”dır, çünkü süreç içerisinde kırsal genci tutacak yerel dinamikler ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu sorgulama alanı, diğer sorgulama alanlarıyla iç içe geçmiştir çünkü köylü kadınların de belirttiği gibi “gençler köyde toprak kalmadığından”, “elde olanı maden aldığından”, “çalışacak yer olmadığından” köyden ayrılmaktadırlar, yani **kırsal tasfiye edilmektedir**:

---

¹¹⁸ (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

Gencimiz kalmadı zaten köyde. Toprak kalmayınca, hayvan kalmayınca gençler ne yapsın burada gidiyorlar. E şimdi elde olanı da maden alırsa biz ne yapalım? (K9)¹¹⁹.

Köyümüzde genç insan kalmadı kızım çünkü ekecek bahçe, toplayacak zeytin kalmadı. Havası desen hava değil toprağı verimsiz her yer kül duman. Kimse kalmıyo o yüzden herkes gidiyo. Durup napcekler ya zaten. Yapılacak şey mi kaldı. Köylü insan toprağıman, zeytinilen oluyo onlar bittikten, verimi olmadıktan gari köyde dursa ne durmasa ne. Biz de o yüzden kalın da diyemiyoz çoluk çocuğa (K28)¹²⁰.

Bak geldiğiniz köyün insanları gittiler, köylerinden başka yerlerde işçilik yaptılar ve geri döndüler. Bizim köyümüze dönen yok çünkü yitirdiler her şeyi. Tütünleri bitti hayvanları gitti, neden dönsünler nasıl dönsünler. Onların insanları tarlaya takkeye döndüler bizim insanlarımızın dönecek tarlası kalmıyo gari. Bir biz varız biz de gidek diye uğraşıyorlar hep iş için giden gelmiyo (K11)¹²¹.

Bu sorgulama beraberinde anlaşılmıştır ki kırın tasfiyesi sürecinde göç eden, hareket halinde olan, geri dönmeyen erkeklerdir, özellikle de genç erkeklerdir. Çünkü köylü (özellikle genç yaşta) erkeklerin köyden ayrılmaları durumunda göç ettikleri kentlerde kendilerine yeni alanlar yaratmaları/iş bulmaları olasılığı (genç te olsa) köylü kadınlara oranla daha yüksektir. Yani kadınlar doğanın sermayeleştirilmesi sürecindeki toplumsal tahribata kendilerine yeni alanlar açamadıklarından dolayı erkeklere kıyasla daha fazla ve daha farklı boyutlarda maruz kalmaktadırlar:

Benim bütün çocukluğum burada doğma büyüme. Eskiden her yanı aynıydı şimdi şu camdan bile bakınca görürsün. Bak şimdi ben buradaydım burada kaldım şimdi benim çocuklarım gidecekler buradan niye dursunlar? Bir şey kalmadı onlara benim oğlan bak liseye gidiyo şimdi meslek lisesinde bittimi gidecek meslek öğreniyo. Benim oğlan görüyo şimdi anne ne yapayım diyo,

---

¹¹⁹ (K9): 45, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

¹²⁰ (K28): 55, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹²¹ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

köyde iş yok diyo. Bak şimdi bizim bir dönüm dahi tarlamız yok, boş. Ben bu çocuğa ne diyeyim? Kal desem napacak bu çocuk ne verecem ben ona? Toprağım yok. Toprağım olsa aha suyum yok. (K17)¹²².

Gençler hep gittiler Bergama'da çalışıyorlar. Anneleri var işte gençler hep gitti, erkekler gitti. Yapanlar kadınlar. Biz nereye gidek bizim burada işimiz. Biz fabrikada çalışamıyoz onlar çalışıyo. (K4)¹²³.

Neoliberal politikalar beraberinde yapılmakta olunan yatırımlar aracılığıyla doğa tahrip edilip kırsal alan dönüştürülmekteyken kırın tasfiyesi süreci de buna bağlı olarak gelişmektedir. Durum böyleyken genç nüfus köylerden kopmakta ve istihdam olanakları bulabilmek adına topraklarını terk etmekteledir. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde de görülmektedir ki; doğanın sermayeleştirilmesi aracılığıyla kırsal alanda yaşanmakta olunan gündelik ve geçimlik hayattaki dönüşümler kadınları çevre direnişlerine iten temel dinamikleri oluşturmaktadır. Ataerkil toplumsal yapı içerisinde sürecin/dönüşümlerin/tahribatların bireyler üzerinde yarattığı etkiler kaçınılmaz olarak toplumsal cinsiyete bağlı olarak farklılaşmaktadır. Aynı şekilde kadınların süreci anlamlandırma biçimleri de yine kaçınılmaz olarak kadın(lık) deneyimleri/pratikleri ile şekillenmektedir. Ataerkillikle işbirliğine giren neoliberalizm kırını dönüştürürken, doğayı sermayeleştirip tahrip ederken ve kısacası kırını tasfiye ederken aslında büyük ölçüde kırsal kadının yaşamını ve yaşam alanını tahrip etmektedir. Bu nedenle de üretici konumdan çıkarılıp tüketici konumuna dahil edilen; toprağı, suyu, zeytini, tütünü yok edilerek yoksullaştıran; anılarından koparılan, her anlamda yoksunlaştırılan köylü kadın için santrale, madene, yola karşı çıkmak/direnme kendi yaşam hakkını savunmak anlamı taşımaktadır. Bu nedenle de Yırca'da, Kapukaya'da, Yerlitahtacı'da kadının **direnişini** bir **yaşam savunusu/mücadelesi** olarak görme gerekliliğı ortadadır.

5.4.Sürece Yerel Direnişler ve Kadın (lık) Deneyimleri: 'Kadın Direniş'i'nden 'Kadınlığın Direniş'i'ne

Bu çalışmanın temel sorgu alanlarından biri, kadınları direnmeye götüren dinamiklerin analiz edilmesiyle beraber, kadınların direnme sürecindeki deneyimlerinin sorgulanmasıdır.

---

¹²² (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

¹²³ (K4): 34, bekâr, Kapukaya Köyü.

Bu sorgulamanın altında, çalışma içerisinde direniş olarak kavramsallaştırılan sürecin kadınlar açısından hangi kavramlarla ve nasıl ifade edildiği sorgulanmıştır. Bu bağlamda kadınların gerçekleşen protestoları, eylemleri nasıl yorumladıklarına ve bu direniş deneyiminde köylü kadın olarak yaşamı ile kadın(lık) alanları/pratikleri arasındaki ilişkiselliklere, çatışmalara odaklanılacaktır. Kadınların direnişin odak noktası olarak yansıtıldığı alanlarda, onların gözünden sürecin nasıl yorumlandığının analiz edilmesi önemlidir.

5.4.1. Kadınların “Mücadelesi”, “Karşı Duruşu” Olarak Direniş

Belirtmelidir ki son dönemde kırsal alanda yapılmakta olunan yatırımlara karşı yükselmekte olan sesler, literatürde ve medyada bir doğa savunusu veya yeni toplumsal hareketler içerisinde çevre hareketleri olarak tanımlanmaktayken bu çalışma içerisinde bu bir **direniş** olarak kavramsallaştırılmış ve direniş olarak okunmuştur. Alan çalışması sırasında yürütülen mülakatlarda köylü kadınların tüm süreci “teslim olmamak” “direniş”, “karşı duruş”, “mücadele” şeklinde kavramlarla ve bu kavramlara yükledikleri anlamlarla betimlemeleri bu okuma biçimini de güçlendirmiştir. Bununla birlikte, alıntılarda da görüldüğü üzere bu betimlemeler yapılırken *karşıda hep birileri vardır*. Burada belirtmek gerekir ki kadınların öznesini oluşturduğu direnişte bir iktidar alanı mevcuttur. Bu da, direnişin Foucault’cu anlamda somutlanmasının önünü açmaktadır. Nitekim Foucault’da iktidar bir yönetim sorunudur. Bir yönetim sorununun olduğu yerde direnmekte olan köylü kadınlar yine Foucault’ya göre bir özgürlük alanı inşa etmişler demektir. Kadınların direnebildikleri ölçüde bir iktidar ilişkisinden bahsetmek yerinde olacaktır. Aksi takdirde bir iktidardan değil, “tahakkümden” söz etmiş oluruz ki bu da köylü kadınların direnişini pasif görmekten başka bir şey olmayacaktır. Bu anlamda kadınlar direnebildikleri ölçüde aslında **“tahakkümden” sıyrılmaktadırlar**. Bu tahakküm hem ataerkinin hem de neoliberalizmin tahakkümüdür. Köylü kadınları direnişe götüren dinamiklerin analizi dikkate alındığında belirtmek gerekir ki kadınlar **iktidarın eril tahakkümüne “teslim olmamaktadırlar”**.

Biz kolay teslim olmayacağız. Ama bak ismi değiştirmişler Kapukaya diyeceklermiş yine geçireceklermiş madeni çünkü oranın muhtar izin verecekmiş. Biz köylüler zaten o zaman direnmeyeydik bu iş o zaman başlayacaktı. İyi ki direndik. (K9)¹²⁴.

¹²⁴ (K9): 45, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

Direnış var da işte zayıf kalıyoruz işte. Güç olarak karşıdaki kişiler belli biz belliyiz halk olarak. Devletin çubuğu her yana dönüyor biz de bir şeylere karşı gelmeye uğraşıyoruz işte. (...) Kapukaya'nın adını verip alacaklarmış yine biz hayır diyok da bir yolunu bulup kökünden engellememiz lazım işte. Yoksa bak isim değiştirip yine yapıyorlar. Sesimiz yetmiyor, yetmiyor. Karşımızda bir şirket var bir de devlet biz hayır dedikçe başka yönünü bulup geliyorlar. (K13)¹²⁵.

Neden direniş biliyon mu biz hayatımızın derdindeyiz. Tamam, bizim havamız suyumuz tabii önemli çünkü köylü dediğin netcek demi temiz havası olmayınca. Yani diyomki çevre de önemli ama bu sadece çevrecilik olmuyo. Bizim o zeytinlerden para da kazanan var bize de bir nefes oluveriyo oralar aman evde oturup napcem ben yoksa. Görüyon ya birçok şeyin mücadelesini veriyoz yani. (K25)¹²⁶.

Böylelikle günlük hayatları ve ekonomik geçimlikleri dönüştürülmekte olan ve bunların yerine başka bir alan ikâme edemeyen kadınların sermaye grupları ile yaşamakta oldukları **menfaat çatışmasına** karşı çıkardıkları sesler, **direnışin temsili** olarak okunmalıdır. Açıktır ki kadınlar direniş sürecinde asla kendilerini gizlememişler/geride durmamışlar/çareyi başka yerde aramamışlardır. Gerek şirketlerin güvenlik görevlileri tarafından kameraya alındıkları zamanlarda gerekse direnişlerini sürdürdükleri kamusal alanlarda *ne yüzlerini ne söylemlerini kapatmayan* kadınların serilmedikleri direniş sürecini böylece **açık direniş** olarak okumak anlamlıdır.

Bak getirmişler kendi güvenlikçilerini biz orada direnirken kameraya aldırıyorlar. Hani biz bir şey yaparsak falan diye bizi kameraya alcekler ki ellerinde koz bu onların. Gelmiş burnumun dibine sokuyo o kamerasını çek oğlum çek dedim neyimi çekiyon ya sen, benim dedim ben napıyomuşum dedim, siz geldiniz benim zeytinime tel çektiniz, siz hırsızsınız dedim, beni çeksen nolcak ya dedim. Biz kimseden saklanmadık da korkmadık da. Niye korkcakmışım zaten kimin toprağını kimden koruyolar bunlar! (K28)¹²⁷.

---

¹²⁵ (K13): 39, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

¹²⁶ (K25): 48, evli, Yırca Köyü.

¹²⁷ (K28): 55, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

İşte bu yukarı yatır var bizim ora böyle alandır. Alandır toplandık bütün millet o Bergama'nın insanları, Kapukayalılar, bizler oraya toplandık istemeyük Allah istemeyük istemeyük Allah istemeyük bağırdık da durduk. Ama bizi ne kadar dinlerler bilmiyom. (K9)¹²⁸.

Kadınların anlatılarında anlaşılmaktadır ki onlar için direnmek tek yoldur. Öyle ki kadınlar, hayatlarının dönüştürülmemesi adına mücadele etmeyi tek çözüm olarak görmektedirler çünkü onlar için doğadan başka gidilebilecek alanların yaratılması zor bir süreçtir. Bu yüzden katılımcılardan birinin söylemiyle “buna karşı durmayıp ne yapacaklar”dır.

Bir sürü kameralar geldi çaktı, haberlere çıktık çok direndik çok. Senin gibi kızlar da geldiler röportaja da geldiler hep başta bir çekindik biz bir korktuk şimdi yalan değil ama sonra dedik ki buna karşı durmayacaksak napacaz. Konuştuk da konuştuk hiç çekinmedik hiç kaçmadık da! (K23)¹²⁹.

Bizim işimiz sadece direnmekti çünkü yok başka çıkarımız yok bak. Tütün dedik gitti, döndük sarıldık zeytine şimdi o da gidiyo. Sonra biz burada kalsak ne kalmasak ne! O yüzden biz hep atıldık kendimizi kepeçlerin önüne attık. Ama bizim bu direnişimiz ne kadar etkili olur onu da bilmem yani. Bir de bize sormadılardı bile düşün sen. Onlar bize sormadı ama biz direndik kadınlar olarak. (K26)¹³⁰.

Köylü kadınlar mücadelelerini direniş olarak vurgulamaktalarken anlatılarındaki çok boyutluluğun analiz edilmesi önemlidir. Öyle ki bu çok boyutluluk, kadınları direnmeye götüren dinamiklerin iç içe geçmiş bir süreci işaret ediyor oluşunun somutlanmasıdır. Kadınlar, “onlar hırsız” söylemleriyle süreç içerisinde **doğanın gaspına** gönderme yapmaktalarken “bizi ne kadar dinlerler” söylemiyle ise direnmeye devam ederken karşıdaki güçlere karşı halen bir tedirginlik beslemeye devam ettiklerini ve özellikle “kadın” oldukları için karşıdakiler tarafından ciddiye alınmamaktan rahatsız olduklarını vurgulamaktadırlar. Bu vurgu, kadınların neoliberal sürecin inşa ettiği sisteme direniyor oluşlarının yanında eril tahakküm ilişkilerini kırmaya yönelik direniyor olduklarının da bir göstergesidir.

---

¹²⁸ (K9): 45, evli, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

¹²⁹ (K23): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹³⁰ (K26): 49, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

Kadınlar, direniş sürecinden önce yatırım yapacak olan şirketlerin ve devletin kendilerini muhatap almadığını ancak direnişlerin gerçekleştirildiği ve gerçekleşikten sonraki süreçte şirketlerin buralarda yatırım yapabilmek için kendilerini yani köylü kadınları ikna etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ancak kadınlar bu ikna etme sürecinde karşı tarafın onları “cahil insanlar” olarak gördüklerini hissetmişlerdir. Bu anlamda belirtilmelidir ki doğanın sermayeleştirilmesi sürecinde köylü kadınların *deneyimleri küçümsenmiştir*. Direnç gösterilen süreçte gelişen bu durum, kadınların süreci anlamlandırma biçimlerine mutlak etki etmiştir. Çünkü direnişte kadın ve kadın deneyimleri, sermaye tarafından **değersizleştirilmektedir**. Bu anlamda yapılan direniş, aynı zamanda doğayla dolaysız bir ilişki içerisinde üretilen **kadın(lık) deneyimlerinin değersizleştirilmesine karşı duruşu** da kapsamaktadır.

[Şirketin daha önce kurduğu bir madeni göstermek için kadınların götürülmesinden bahsederek] *Bir de diyo ki bak altın çıkardığımız yere zeytin ektik bu da yağı diyo. Bir şişe yağ koymuşlar oraya. Neyi yağlayacan sen bununla dedim. Bir ufacık yağla napacan sen ya dedim. Bak dedim neden suluyunuz madem burayı zeytin çıkıyorsa dedim. Doğada zeytin tutuyo zaten biz yapıyoruz yani bunu. Oraya damlama su yapmışlar. Bak dedim zeytinlerin dibinde dedim damlama su var dedim biz zeytinleri sulamıyok dedim. Bu dedim sulandığına göre siz bunu zehirden arındırmaya suluyunuz dedim. Biz cahil insanlar mıyız biz yapıyoruz ya bu işi. Madem altın çıkardığınız deştığınız yerde zeytin oluyo bunu niye suluyunuz dedim. O zaman diyolar ki bana suyunu kaybetmesin diye suluyoz dedim geçin siz onları (...) Sonra bize ocakları gezdiriyorlar bizim burada yaylalarımız var e dedim buralara hep kamyonlar giriyor. Ocağın orada kamyonların girdiği yere beni bir al bakalım dedim tıktır dedim beni oraya. Dedi ki ablam benim sizi oraya tıktırmam için 45 dk geçer en az. Bir sürü yerden izin alması gerekiyormuş beni oraya tıktırmak için. Kurs bile dedi almanız lazım diye. Aha dedim demek ki ora zehir saçıyo dedim! Yoksa neden alamasın neden o kadar şey gereksin? Demek ki bir şey var orada görmemizi istemezler. (K11)¹³¹.*

Kadınların götürüldükleri madenin de daha önce yine köylülerin konumlandığı yaşam alanlarından biri olduğunu belirtirsek bu yaşam alanlarının nasıl özel şirketler için “kamusallaştırıldığı” somutlandığı bir deneyim olduğunu analiz etmek önemlidir. Bir

---

¹³¹ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

zamanlar yine köylülerin alanlarından birinde kurulmuş olan madenin sınırları içerisine artık köylüler alınmamakta, kendi toprakları olan yerlere girmek için izne tâbî tutulmaktadırlar. Bu durum yine köylülerin mülksüzleştirilmesinin ve yaşam alanlarına çekilen setlerin göstergesi olmaktadır.

Bizi cahil, hiçbir şey bilmez zannediyolar kızım. Daha önce sanki biz santral görmemişiz de zararını bilmeyoz. Gelmiş diyolar ki hiçbir şey olmayacak sizin çevrenize. Madem olmayacak bana bu şu küllü barajı açıklayıverin hele dedim sustu kaldılar. Biz yaşamadık mı da konuşuyolar bilmeyom ama bizi bir şeyden anlamaz sanıyolar. (K30)¹³².

Bak madene gittik ya çevresine dikmişler zeytin. Gittik biz o madene gezmeye gittik madenin yanı başlarına tepelere zeytin ekmişler fidan. Ama bir şey vermiyo. Hep kuru zeytin başı hep kuru. Neden götürdüler biliyon? İşte hani madenin çevreye zararı oluyo diyolar ya biz istemiyoz ya. Zeytin ağaçlarına zararlı diye işte. Ora geldiler götürdüler işte bizi dolmuşlarlan. Bizi böyle götürdüler bakın biz buraya zeytin ettik diye. Bindirdiler gezdirdiler bakın zeytinlerde hiçbir zarar yok diye. Koca tarlalar bomboş kızım o maden ne zamandır var ben bilmiyom. Bizim de dört yıl olacak istiyolar buraya gelcekmiş. Biz istemiyoz. Biter buralar hep biter. (K2)¹³³.

Süreç içerisinde kadınların deneyimlerinin değersiz görülmesi aslında **kadın öznelliklerini baskılamanın** bir tezahürü olmaktadır. Kadınların öznesi oldukları deneyimleri ve bu deneyimleri var ettikleri doğayı tahrip eden bu yatırımlarla beraber kadın(lık) özneliği de yok edilmektedir. Bu anlamda kadınlar kendilerinin bilgi ve deneyimlerinin yok sayıldığını belirtirken burada, neoliberalizmin eril bir tavırla kadın(lık) özneliğinin dönüştürülmesini beraberinde getirdiğini görmek önemlidir. Bu bağlamda, kadınların direnişi öznelliklerini korumaya yönelik bir direniş olarak da okunabilir. Yanı sıra bu direnişte kadınların “karşı duruş” pratiklerinde kendilerini desteklediklerini düşündükleri kişiler ya da kurumlar önemlidir.

5.4.2. Direnişlerde En Önde Kadınlar; Peki Ya Arkadakiler?

---

¹³² (K30): 48, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹³³ (K2): 53, evli, çiftçi, Kapukaya Köyü.

Köylü kadınlar için doğanın ve kırsal alanın anlamının ne olduğunun analizi sonrası kadınların direnişte kendilerini en önde konumlandırıyor olmaları şaşıracak bir durum değildir. Fakat bu çalışmanın temel problemine bağlı olarak kadınların direniş sürecinde kimlerle beraber olduğunun sorgulanması önemlidir. Oluşturulan “direnen kadın” kimliğinin kimlerden ve nasıl destek almakta olduğu böylelikle analiz edilmiştir. Bununla beraber görülmüştür ki kadınların, süreçle alakalı sahip oldukları bilgilerin arttırılması adına *sivil toplum kuruluşları* kritik önemdedirler. Bu şekilde *direnme deneyimi inşa edilirken paylaşılmakta ve deneyim aktarılmaktadır*:

Ama Greenpeace bize çok yol gösterdi bak onlar da bizimle durdular çadırlarda bayağı kaldılar onlar da bizimle beraber. Ben dedim ki Kolin'in fotoğrafçısına çek çek oğlum çek dedim. Sen çek beni dedim onların kendi fotoğrafçısı onlara saldırırım da çeksinler diye beklediler. Biz onların hiçbir şeyine zarar vermedik çünkü Greenpeace bizi güzel uyardı. Belki onlar olmasaydı yapamazdık. (K25)¹³⁴.

Bu Greenpeace'in de desteği çok oldu bak onlar olmasa burada belki bu kadar duyulmazdı da. Ama onlar da biz kararlı olduğumuzdan bu kadar durdular yanımızda. (K24)¹³⁵.

Şimdi burada muhtar var işte Greenpeace'i de o bilmiş çağırmiş ondan sonra onlar bakmış görmüşler bu iş sağlam bunlar dik dururlar ondan sonra geldiler. (K17)¹³⁶.

Kadınların söylemlerinde analiz edilmesi önemli olan bir nokta da bu anlamda sivil toplum kuruluşlarının direnişlerdeki tavırları olmaktadır. Kadınlar, STK'ların yanlarında olmalarını kendi direnme stratejilerinin sağlamlığına, dik duruşlarına bağlamaktadırlar. Konunun kadınlar açısından değerlendirilme biçiminin yerinde olduğu yine saha araştırması devam ederken değinilen noktalarda anlaşılmıştır. Yırca Köyü'nün üstündeki bir köyde açılan santralden bahseden kadınlar, o santralin açıldığı köydeki yerel halkın Greenpeace'i kovduklarından ve açılacak santrali istihdam umudu olarak gördüklerinden dolayı direnmeyi tercih etmediklerinden bahsetmişler. Greenpece ise konunun devamlılığını tartışmadan alandan çekilmiştir. Bu durum, çalışmanın literatür bölümünde değinilen STK'ların çelişkili

---

¹³⁴ (K25): 48, evli, Yırca Köyü.

¹³⁵ (K24): 58, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹³⁶ (K,17): 41, kadın, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

duruşunun adeta somutlandığı bir alanı gözler önüne sermektedir. STK'lar, bağlam bağlamında, kimi zaman direnişin destekleyicisi olarak şekil alırken kimi zaman da bir tarafı “direnmeye” götüren güç olmaktan ziyade kendi benliklerini yitirmekte ve sürecin dinamiklerine adapte olmaktadır. Bu anlamda kadınların belirtmesiyle sürecin ‘dik duranları’ olarak kadınların yerelde direnmeyi, **mücadeleyi temsil ettiklerini** belirtmek yerinde olacaktır.

Yanı sıra direniş sürecinde kadınların kendileri için doğanın anlamının erkeklerden çok farklı olduğunun ayırımına da daha çok vardıkları görülmektedir. Onlara göre direnişte “tabii ki erkekleri de vardır” ama onlar kadar direnme eğilimi göstermemişlerdir. Direniş sürecinde birçok farklı şehirlerden ve köylerden insanlar direnişlerin gerçekleştirildiği alanlara gelmişlerdir. STK'lar ve gelen insanlar, direnişlerde köylü kadınların yanında konumlanmış ve süreç medyaya da kadınlar üzerinden yansıtılmıştır. Böylelikle belirtmelidir ki verilen destek bir taraftan doğanın tahribatının önlenmesine bir direniş iken diğer taraftan da **köylü kadının/kadınlığın direnişine destek niteliği taşımaktadır**. Direniş sürecinde bu dış desteklerin neler olduğu ve köylü kadınların bu desteğe bakma biçimleri de mülakatlar sırasında odaklanılan hususlardan biri olmuştur.

Şimdi biz ilk başta anlamadıydık ne olduğunu da sonradan işte bu muhtarımız anlattı bize. Anladıktan sonra biz direnmeye başladık gari. Ama bizimle beraber çok insan direndi başka köylerden şehirlerden gelenler de oldu (...) Fena mı oldu çok güzel insanlar tanıdık işte. Çok kıskırttılar evladım bizi çok. Köyden hep şirkete laf götürüp getirenler de vardı kızım (K25)¹³⁷.

Erkeklerimiz de vardı şimdi yok diyemeyiz. Ama biz kadınlar tabii daha çok atıldık. Anam ne attım kendimi o kepçelerin önüne ne attım. Benim evlatlarımdı çünkü o zeytinler (...) Zaten direniş büyüyünce bir de haberlerde falan da çok çıkınca biz her yerden gelenler oldu. Öğrenciler geldi, başka başka gruplar geldi çok gelen oldu çok. Ama biz en başından beri bırakmadık (K24)¹³⁸.

Erkeklerimiz de vardı ya ama biz daha öndeydik zaten bizi öne de çektiler. Bizim toprağımız başka. Biz neyle yaşarız başka. Her şeyimiz gidiyor hastalıktan eskiden zeytin dal budak yere inerdi hindileri biri tutuyo biri

---

¹³⁷ (K25): 48, evli, Yırca Köyü.

¹³⁸ (K24): 58, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

tutmuyo. Tütün de ektim zamanda tütün de yaptım dört çocuğumu bu dağlarda büyüttüm. Ben tabii istemem nasıl vereyim o dağı madene? (K6)¹³⁹.

Biz buranın köylü kadınları işte. Biraz belediye durdu yanımızda ama ne çare? Tabii başka yerlerden de gelenler oldu. İzmir'den gelen oldu, Narlıdere'den gelen oldu. Ama biz hep burada halk işte. İsim bilmem pankartını açan geldi. (K11)¹⁴⁰.

E kızım dedim ya deminden bak benim orada arazim var. Ben yapıyorum bütün gün? Yemek yapıyorum soba yakıyorum karnımız doyuyo evimi temizliyorum bir de yaptığım ne var zeytinim var. Buranın çoğu kadını da öyle mi? Öyle. E bu yüzdendir kadınlar var işte direnişte. Bizim toprakla aramız başka başka ha demiyom bak erkeklerimiz yok demiyom onlar da var elbet ama onlar bizim gibi görmezler orayı bize başka doğa toprak onlara başka onlar evden çıkıp giderler fabrikaya da giderler şehre de giderler ama köy bize kalır hep. (K21)¹⁴¹.

Kadınların direniş sürecinde kendilerinin yanında gördükleri ve desteklerini hissettikleri kişi ve kuruluşlara bakma biçimleri göstermişti ki kadınlar direnişin sürdürülebilmesi adına kendilerini odak noktası olarak görmektedirler. Bu bakış açısı kadının yine doğayı kendi hayatı için vazgeçilmez olarak görmesinden doğmuştur. Bu anlamda direniş sürecindeki “dik duruşlarını” devam ettirebilmek için kadınların nasıl stratejiler ürettiklerinin sorgulanması önemlidir.

5.4.3. Direniş Stratejilerinde Kadın(lık)

Belirtilmelidir ki köylü kadınlar bu halde **direnişin asıl özneleri** olarak var olmuşlardır. Çünkü yine onların söylemleriyle “köy onlara kalmaktadır”. Yanı sıra kadınların asıl özne olarak konumlandıkları direnişlerde, ataerkil sistem içerisinde “korunması” gereken cinsiyet olarak görülmeleri durumunu bir fırsata çevirdikleri görülmüştür. Kadın, toplumsal hayattaki ikincil konumu dolayısıyla bulunduğu her alanda kendisine **stratejiler** geliştirmek durumunda kalan bir cinsiyet olmaktadır. Bu stratejilerle birlikte dezavantajlı olarak konumlandıkları birçok alandan avantajlar sağlamaya çalışmaktadırlar. Direniş sürecinde ise kadınlar, onların karşısında konumlanan güçlerin sırf “kadın” oldukları için onlara herhangi

¹³⁹ (K6): 78, bekâr, çiftçi, Kapukaya Köyü.

¹⁴⁰ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

¹⁴¹ (K21): 60, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

bir yaptırım uygulayamayacaklarını düşünerek eril sistemdeki bu bakış açısını direniş sürecinde kendi lehlerine de çevirmiş gözükmektedirler. Bu durum, *sermayenin erilliğini* ortaya koymakla beraber **kadınliğin stratejilerinin** direniş sürecine nasıl yansıdığını da alanda somutlamaktadır.

Çadır vardı bizim avukatın. O, Olcay, Deniz, Ayhan yemek yiciz kendi özel güvenlikleri bizim başımızdaydı e benim ihtiyacım yok mu ben tuvalete gidemicem mi ben yatamıyom bile bak sen gibi gençlerin yanında. Sonra ben didim sizi bir kaçırıcem ben buradan görceniz siz didim. Kalktım eğer dedim yeleşti çıkardım böyle aha dedim şimdi bağırcam bana tecavüz ediyolar dicem dedim anam bir kaçtılar tamam tamam diye ohh didim yattım da çayımı da içtim sonra. Gece oldu gidecem elime değnek aldım sopa, sen dur dediler ben giderken. Çünkü ben gittim mi bana bir şey yapamıyolar anladın mı? Kadınıma diye bana el kaldıramıyolar. Erkeklerimize çok eziyet ettiler çok ama bize bir şey yapamıyolardı. Ben de işte baktım durmayacak gibilerdi soyunuyodum yeleşimi tehdit ediyodum bunları. (K23)¹⁴².

Foucault, strateji kavramının üç şekilde kullanım alanından bahseder. Bunlardan ilki, belirli bir ereğe varmaya çalışırken başvurulan araçları göstermek için kullanılan rasyonalitedir. İkincisi, belirli bir oyundaki taraflardan birinin, başkalarının eylemlerinin nasıl olması gerektiği hususunda düşüncelerine ve kendince başkalarının onun davranışlarını nasıl düşüneceğine ilişkin kanılarına göre hareket etme biçimini anlatmak, başka bir anlatımla başkalarının karşısında avantajlı duruma geçmek için uğraş verme biçimidir. Son olarak da bir çatışma durumunda rakibi mücadele araçlarından yoksun bırakarak zafer kazanmak için gelişmiştir (Foucault, 2005). Bu strateji kavramsallaştırmalarının kapsadığı tüm anlamlar kadınların direnişlerinde iç içe geçmiştir. Fakat ikinci anlamında strateji, kadın direnişinin odak stratejisidir demek doğru olacaktır. Öyle ki kadınlar, eril görme biçiminin genel kanısına göre kendilerinin hareketlerinin nasıl nitelendirdiğinin farkında olup, onları alt etmek için aslında dezavantajlı sayılan bu görme biçimini avantaja çevirerek kullanmaktadırlar. Öyle ki “kadın olduklarından onlara bir şey yapamaz”lardır.

O gece sabaha karşı biz gittik biz varastılan kalmamış zaten bir şey. Taşladık biz onları taşıyoz onlar bizi küüüt küüt taşladılar. Bize biber gazı sıkmadılar da erkeklere siktılar. Bir erkeğin üstünden 15 tane kişiyi aldılar bak öyle öyle.

---

¹⁴² (K23): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

Eşimler ikimizi tutuyolar bir kişide 15 kişi nedir. Erkeklerimizde darbe gören çok oldu. Bize yapamadıklarından biz attık kendimizi hep önlere. Ama o kepçeciye durdurdum gelin bakam akitem kanınızı dedim. Attım kendimi önüne. Yazık değil mi dedim beni bindirdi kepçeye bir yukarı bir aşağı. Ben gari kepçeye sımsıkı sarıldım. (K28)¹⁴³.

Biz şimdi kadın olduğumuzdan gari bize bir şey yapamıyolardı. Erkeklerle çok çektirdiler bak bize ellerini kaldıramıyolardı. Biz de tabii bunu fırsat bildik bindik tepelerine. Beylerimize ters kelepçe bilem vurdular bak. Ondan gari biz delirdik taşladık da taşladık bunları. Biz kadınız ya bize bir şey yapamadılar. (K27)¹⁴⁴.

Kadınların, geliştirmekte oldukları direniş stratejileri de yine kadın(lık) konumlarından bağımsız değerlendirilemeyecek kadar onların alanına içkindir. Yanı sıra süreç içerisinde kazanmış oldukları “direnen kadın” kimliğinin onların toplumsal yaşantılarına yansımalarının sorgulanması da önemlidir.

5.4.4. Direnen Kadın Kimliklerinin Yarattığı Toplumsal Dayanışma

Direnişlerin köylü kadınların hayatında yarattığı yeni alanların ve geliştirdiği ilişkilerin sorgulanmasıyla anlaşılmıştır ki; kadınlar, direnişle beraber **kadınlıkları adına toplumsal dayanışma** sürecini benimsemişlerdir. Direnişler köylü kadınları ortak müşterekler adına birleştirmiş ve yeni bir dayanışma biçimini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde “çevre direnişi” adı altında direnen kadınlar, birbirlerini takip etmeye, birbirlerine destek vermeye başlamışlardır. Böylelikle direniş, köylü kadınların birbirini daha iyi anlayıp analiz etmelerini, birbirlerinin deneyimlerinden öğrenmelerini beraberinde getirmiştir. Yanı sıra bir bölgede direnen kadınların öne çıkması, diğer köylü kadınlara da “güç vermiştir” “cesaretlendirmiştir”. Bu durum, doğanın sermayeleştirildiği diğer kırsal alanlarda da genel olarak direnişlerin özel olarak da kadınların direnişteki rolünün devamlılığını sağlayıcı bir etki yaratmıştır. Türkiye'nin farkı kırsallarında da *neler olup bittiğinin bilgisine sahip olmak* köylü kadınların neden direnmeleri gerektiği konusundaki kararlarını/kararlılıklarını da belirler gözükmektedir.

---

¹⁴³ (K28): 55, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁴⁴ (K27): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

Bak Soma'yı gördünüz demi oraları nasıl kestiler. Elinle koparırken o zeytini dalı kırılacak diye korkarsın onlar bir gecede kıydılar. Biz onları da görüyoruz bunlar bize güç de veriyor. Dört yıl oldu diyordu geçen televizyonda kadın hangisi gidip de halini hatırını sormuş bir eksiğiniz var mı demiş? Bize karşı onlar hep. Meyve veren ağaçlarımızı kökten kesiyorlar biz onları yetiştirmek için gecemizi gündüzümüze kattık öyle kolay mı? (K11)¹⁴⁵.

Zamanında bak Bergama'da da oldu direniş orada da kadınlar vardı hep bunlar bizi cesaretlendiriyö işte hep kadınlar var bu köylerin direnişinde köylü kadın için çünkü tarlası bahçesi başka oluyo işte. Biz buradan başka yerde yaşayamayız ki. (K26)¹⁴⁶.

Bir bizim direnmemizle bitmiyo tabi hiçbir şey. Biz anladık ki nasıl bize gelip destek verdiler bizim de destek vermemiz gerekiyo. Kalkıp gittik bak Kazdağları'ndaki direnişe bile destek vermeye gittik biz. Köylü kadınlarımız biz onları anlamayalım da kim anlasın demi? (K23)¹⁴⁷.

Kadınlar, direnişle beraber “kadını yine kadının anlayacağı” yargısına varmış ve bir anlamda eril sistemin duruşuna karşı bir bakış açısı edinmişlerdir. Farkındalardır ki; *onların, “kadınların” halini hatırını soracak* bir sistemden bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden benzer süreçlerin geliştiği alanlarda birlik olma bilincini kazanmış olmaları önemlidir.

Biz diğer yerlere de gittik destek olmaya bak. Kazdağları'na gittik bak mesela onlar da altın madeni için direniyorlar oralar da çok güzel bak o suyun güzelliği off off. O bir tek su değil ki orayı kurutan ne bilsin oranın güzelliğini (K19)¹⁴⁸.

Bunun ötesinde direnen köylü kadınlar, kendilerinin ve toplumsal hayattaki diğer kadınların da durumunu sorgulamaya başlamışlardır. Onların “kadın olunca yaptıkları” şeyler vardır. Kendilerini başka kadınların yerine koyan kadınlar, kadınlıklarının getirdiği ortak **toplumsal anlamları** düşünmeye başlamışlardır.

Bak bu çalıştığım yerdeki de kadın o da duramıyo evde. Hemşire ya bu hastanede halk eğitimin kursa yazılacaklarmış. Diyo ki bizim yaşantı da böyle

---

¹⁴⁵ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

¹⁴⁶ (K26): 49, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁴⁷ (K23): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁴⁸ (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

işte. İştten geliyo kadın eve gelmesi beşi buluyo onun. Ondan sonra şimdi de halk eğitime gidince sekizde eve geliyom diyo ben kendi çocuklarımı da göremiyom diyo. Kocası da var ama kadın sabah sekizde çıkıyo evden o kadar şeyin arasında daha çocuklarına vakit ayırmaya bir kap yemek de kendi yapmaya çalışıyo. Yani biz kadın olunca yapcaz bunları napcen bak o da hemşire ama o da yapıyo. Ama bizim mesleğimiz mi iş mi var köy yerinde bak santral açılrsa da bize iş yok. Baksan aynı şeyleri yapıyoz mu yapıyoz ama ben toprağım ağacım olmasa napcem işte. (K17)¹⁴⁹.

Şimdi ben düşünüyom mesela bir biz mi böyleyiz her yerde kadınlar bizimle aynı işi yapıyo. Aha şehirdeki kadın da çalışsa da çocuk bakıyo demi yemeğini de yapıyo. Benim var şehirde akrabaların tanıdıklarım hepsi yapıyo bunları da. Ama onlar hani bir okumuşluk falan oluyo ya o yüzden biraz daha rahat oluyolar o ayrı. Ama biz napcaz köy yerinde insan onu düşünüyö işte. (K26)¹⁵⁰

Kadınların söylemleriyle beraber anlaşılmalıdır ki kadının karşılıksız emek yükümlülüğünün yeniden üretilmesi sürecini görebilen köylü kadınlar bu anlamda diğer kadınlarla aralarında geliştirdikleri dayanışma bağlamında buna dikkat çekmektedirler. Köylü kadınlar deneyimleri beraberinde anlamışlardır ki toplumsal hayatlarında ücretli işçi statüsünde bile olsalar, yine ücretsiz işçi statülerini de devam ettirmek zorunda kalacak olan cinsiyet kendileridir. Bu durumun böyle gelişmesini hem kapitalist sisteme hem de ataerkinin dayandırmak gerekir. Öyle ki yeniden üretim sürecinde kadınların eziliyor oluşu, ataerkinin “işidir” ve işyerlerinde çalışan işçiler oldukları süreçte sömürülmeleri ise kapitalizmin “işidir” (Mies, 2011). Bu anlamda kadınlar, *kapitalist ataerkiye* direnmişlerdir. Belirtilmelidir ki kadınların toplumsal hayatta mücadelesini her alanda verdikleri bir sistem olan ataerkil sistemin neoliberalizmle iç içe geçtiği süreçte direniş de sonsuz bir mücadeleyi kapsamıştır.

5.4.5. Doğa Direnişinden Ataerkilliğe Direnişe Doğru Kadın Deneyimleri: Sonsuza Dek Mücadele İçinde Olmak

Kapitalist ataerki kavramı, kadınları sömürü ve baskı altında tutan sistemi ifade etmekteyken belirtilmelidir ki kelimesi kelimesine “babaların yönetimi” demek olan ataerki, neoliberal küreselleşme beraberinde günümüzde, erkek egemenliğinin ötesinde birçok toplumsal kurumu, siyaseti, ekonomiyi yöneten erkekleri içermektedir. Bu haliyle ataerkiyi,

¹⁴⁹ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁵⁰ (K26): 49, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

bir mücadele kavramı olarak okumak anlamlıdır. Çünkü ataerki terimi şu an süregelen mücadeleler ile geçmiş arasındaki bağlantıyı kurmayı sağlamaktadır. Kavram, kadınların ezilmesi ve sömürülmesinin tarihsel derinliğini işaret etmekteyken kapitalizm ise bu sistemin çağdaş tezahürünü yansıtır niteliktedir. Bu anlamda söylenmelidir ki kapitalizm, ataerki olmadan işleyemez ve kesintisiz sermaye birikim sürecine, ataerki kadını erkek ilişkileri korunmadan veya yeniden üretilmeden varılması mümkün değildir (Mies, 2011). Belirtmek gerekir ki şimdiye kadar yapılan analizlerle de anlaşıldığı üzere, direnen kadınlar, kadın özneliği ve ataerki süreçlere de direnmektedirler. Bununla beraber kadınların toplumsal hayattaki konumlarını ve sahip oldukları güçlerini direniş süreci beraberinde dönüştürdükleri görülmüştür. Artık “Yırca kadını” denildiğinde “iki kere düşünölmeye” başlanmıştır. Direniş, köylü kadınlara bir **özgüven** kazandırmıştır.

Biz bu direniş sayesinde bak Yırca kadınlarının gücünü göstermiş olduk. Bu güç her kadında da vardır bak emin ol ki vardır. Şimdi Yırca kadını dedin mi iki kere düşünüyolar burada. (K29)¹⁵¹.

Evvel Allah biz bunların şirketlerine kafa tutmuşuz. Yırcalı kadınların daha yapamayacağı şey mi kalmış! Ezdirmeyiz kendimizi. Zeytinliklerimizi de kimseye yedirmeyiz. (K23)¹⁵².

Yine gelsinler yine kovarız. İlk yaşadığımızda bu kadar kesin söyleyemezdim bunu amma bir kere kovduk yine kovarız! Artık Yırcalı kadınların karşısında hiçbiri duramazlar! (K19)¹⁵³.

Ha biz vazgeçer miyiz? Vazgeçmeyiz yine direniriz. Kolay teslim olmayacağız. (K11)¹⁵⁴.

Kadınların söylemleriyle beraber belirtmelidir ki, doğanın sermayeleştirilmesine karşı başlatılan ve neoliberalizmin pürüzsüz ilerlemesini engelleyici şekilde ilerleyen direniş süreci, ataerki sistemde de tıpkı neoliberalizmde olduğu gibi çatlaklar yaratmıştır. Köylü kadınlarda oluşan dayanışma bilinci beraberinde direnişle beraber köylü kadınların toplumsal hayatlarında erkeklerle olan ilişkilerinde de dönüşümler olduğu görülmüştür. Kadınlar direniş sonrasında kendilerini ‘kanıtlamış’ olmalarının var ettiği özgüveni toplumsal yaşantılarındaki

---

¹⁵¹ (K29): 51, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁵² (K23): 53, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁵³ (K19): 49, evli, çiftçi, pazarıcı, Yırca Köyü.

¹⁵⁴ (K11): 47, evli, çiftçi, hayvancı, Yerlitahtacı Köyü.

ilişkilerine de yansıtmaya başlamışlardır. Saha araştırmasının yapıldığı sırada kadınlar genellikle kırsal alanda “erkek işi” olarak görülen muhtarlığa bile aday olabileceklerini söylemişler ve arkasından bu özgüveni direniş sürecinde kazanmış olduklarını belirtmişlerdir. Onlar artık “eli sopalı” oldukları için erkekler köylü kadınlara direnişten önceki gibi davranmamaktadırlar. Bu anlamda direniş süreci kadınların **toplumsal hayattaki konularında bir dönüşümü** var etmiştir. Doğayı savunma deneyiminden elde edilen tecrübeler köylü kadınların kendi **özelliklerini** inşa etme ve savunma deneyimine doğru genişlemiş gözükmektedir.

Aha bak siz bir daha gelin de biri var onunla konuşuralım sizi kapıya çıkamazdı direnişten sonra kocasına falan rest çekmeye başladı. Ha beni diyorsan evet biraz daha özgüvenli oldum. Çünkü şimdi Yırca kadını dedin mi herkes bir böyle duruyo. Şimdi eşim de artık biliyo bu köyde neler oldu gördü. Eli sopalı bu kadınlar diyo ya. (K17)¹⁵⁵.

Yaa sor bak buradaki kadınların hepsine ben beyime bir şey demeden kapının önüne çıkamıyodum. Ama bu direnişte aha onu bile korkuttu bizim kadınlarımız. Aha şimdi senin yanına gelirken haber bile vermedim nereye gittiğimi benim işim var sofrayı toplayıver dedim çıktım geldim. Bu direniş ayrı bir güç oldu valla bana hiç umrumda değil artık onlar bizden korksunlar ben neler yapabileceğimizi gördüm çünkü! Tüm Türkiye bizden bahsetti daha kocam gelip bana ne diyebilirmiş! (K25)¹⁵⁶.

Kadınların söylemleriyle beraber “otonomi” kavramının alanda somutlandığını belirtmek gerekir. Asıl olarak kadınların ezilmeyi ve sömürüyü en derinden ve somut olarak yaşadıkları alan olan beden politikası bağlamında ortaya çıkmış bir mücadele kavramı olan otonomi, feminist hareket içerisinde farklı yorumlamalarla beraber genişletilmiştir. Batılı feministler arasında yaygın olan yorumu, “bireysel bağımsızlık” ve “kadın bireyin kendi kaderini tayin etmesi” dir (Mies, 2011). Çalışma bağlamında otonominin bu yorumunu dikkate aldığımızda köylü kadınların direniş beraberinde kendi eylemlerine ve seçim haklarına daha çok önem veren bireylere dönüştüklerini vurgulamak gerekir. Köylü kadınlar kendi hayatlarının sorumluluğunu üstlenerek direnen özneler olarak karşımıza çıkmışlardır. Bu anlamda Mies’ın da işaret ettiği üzere otonomiyi en derin öznellik ve özgürlük alanı olarak

---

¹⁵⁵ (K17): 41, evli, bakıcı, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁵⁶ (K25): 48, evli, Yırca Köyü.

yorumlamak yerinde olacaktır (2011). Kadınlar direniş sürecinde geliştirdikleri otonomi olmadan kadın(lık) özlerinden ve onurlarından soyutlanmış olacaktırlar. Neoliberal üretim mekanizmaları beraberinde bireysel özgürlüğün şu ya da bu metayı seçme ile özdeş olduğu yanlışlığı yaratılmaktayken kişinin öznelliğinin yerini de bireysel tüketicilik almaktadır (Mies,2011). Kırsal kadın öznellikleri içerisinde üreten ve tüketen kadınların ise bu anlamda direnişte öznelliklerini korumuş oldukları görülmüştür. Bu anlamda doğa direnci, köylü kadınlar için ataerkil tahakkümlere olan direnci de kapsamaktayken kadınlar bu dirençle beraber öznelliklerini de inşa eden deneyimler kazanmışlardır.

Direnifle beraber kadınların toplumsal hayatta kendilerine yeni alanlar yarattıkları da yapılan görüşmelerle beraber anlaşılmıştır. Köylü kadınlar direnmeleriyle beraber “köylü bir kadın olarak alkışlandıkları” yerlere gitme fırsatı yakalamışlardır. Yanı sıra Yırca Köyü’nde direniş sonrasında kadınlar, kendilerine verilen destekle beraber köyün içine bir sabun evi açmışlar ve buradan ekonomik gelir sağlamaya başlamışlardır. Bununla beraber kadınlar sabun evinde “kadın kahvesi” adı verdikleri bir yer de açmışlardır. Böylelikle belirtmelidir ki direnişler kadınların toplumsal hayatta **yeni sosyal alanlar** kazanmalarının önünü açarken ataerkil yapının kadın alanları olarak somutladığı dinamikleri de dönüştürmüştür.

Biz direnişten sonra çok yerlere gittik çok yerlere çağırdılar bizi. Ankara’ya gittik İzmir’e gittik. Bak İzmir Foça Belediye Başkanı bizi davet etti biz büyük salona oturduk şimdi sıraylan konuşmacılar çıkeyo bizim ismimizi okuyolar Yırca’nın kadınları burada diye bak görcen yıktılar salonu yıktılar alkış kıyamet. Ben bununlan gurur duyuyom işte. Ben köylü bir kadını ve orada alkışlanıyom. Anlatılmaz kızım böyle. (K30)¹⁵⁷.

Sömürüye dayalı sistem içerisindeki rollerini ve konumlarını nadiren tartışabilecek imkanlara sahip olan ve genelde kendi içerisinde eyleyen kırsal köylü kadınlar için direniş bu anlamda onların toplumsal alandaki kadın(lık) konumlarının dönüştürüldüğü bir süreci beraberinde getirmiştir. Köylü kadınlar, doğada üretebildikleri ölçüde takdir gördüklerini belirtirken, direniş beraberinde toplumsal hayattaki öznelliklerini savundukları için de takdir görmeye başlamışlardır. Bu da direnişin aslında köylü kadınlar için toplumsal konumlarının dönüştürülmesi adına bir adım olduğunun göstergesidir.

---

¹⁵⁷ (K30): 48, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

Ben devamlı evde dursam oğlumu takarım bak kafaya ama bak şimdi sabun evimizde kadın kahvesi bile yaptık bu direniş bize buradan fayda sağladı bak. O sabun evi çok güzel oldu. Götürürüm sizi şimdi ben. (K19)¹⁵⁸.

Karabağlar'a gittik bak koca koca profesörler bizim ellerimizi sıktılar. Ne kadar gurur verici bir şey düşünebiliyon mu sen hiç! Bak sıradan bir adam değil yani. Akşam yemeğe gittik bütün profesörler biz Yırca kadınlarıyız diye saygı duyuyolardı. Anlatılmaz yemek yedik yani beraber. Bu sabun evi açılalı çok insanla tanıştık. Bak Denizli Belediye Başkanı özel şoför yolladı aldırıldı bizi arabasınlan gittik biz oraya. Ağırladı gezdirdi bıraktı bizi. Türkiye bizi biliyo yani artık. Ben mutluluğumdan ağladım bak! (K26)¹⁵⁹.

Hem bu direnişten sonra bak ne güzel biz sabun evi açtık. Bu sabun evi bizim için şimdi toplanma alanı oldu. Ev gibi zaten içerisi kadınlarla toplanıyoz orada hem sabun yapıyoz hem de orada kadınlar kahvesi yaptık bak kendimize. Bir erkeklerin kahvesi olacak değil ya demi! Hepimiz işimizi bitirdikten gari akşamları geliyoz aha bu sabunevine çayımızı demliyo sohbet ediyoz. Hem de sabun yapıp sattıkça para da kazanıyoz. (K29)¹⁶⁰.

Hal böyleyken belirtilmelidir ki “çevre direnişleri” adı altında toplanan köylü kadınlar için direnç gösterdikleri sistemler çok boyutlu olarak okunmalıdır. Söz konusu doğa direnişi kadınların deneyimleri, gündelik yaşantıları, geçimlik kaynakları, kırsal alana yükledikleri anlamlar beraberinde ele alındığında görülmüştür ki kadınlar neoliberal sistemin yanı sıra ataerkilliğe direnişi de ortaya koymuşlardır. Öyle ki neoliberalizm ile doğanın sermayeleştirilmesi ve tahrip edilmesiyle ortaya çıkan bu direnişler kadının konumundan analiz edildiğinde bambaşka görünümünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu anlamda direnişlerde kadın öznelığının savunusunu görmek mümkündür.

---

¹⁵⁸ (K19): 49, evli, çiftçi, pazarcı, Yırca Köyü.

¹⁵⁹ (K26): 49, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

¹⁶⁰ (K29): 51, evli, çiftçi, Yırca Köyü.

TARTIŞMA VE SONUÇ

“Yağmalanmış” doğada tam anlamıyla beşerî bir var oluş mümkün değilken (Mies vd., 2008) kadınların alanına ne olduğunun neoliberal politikalar ile ataerkil birikim ilişkisi üzerinden analizinin/yorumlanmasının/ele alınmasının gerekliliğinin birden oluşmadığını belirtmek gerekir. Bu iki politika arasındaki sistematik ilişkinin algılanması, dünyada ve Türkiye’de ortaya çıkan yerel direnişlerde kadınların temel özne olarak yer alışlarıyla mümkün olabilmıştır. Nitekim bulgular bölümünde çalışmanın temel sorgu alanları çerçevesinde analiz edilen verilerle beraber belirtilmelidir ki; köylü kadınların “yaşam alanları”na sirayet eden neoliberal politikalarından etkilenme ve deneyimleme biçimleri ile erkeklerin deneyimleme biçimleri aynı değildir bu nedenle de cinsiyet üzerinden farklı bağlamlarda analizlere ihtiyaç vardır. Bağlı olarak köylü kadınların “direnc”lerini de farklı ve çok boyutlu bir okumaya tâbî tutmak gerekmektedir. Kırsal köylü kadınların doğayla geliştirmekte olduğu dolaysız ilişki bağlamında *kamusal alan olarak doğada* kendilerine bir *özel alan yarattıklarını* söylemek mümkün gözükmemektedir. Kadınların tarlada, bahçede toplanıp sohbet etmeleri, çay içmeleri, çeşmelerin yanında yufka açmaları, o çeşmelerden akan suyla yemek yapmaları gibi eylemleri, yani ataerkilliğin atfettiği kadın(lık) rollerini doğanın içerisine taşımaları söz konusudur.

Kadınların doğayı böylesi “sahiplenmeleri”nin “cinsiyet kurgusuna dayalı işbölümü” sayesinde geliştiği görülmektedir. Mies vd. (2008) cinsiyete dayalı işbölümü kavramını, erkeklerle kadınların farklı görevleri kendi aralarında basitçe bölüşmesi olarak ele almanın sınırlılığına dikkat çeker. Kavramın kapsamında, tarihsel süreç içerisinde erkeklerin bu işbölümünde üstlendikleri görevler (bilinçli, rasyonel, planlı, üretken) olarak görülürken kadınların üstlendiği görevlere, aslında onların “kendi doğası” tarafından belirlenmiş olduğu (ev içi işler, tarım, çocuk bakımı) şeklinde bir bakış gizlidir. Köylü kadınların anlatılarından anlaşılacağı üzere kadınlar ayrıca, doğada yaşanan dönüşümleri tarihsel, kültürel, hukuksal ve bürokratik yanlarıyla bütün olarak anlamlandırıp yorumlamaktadırlar. Köyün merkezinden (erkekler) çeperine (kadınlar) gidildikçe görülmüştür ki aslında kadınlar, neoliberal politikalarla sermayeleştirilen ve dönüştürülen kırsal ve tarımsal alandaki hukuksal ve bürokratik süreçlere de hâkimdirler. Neoliberal küreselleşme sürecinin, serbestleştirme, ticarileştirme, özelleştirme gibi içkin dinamiklerini kendi alanlarında somutlayarak, deneyimleyerek yorumlamaktadırlar.

Bütün ekonomik sistemler ve tüm insanlık tarihi, iki tür temel insan faaliyetinin çevresinde oluşmaktadır; geçim araçlarının üretimi ve yaşamlarının yeniden üretimi (Mies vd., 2008). Bu durum, kırsalda yaşayan köylülerin hayatlarını da kapsamaktadır. Fakat köylü kadınlar için doğayla dolaysız ilişkileri “kullanım değerine” içkindir. Hal böyleyken köylü kadınları direnişe götüren dinamiklerin ekonomik geçimlik kaynaklı olan ve olmayan dinamikler olarak iç içe geçtiği görülmüştür. Köylü kadınların “direniş dinamikleri”nin çok boyutluluğu, çalışma içerisinde “direniş” kavramsallaştırmasının kullanımının da gerekçesini oluşturmaktadır. Kadınların karşı duruşlarını bir “direniş” olarak okumanın en önemli nedeni, kadınların eylemlerinin hem bir **yaşam alanı savunusunu** hem **doğa tahribatına karşı duruşu** hem de **ekonomik geçimlikleri dönüştürmeme çabası** gibi *çoklu dinamikleri* içermesidir. Nitekim kadınlar için doğanın sermayeleştirilmesine direnme, doğanın hem ekonomik geçimlik temellerini hem doğanın kendisini hem de gündelik hayatlarını dönüştürmeme kaygılarını kapsayan bir eylemlilik halidir. Yani neoliberal süreçte doğanın sermayeleştirilmesi yalnızca doğal alanı dönüştürüp tahrip etmekle kalmayıp kadın(lık) yaşamı ve deneyimleri de dönüştürülmektedir. Bu nedenle de köylü kadının deneyimleri, neoliberalizmin bu iki alana sirayetinin bir sonucu olarak şekillenmekte (ve bu nedenle de köylü erkeğin deneyiminden farklılaşmaktadır). Anlatılar göstermektedir ki köylü kadınlar için doğa “hayattır”, “yaşamın kendisidir”. Bu nedenle de *neoliberalizm ve ataerki arasındaki iş birliğini* alanda okumak da mümkün olmuştur. Ataerki sistemi beraber toplumsalda oluşan eril ideolojiyle, cinsiyet kurguları bağlamında şekillenen işbölümünde kırsalda kadının rolü, özel alandaki iş yükümlülüklerini yerine getirmek ve doğada çalışırken erkekler, kamusal alanda işgücü örgütlenmelerini sürdürebilen ve hiyerarşik anlamda baskın cinsiyet olarak dikkat çekmektedir. Bu haliyle kadınlar için doğa, erkeklerden daha fazla zaman geçirilen ve “kullanım değeri” için işlenen bir mekândır. “Mübadele değeri” temsili, kadınlar özelinde geri planda kalmıştır.

Doğa, köylü kadınlar için gündelik hayat pratiklerini sürekli yeniden ürettikleri ve aktarmakta oldukları bir mekândır. Kırsal köylü kadınlar hayatlarındaki gündelik pratikleri, kadın(lık) rolleri olarak değerlendirebileceğimiz dinamikler dolayısıyla üretmekte ve yeniden üretmektedirler. Bunun karşılığı olarak doğayı da kadınlıklarıyla özdeşleştirmekte oldukları görülmüştür. Çünkü köylü kadının işi onların söylemleriyle “evini temizlemek, bahçesine gitmek, hayvanına bakmak, yemeğini yapmak, çocuğunu doyurmak”tır. Onlar için kırsalda *kadın demek doğa demektir*. Bu durumun en net serimlendiği dinamik, kadınların doğayı sahiplenme biçimleri olmuştur. Kadınların doğaya ve doğadaki varlıklara bir “anne

şefkatiyle” yaklaştıkları görülmektedir. Katılımcı köylü kadınlar için doğadaki ağaçlar “evlatlarıdır” ve evlatlarını korumak onların “görevi”dir. Kadınların, cinsiyet kurguları beraberinde doğayla kurdukları bu *duygusal bağ*, doğanın **toplumsal müşterek** olarak görülmesi ve **mekânsal anlamların** yüklenmesini de beraberinde getirmektedir. Kadınlar doğayı mekânsal olarak anlamlandırırken de bu durumun *kadınlık pratiklerden* bağımsız olmadığı görülmektedir. Bir toplumsal müşterek olarak doğa ise, kadınların “kadın işlerini” yapabilmesi için bir alandır. Doğa sermayeleştirilirken toplumsal müştereklerin dönüştürülmesi bu anlamda köylü kadınlar için **kadınlık müştereklerinin yitirilmesi** anlamını taşır. Bunun yanı sıra, doğada toplumsal müşterek olarak okunabilecek hava, su ve toprağın kirlenmesi ve tahrip edilmesi, köylülerin sağlık durumlarına da olumsuz yansımaktadır. Bu haliyle (ataerkil bir toplumsallık olarak) köyde hastaya ve çocuğa bakma yükümlülüğünün kadının sorumluluk alanına girdiği düşünülüğünde kadının özel alana tâbî tutulmasının da doğanın sermayeleştirilmesi yoluyla pekiştirildiği görülmüştür.

Neoliberal küreselleşme sürecinde ücret karşılığı meta üretemeyen insanların çokluğu dikkat çekicidir. Köylü kadınlar açısından durum değerlendirildiğinde bu çoğunluğun ciddi bir bölümünü kendi geçimliğini sürdürebilmek adına üreten köylü kadınların oluşturduğu görülmüştür. Kırsalda köylü kadınlar, genellikle asgari ücretle tek başlarına hayatta kalamayacakları için doğrudan kendi tüketimlerine dönük “meta”lar üretmektedirler (Mies vd., 2008). Örneğin köylü kadınlar kendi ekmeklerini, salçalarını, yumurtalarını üretmekte ve tüketmektedirler. Bu anlamda geçimlik üretimlerini doğadan, topraktan sağlamaktadırlar. Köylü kadınlar için temel geçimlik kaynağı olan doğa, kadınlar için *gelirin devamlılığını* da temsil etmektedir. Fakat doğanın sermayeleştirme yoluyla tahrip edilmesi, kadınların ekonomik geçimliklerini yitirmelerinin yanında kendilerine yeni işgücü örgütlenmeleri için alan da sağlayamadığından **gelirin devamlılığını da yitirmelerini** beraberinde getirmiştir. Bu durum tam olarak neoliberalizm ile ataerkil sistemin birbirlerini besleyerek devamlılıklarını sürdürdüklerinin kanıtı olmaktadır. Köylü kadınların kendi bakış açılarından hayatlarını sürdürmelerine hizmet eden doğa, sermayenin bakış açısından işgücünün sadece “erkek” cinsiyet için yeniden üretilmesine olanak sağlayan bir mekândır. Neoliberalizmde ücretsiz işçilik kadınlara, ücretli işçilik ise erkeklere özgüdür. Tüm diğer yoksunluklarının yanı sıra köylü kadın süreç içerisinde “proleterleşmekten” bile yoksundur. Nitekim köylü kadınlar, ücretli işçi haline dahi gelseler bir yandan ev içi alandaki karşılıksız emek yükümlülüklerini sürdürmeye devam ettiklerinden dolayı yine ‘ücretsiz işçilik’ konumlarını

sürdürmeye de devam etmektedirler. Bu haliyle kadınları direnmeye götüren dinamiklerden biri de kaçınılmaz olarak *doğanın ekonomik geçimlik yönü* olmuştur.

Doğanın tahrip edilmesi sürecinde köylü kadınlar için ellerindeki ekonomik geçimliklerini sağladıkları tek kaynağın dönüştürülmesi ve yitirilmesi (zaten sınırlı olan) ekonomik özgürlüklerini daha da sınırlamakta ve hatta neredeyse yok etmekteyken köylü kadın neoliberal sürecin sürekliliğini sağlayan bir cinsiyet konumuna yerleşmektedir. Başka bir anlatımla köylü kadınlar, ekonomik anlamda hane içi gelire katkı sağlamayı sürdüremedikleri noktada dahi *sermayeye emekçilerin ve “kocalarının/erkeklerin” işgücünü yeniden üretmeleri için gerekli araçları sağlamaktadırlar* (Mies vd., 2008). Yapılan yatırımlarla ortaya çıkan istihdam olanakları erkeklere yeni işgücü örgütlenmesi alanları açmaktayken doğadaki alanlarını yitiren köylü kadınlar ev içi alana mahkûm kılınmakta ve karşılıksız emek yükümlülüklerini yeniden üretmeye devam etmektedirler. Bu anlamda kendi toprağının sahibi olan köylüler sermayeleştirme sürecinde **mülksüzleştirilip proleterleşmekteyken** kadınlar süreci yine farklı noktalardan da deneyimlemekte ve çoklu bir tahribata maruz kalmaktadırlar. Bu bağlamda neoliberal küreselleşme yoluyla ataerkil sistemin cinsiyet kurgularının getirdiği *işbölümü de pekiştirilmektedir*. Belirtmek gerekir ki ücretsiz emekçi olarak köylü kadınların kesintisiz geçimlik üretimleri olmaksızın ücretli emeğin “üretken” olması beklenemez (Mies vd., 2008). Ekonomik geçimliği dönüştürülen köylü kadınların bu anlamda yoksullaşma süreçlerini deneyimlemeleri de (aynı zamanda erkeklerden farklı deneyimlemeleri de) kaçınılmaz olmuştur. Köylü kadınlar, hane içi ekonomik dengeyi kuran ataerkilliğin yüklediği rolleri yitirdiklerinde “tüketmekten yoksunluğu” deneyimlemekteyken, işgücü anlamında kendilerine yeni alanlar edinemeyeceklerinin, edinseler bile karşılıksız emek yükümlülüklerini devam ettirecek oluşlarının farkındalığıyla bir anlamda “**umut yoksulları**” olarak da karşımıza çıkmışlardır.

Hal böyleyken köylü kadınlar, neoliberal küreselleşme sürecinde sürekli içinde buldukları bir alan olan doğanın sermayeleştirilmesinin getirdiği tahribatları hem ekonomik hem de gündelik hayat pratikleri bağlamında deneyimlemiş ve bununla beraber sürece bir karşı duruş sergilemişlerdir. Yerel direnişleri bir mücadele olarak gören köylü kadınlar için *direnme hayatlarını savunmaktır*. Burada tezin literatür bölümünde karşılıklı ilişkiyi içermesi noktasında vurguladığımız “sirayet etme” kavramının alanda somutlandığını belirtmek gerekir. Öyle ki neoliberalizm doğaya sirayet ederek onu sermayeleştirip dönüştürmekteyken bu sürece karşı gelişen dirençler ise neoliberalizme sirayet edip sistemde adeta *çatlaklar yaratarak* pürüzsüz gelişmesine engel olmuştur.

Aynı halde belirtmek gerekir ki kadınların göstermekte oldukları direnç *ataerkil sistemin içerisinde de çatlaklar yaratma potansiyeli* taşımaktadır. Bu anlamda elde edilen bulgulara dayanarak kadınların direnişini aynı zamanda **ataerkilliğe karşı bir direniş** olarak okumanın mümkün olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır. Yerel direnişlerin içerisinde köylü kadınların kendi öznelliklerini inşa etmek ve savunmak adına direndikleri görülmektedir. Onların doğayla dolaysız olarak geliştirdikleri ilişkileri ve doğadan edindikleri deneyimleri görmezden gelen bir sistem olan neoliberalizm ile ataerkil sistemin birbirlerini beslediği bu süreçte kadınlar her ikisine karşı bir direnç göstermişlerdir. Öyle ki köylü kadınlar, direniş sürecinde geliştirmiş oldukları **stratejiler** dâhilinde bile ataerkil sistemin kurgularını kendi lehlerine kullanarak söz konusu eril yapıdaki dezavantajlı konumlarını bile avantaja dönüştürerek direnmişlerdir. Yanı sıra köylü kadınların toplumsal alanda kadın(lık) sorgulamalarını yaptıkları bir görme biçimini kazanmaları da direniş sayesinde gelişmiştir. Direniş süreciyle beraber Türkiye'nin farklı kırsallarında da neler olup bittiğinin bilgisine sahip olan kadınlar, direnmekteki kararlılıklarını pekiştirmiş ve diğer kadınlar ile aralarında ortak bağlar/dayanışmalar geliştirmişlerdir. Bu anlamda bir dayanışma bilincinin oluştuğu köylü kadınlarda toplumsal hayatta kazanmaya başladıkları **özgüveni** görmek mümkün olmuştur. Bu durumda yerel direnişin köylü kadınların toplumsal konumlarında bir dönüşümü var ettiğini belirtmek gerekir. Öyle ki köylü kadınların, direniş sayesinde edindikleri “direnen kadın” kimliğini toplumsal yaşantılarındaki her alana yansıtarak direnişten önceki kadın(lık) alanlarını/konumlarını sorgulayıp dönüştürmeye başladıkları görülmektedir. Bu anlamda direnişin kadınlara *yeni toplumsal alanların ve mekânların kapısını açtığını* da söylemek mümkün gözükmemektedir.

Kadınlar, kendi alanları/konumları beraberinde yapmaya başladıkları sorgulamalarla hayatlarının her anında karşılıksız emek yükümlülüklerini yerine getiriyor oluşlarının farkındalığını yaşamışlardır. Bu anlamda doğada üretebilmelerinin değerini ve karşılığında gördükleri takdiri kaybetmemek adına da direnişlerini sürdürmüşlerdir. Son halde denilmelidir ki kadınlar çevre direnişi adı altında aslında “*kapitalist ataerki*”ye *direnmektedirler*. Bu anlamda köylü kadınlar gelişen direnç sürecinde *kendi eylemlerine ve seçim haklarına daha çok önem veren, kendi öznelliklerini koruyan* bireylerdir. Bu haliyle bile direnişin, köylü kadınlar açısından ataerkil normların zedelenmeye uğratıldığı bir sürece işaret ettiğini belirtmek yerinde olacaktır.

KAYNAKLAR

- Acar Savran G. (2018). *Feminizm Yazuları Kuramdan Politikaya* Ankara: Dipnot Yayınları.
- Adaman, F., Akbulut, B., ve Arsel, M. (2016). Türkiye’de Kalkınmacılığı Yeniden Okumak: HES’ler ve Dönüşen Devlet-Toplum-Doğa İlişkileri Aksu, C., Erensü, S., ve Evren, E. (Der.), *Sudan Sebepler Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler* içinde (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. (291-312).
- Adaman, F., Akbulut, B., ve Kocagöz, U. (2017). *Herkesin Herkes İçin Müştarekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Akdemir, Ö. (2012). Hakikat Çizgisinde Mücadele, “Psikolojik Harekat” ve Bergama Gerçeği Erensü, S., Turhan, E., Özlüer F., ve Gündoğan A. C. (Der.) *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası* İçinde (1. Baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi. 78-89.
- Akdoğan, L. (2009). *Neoliberalizmin Yerelleştirme Projesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktan, C. C., & Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri, *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 2(42), 1225-1230.
- Aysu, A. (2015). *Gıda Krizi Tarım, Ekoloji ve Egemenlik* (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayıncılık
- Bağımlılık Teorisi. 26 Ocak 2014, Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019, <http://www.tuicakademi.org/bagimlilik-teorisi/>
- Bakanlık İztuzu’nun Ölüm Fermanını Açıkladı. 5 Ocak 2015, Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cevre/178349/Bakanlik_iztuzu_nun_olum_fermanini_acikladi.html
- Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme* (Çev. A. Yılmaz) (5. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayram, D. Yırcalı Kadınların Mücadele İçin Nedenleri Var! (16 Kasım 2014), Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2018. <https://www.evrensel.net/haber/97593/yircali-kadinlarin-mucadele-icin-nedenleri-var>

- Benlisoy, S. (2015). *Ekolojik Müsterekleri Savunmak ve Kırdan Güvencesizleşmeye Direniş*
Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2016, <https://baslangicdergi.org/ekolojik-musterekleri-savunmak-ve-kirda-guvencesizlesmeye-direnis/>
- Bergama Altın Madeni Direniş: Toprağın Bekçileri. (13 Aralık 2014). Erişim Tarihi: 12 Haziran, 2019, <http://bianet.org/bianet/siyaset/160766-bergama-altin-madeni-direnisi-topragin-bekcileri>
- Bergama Köylülerinin Direniş Belgesel Oldu. (30 Nisan 2018). Erişim Tarihi: 12 Haziran, 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/sinema/2018/04/30/bergama-koylulerinin-direnisi-belgesel-oldu/>
- Blain, J. (2007). Bellek, Tarih, Unutuş Paul Ricoeur'le Söyleşi (Çev. O. Türkay). *Cogito* (50). 141-155.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt Ağ Toplumunun Yükselişi* (Çev. E. Kılıç). (1. Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cengiz, P. Doğa, Kadın ve Ekoloji Mücadelesinden Yansımalar (14 Ocak 2018). Erişim Tarihi: 28 Şubat 2018. <https://www.mezopotamyaekoloji.org/doga-kadin-ekoloji-mucadelesinden-yansimalar-pelin-cengiz/>
- Çağla, C. (2007). Bellek Üstüne Düşünmek *Cogito* (50). 217-232.
- Çelik, C. (2017). Kırsal Dönüşüm ve Metalaşan Yaşamlar: Soma Havzasında İşçileşme Süreçleri ve Sınıf İlişkileri. *Praksis* (43). 785-810.
- Çetinkaya, Y. D. (der.). (2015). *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoban, A., Özlüer, F., Erensü, S., Akdemir, Ö., ve Üstün, B. (2015, Mart). Türkiye'de Neoliberal Politikaların Ekolojiyi Kuşatması, Direniş ve Yeniden İnşa. Sözlü Bildiri, *TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesinde Düzenlenen, Mimarlık Semineri 2015 Başlıklı Seminer*. İstanbul
- Çoban, A. (2018). *Ekolojik İhtilaflar ve Kapitalizm* (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.

- Dalga Geçiyorlar. 10 Aralık 2014, Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019.
<http://www.hurriyet.com.tr/eged/dalga-geciyorlar-27740393>
- Değirmenci, E. (2017). Türkiye Tarımında Neoliberal Dönüşüm ve Metalaşma *Praksis* (43). 765-784.
- Delaney, C. (2001). *Tohum ve Toprak* (Çev. S. Somuncuoğlu ve A. Bora). (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirayak, O. (2014). *Küresel Ekolojik Kriz: Liberalizm, Kapitalizm ve Sistemsel Doğa Sömürüsü* Uluslararası İlişkiler Lisans Programı 2013-2014 Yılı Dönem Projesi, Ege Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İzmir.
- Demiriz, G. (2018). Feminist Yöntem Tartışmaları Şenol, D., ve Kaya, H. E. (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* İçinde (1. Baskı). İstanbul: Lisans Yayıncılık. 107-138.
- Deniz, D. (2016). Dersim’de Su Kutsiyeti, Mizur/Munzur Nehri İlişkisi, Anlamı ve Kapsamı ile Baraj/HES Projeleri Aksu, C., Erensü, S., ve Evren, E. (Der.), *Sudan Sebepler Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler* içinde (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. (177-197).
- Engert, K., Balta, E., ve Doğan, A.E. (2011). *Bu Sayıda: Ekolojik Krize Yanıtlar* Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2016, <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/BuSayıda-25.pdf>
- Erdem, C. U. (2011). Gerze Notları: Meşru Bir Özyönetim İçin Bellek Erensü, S., Turhan, E., Özlüer F., ve Gündoğan A. C. (Der.) *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası* İçinde (1. Baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi. 227-235.
- Erensü, S. (2016). Neoliberalleşmenin Doğası, Doğanın Neoliberalleşmesi: Su-Enerji Rabatası Üzerinden Neoliberalizm ve Müphemlikleri. Aksu, C., Erensü, S., ve Evren, E. (Der.), *Sudan Sebepler Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler* içinde (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. 37-65.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar* (Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay). (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gerze’de Termik Santal Yaptırmadık! (14 Mart 2015). Erişim Tarihi: 12 Haziran, 2019, <https://m.bianet.org/biamag/toplum/162960-gerze-de-termik-santrali-nasil-yaptirmadik>

- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern ağda Benlik ve Toplum* (ev. . Tatlıcan) (1. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru* (ev. A. D. Temiz). (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (ev. A. Onocak) (2. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2017). *Kent Deneyimi* (ev. E. Soğancılar). (2. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hattatoğlu, D. (2009). Sosyal Bilim ve Anlatı: Yakalanmışlığın Ötesinde Hattatoğlu D., ve Ertuğrul, G. (Ed.) *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından İçinde* (1. Baskı). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.126-160.
- Hattatoğlu, D., ve Ertuğrul, G. (2009). Tuttuğumuz Yollar: Kenardan Kuram Kenardan Yöntem Hattatoğlu D., ve Ertuğrul, G. (Ed.) *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından İçinde* (1. Baskı). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.17-32.
- Hirst, P., ve Thompson, G. (2007). *Küreselleşme Sorgulanıyor* (ev. . Erdem, E. Yücel) (4. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Işıklı, A. (1999). Kansu, I. (Der.), *Emparyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme İçinde* (1. Baskı). İstanbul: Güldiken Yayınları. (14).
- İnsel, A. (2005). *Neo-liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili* (2.Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları.
- İRge, N.F. (2005). Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 59-88.
- Keleş, R., ve Hamamcı, C. (1997). *Çevrebilim* (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.
- Kılınç, A. (2012). Neoliberalizm Bağlamında Sürdürülebilir Kalkınmanın Merkez ve Çevre Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(1), 147-161.
- Kızıl, K. (2015). *Ölmez Ağaç: Yırca Direnişisi* Erişim Tarihi: 12 Haziran, 2019, <https://vimeo.com/156410513>

- Kovel, J. (2017). *Doğanın Düşmanı Kapitalizmin Sonu Mu, Dünyanın Sonu Mu?* (Çev. G. Koca). (2. Baskı). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kökalan Çımrın, F., ve Candan. (2014). E. Siyanürlü Altın Mandenciliği ve Toplumsal Değişme: Bergama Örneği *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 17(1), (1-41).
- Kökalan Çımrın, F. (2015). Bergama Köylü Hareketinin Dünü ve Bugünü *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14(53), (310-317).
- Kuş, E. (2012). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi Nitel mi?* (4. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2013). *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (Çev. I. Gürbüz). (3. Baskı). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2016). *Mekânın Üretimi* (Çev. I. Ergüden). (4. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Marx, K. (2013). *1844 El Yazmaları* (Çev. M. Belge). (8. Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, K. (2017). *Kapital 1. Cilt* (Çev. M. Selik, N. Satlıgan). (10. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Mies, M. (1983). Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru (Çev. A. Durakbaşa ve A. İlyasoğlu). Çakır, S., ve Akgökçe, N. (Haz.) *Kadın Araştırmalarında Yöntem İçinde* (1. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık. 48-64.
- Mies, M., Bennholdt-Thomsen, V., & Welhof, C. V. (2008). *Son Sömürge: Kadınlar* (Çev. Y. Temurtürkan). (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mies, M. (2011). *Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar* (Çev. Y. Temurtürkan). (1. Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Orçan, M. (2008). *Kır ve Kent Hayatında Kadın Profili* (1. Baskı). Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.
- Özerkmen, N. (2002). İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 42(1-2), 168-185.

- Özbudun, S. (2007a). Neoliberalizm, Kadınlar ve Yoksulluk. Özbudun, S., Sarı, C., ve Demirer, T. (Der.) *Küreselleşme, Kadın ve 'Yeni'- Ataerki İçinde* (1. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi. 98-99.
- Özbudun, S. (2007b). Neoliberalizm ile Ataerkinin 'Dansı'. Özbudun, S., Sarı, C., ve Demirer, T. (Der.) *Küreselleşme, Kadın ve 'Yeni'- Ataerki İçinde* (1. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi. 13-28.
- Özbudun, S. (2007c). 'Yeni Dünya Düzeni'nde 'Yeni Ataerki'. Özbudun, S., Sarı, C., ve Demirer, T. (Der.) *Küreselleşme, Kadın ve 'Yeni'- Ataerki İçinde* (1. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi. 29-53.
- Özdemir, C. (2012). *Termik İstemeyük* Erişim Tarihi: 12 Haziran, 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=9brmB4cNZ2A>
- Öztürk, Ş. (2014). *Yeni Köy Sosyolojisi Tartışmaları Küreselden Yerele Tarım Politikaları ve Yoksulluk* (1. Baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Sarantakos, S. (2005). *Social Research* (3. Baskı). New York: Palgrave Macmillan.
- Schudson, M. (2007). Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri (Çev. B. Kovulmaz). *Cogito* (50). 179-199.
- Smith, A. (2011). *Ulusların Zenginliği* (Çev. M. Saltoğlu). (1. Baskı). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Stanley, L., ve Wise, S. (1990). Feminist Araştırma Sürecinde Metot Metodoloji ve Epistemoloji (Çev. F. Şaşmaz). Çakır, S., ve Akgökçe, N. (Haz.) *Kadın Araştırmalarında Yöntem İçinde* (1. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık. 67-98.
- Stavrides, S. (2018). *Müşterek Mekân Müşterekler Olarak Şehir* (Çev. C. Saraçoğlu). (1. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Suyun Ticarileştirilmesine Genel Bir Bakış. 3 Mart 2011, Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019, <https://ekolojiagi.wordpress.com/2011/03/01/suyun-ticarilestirilmesine-genel-bir-bakis/>
- Sürdürülebilir Kalkınma. Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019, <http://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>

- Şengül, M. (2017). Türkiye’de “Sermaye Kapanı”ndaki Köylülerin HES Karşıtı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı? *İdealkent Dergisi* 8(21), 57-90.
- Şenses, F. (2004), *Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?* Erişim Tarihi: 24 Temmuz, 2018, <https://erc.metu.edu.tr/en/system/files/menu/series04/0409.pdf>
- Turhan, E., ve Çağatay, H., Keçeci, A. (2015). Hidroelektrik Santrallerin (HES) Çevresel ve Sosyal Etkileri: Alakır Vadisi Örneği. *4. Su Yapıları Sempozyumu* İçinde Antalya: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası. (67-76).
- Uçkaç, A. (2010). Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları, *Maliye Dergisi*, (158), 422-430.
- Ulukan, U. (2013). Devlet, Tarım ve Sermaye Tarımda Kapitalist Dönüşümü Yeniden Tartışmak *Eğitim Bilim Toplum Dergisi* 11(43). 56-78.
- Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN). Erişim Tarihi: 11 Haziran 2019, <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-dogayi-koruma-birligi-iucn.tr.mfa>
- Urry, J. (2015). *Mekanları Tüketmek* (Çev. R. G. Öğdül). (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uyanık, Y. (2008). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10(2), (209-224).
- Yalçın ve Atalı. (2005). Fransa’da Kadın Olmak Zor İş (3 Ekim 2005). Erişim Tarihi: 15 Haziran 2019. <https://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtmll>
- Yavuz, Ş., ve Şendeniz, Ö. (2013). HES Direnişlerinde Kadınların Deneyimleri: Fındıklı Örneği *Fe Dergi* 5(1), 43-58.
- Yeldan, E. (2002). *Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler*. Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2018, <http://yeldane.bilkent.edu.tr/Praksis-2002.pdf>
- Yırca Köyü, Güneşe Dönüyor Yüzünü. (20 Ağustos, 2015). Erişim Tarihi: 12 Haziran, 2019, <https://yesilgazete.org/blog/2015/08/20/yirca-koyu-gunese-donuyor-yuzunu-3/>

- Yiğit, E. (2010). *Türkiye' de Memur Yoksulluğu: Büro Memurları Üzerine Bir Araştırma*.
Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Wallerstein, I. (2014). *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş* (Çev. E. Abadoğlu, N. Ersoy) (3.
Baskı). İstanbul: Bgst Yayınları.

EKLER

EK-1

MÜLAKAT ÖRNEĞİ (YIRCA KÖYÜ)

Araştırmacı: Merhabalar valla amcaıy gördük odun kırıyordu hanımlar var mı dedik çıkın yukarı dediler geldik.

K17: Ayy buyurun buyurun ben işe gitmedim bugün çalışıyom evi temizyodum kusura bakmayın.

A: Olur mu hiç tutarız biz de bir ucundan siz işinizi yapın bir yandan. Nerede çalışıyordunuz abla?

K17: Ben hemşirenin yanında çalışıyom evde çocukları vardı onun çocuklarına bakıyodum işte. Camı bari silem dedim ondan başladıydım kapatayım da üşümeıın.

A: Yok yok bitti mi o yardımcı olalım biz sana.

K17: Yok gelin gelin ben soba kuracaktım da daha kuramadım üşümeıın de geçin siz.

A: Valla burası soğukmuş gerçekten.

K17: Siz nereden geliyonuz?

A: Aydın'dan geldik abla biz.

K17: Neye geldiniz Yırca'ya mı geldiniz? Böyle misafir kızlar siz gibi çok geliyolar sabunevine geliyolar.

A: Sabun evinin oradan da geçtik oraya geldik sayılır biz de görmek isteriz orayı da ama asıl sizlerle Yırcalı ablalarımızla teyzelerimizle biraz sohbet etmeye geldik. Yalnız dışarının manzarası ne kadar güzel görünüyor öyle! Tam çayını kahveni alıp geçip oturmalık.

K17: Demi nasıl güzel duruyo. Ama oturabiliyon mu hiç desene. Zaman bulup da çayı kahveyi alıp oturamıyom ki hep iş hep iş. Bak benim bir oğlan var bir de kız var işte oğlan liseye gidiyo kız ortaokula sabah bir çıktım evden saat dokuz buçuk on gibi ta akşam altı da geldim. Eve geldim bu sefer yemek yaptım aha temizliğe başladım ki siz geldiniz. O aşağıdaki de benim kayınpederim işte odun kesen. Kaynanam öldü eşim de işte şimdi.

A: Eşin nerede çalışıyor abla?

K17: Hastanede çalışıyor o da personel.

A: E o da gelince yapıyor mu yemek?

K17: Ahh nerde ben yapıyom işte çocuklardı eşimdi anca yiyiyoz yatıyoz işte. Köy yeri napacan.

A: Öyle de sen de çalışıyorsun eşin de çalışıyor ev işi bir tek sende mi?

K17: Bende tabi ya kadın dediğin ne yapar işte çamaşır bulaşık yemek yapıyoz gidiyo. İnan ki bak biz ailecek bir hafta sonu oturup kahvaltı yapıyoz.

A: Var mı sizde zeytin falan köyde kimse yok herkes zeytindeymiş.

K17: Hani toprak mı kaldı? Baksana şuralara hiç toprak yok. Otoban yapılyo bak şu gördüğünüz yerden. Tam şuradan beyaz araba geçiyö bak görüyonuz mu şirket arabası aha orada bizim zeytinlik vardı gitti işte yol oldu.

A: Otoban yapılacak diye zeytinlikler gitti yani. Şirket mi yapıyor?

K17: Şirket ya kız kaç zeytinlik gitti ya.

A: Gerçi evet sizin burada direnişler falan da bayağı çıktı televizyonlara.

K17: Evet o Kolin'indi santral içindi. Burayı da devlet vermiş şirkete işte onlar da geldi aldı bir de bize ağaç parası ödedi ama ağaç parayla alınır mı be. Zaten az ödendi bir de üzüldüğümüz yanımıza kaldı. Çünkü biz oraya gidip zeytinimizi yapıyoduk yeşil zeytinimizi siyahımızı ama şimdi o yok işte. Gidemiyoz orası bizim değil artık anlıyon mu yani o keyif yok bak buradan bakınca bile içim gidiyo bir dikili ağacım vardı orada şimdi yok. Keşke diyoz şimdi bakıyoz da zeytinliğimiz kalsaydı diyoz.

A: E peki ikna mı ettiler sizi nasıl aldılar o zeytinlikleri?

K17: Kızım işte karar geldi herkesin şunun şurası gidiyo bunun burası gidiyo diye devlet göndermiş santralde anladık da burada pek anlamadık ne oluyo hemen bi razı oldu millet. Sonradan üzüldük ama ne fayda.

A: E fena mı olurdu şimdi o zeytinlikte bir çayını demlerdin çalışırdın değil mi?

K17: E canım tabi şimdi ben ölesiye kalacaktı orası ben öldükten sonra da çocuğuma geçecekti. Şimdi orası için verdikleri para mı kalacak çocuğuma para geldiği gibi çoktan gitti aha ağaç da gitti. Para ne olacak biz parayı aldık işte şimdi o tarlalar benim kayınvalidenin babasınındı düşün ondan ona kalmış ondan bize kalmış bizden de çocuklarımıza kalsa fena mı olurdu en güzel miras bunlar. E dursadı benden de çocuklaradı benim de oğlum kızım var.

A: Haklısınız hazıra dağ dayanmıyor bir yandan oranın sizin nesliniz için anlamı da bir başka bunun yanında.

K17: Kız paranın nesi var aha gitti para. Asgari ücretle ne olur zeytinin kendisi para zeytinin her şeyi para mesela yeşil zeytin siyah zeytin e yağını satıyon. Her şeyi geçtim aha dededen hatıra olacaktı orası. Şimdi bu Kolin'i gördünüz mü televizyonlarda?

A: Gördük görmez miyiz biz biraz ona sebep geldik zaten. Bu Yırcalı kadınlar neler yapmış öyle gidip bir onlardan dinleyelim dedik.

K17: Benim babamın orada 300 ağaç zeytini kesildi. Babamlar annemler hep o direnenlerin arasındaydılar benim. Biz çalıştığımızdan çok gidemedik ama fırsatını bulunca hep gittik. Annemin evi buraya yakın değil başka bir köyde ona rağmen hep geldi. Gitti o 300 ağaç aha şimdi yenilerini diktiler de yetiştiriyolar.

A: Bak abla sen de şimdi annem hep geldi falan dedin bu kadınlar sanki ayrı bir güç olmuşlar bu direnişte.

K17: Kadınlar hep var tabii kadınlar olmayıp da kim olacaktı ya. Bak burada kadınlar böyle yaptıktan sonra bak haberlerde nerede böyle santral maden olsa hep kadınlar çıkmaya başladılar ne güzel oldu böyle. Erkekler hep görünüyö her yerde görünüyolar biraz da biz görünek demi? Toprağı kadın savunmayacak da kim savunacak kız? O zeytinler bizim evladımız gibiydi anamın da evladı gibiydi belki benim çocuğumun da olacaktı. Bak ben çalışıyom da aynı zamanda ama benim köyüm benim zeytinim bana başka başka.

A: Evet sizler bayağı emsal oluşturduğunuz geçen hafta da Bergama'daydık oradaki kadınlar da sizden övgüyle bahsediyorlar gerçekten.

K17: Biz şimdi burada daha zeytinler kesilmeden ama böyle bir ay gittik her gün orada çay demledik zeytinliklerde durduk. Çadır kuruldu çay götürdük oturduk orada. Çok direndik çok.

A: Bu Greenpeace'in desteği de çok olmuş size sanırım buradan önce bir teyzeyle konuştuk o öyle söyledi. O istemiş santrali.

K17: İsteyen de vardı canım. Olsun istediler çok. Bak bizim üstümüzdeki köy var Deniş var oraya kurdurdular şimdi. Kaynakaltı diye bir köy var oraya kurdular şimdi santrali. şimdi oradakiler başlamışlar ama rahatsız olmaya. E verdiler ama sonradan böyle olacağını bilemediler demek. Biz doğru karar vermişiz diyom ben onların bu rahatsızlıklarını gördükçe.

A: Neden rahatsız olmaya başladılar size neler anlatıyorlar?

K17: E işte çevreyi kirletiyomuş şimdi her yerde tozlar şeyler olmaya başlamış. Oranın erkeklerini aldılar işte santrale alışınlar diye ama yetmiyo demeye başladılar işte. Ama toz fena toz. Kız şimdi bu hiçbir şey siz buraya bir yazın gelin aboo hep toz buralar hep. Bir rüzgâr essin simsiyah oluyo her taraf. Nerden gelecek santralden geliyo işte. Burada baraj vardı eskiden ama şimdi bak dökülmeye dökülmeye kl barajı oldu orası. Yukarıda fabrika da var yazın böyle bu dışarıları simsiyah oluyo.

A: Köy dediniz mi akla temiz hava doğa gelir hâlbuki değil mi?

K17: Ohoo bak şimdi benim oğlana astım bronşit. Neden böyle benim yavrum bunların yüzünden işte. Her şeyi geçtim sağlığımızdan oluyoz. Benim evladım tüm ömrünü bu hastalıkla geçirecek. Dokuz aylıkken çok küçükken yakalandı bak ben iki sene ocuğumu ege niversitesinin hastanesine götürmek zorunda kaldım ben her gidişimde beş yüz lira paranan gittim. Başka çare bulamadım artık. Doktor bana dedi ki temiz havada kalması gerekiyo ocuğun. Ben de dedim ki ben zaten kydeyim ama santral var işte bizim köyde Soma'nın havasını artık bilmeyen yok ki bak işte sağlığımızdan oluyoz. Bak işte onu diyecem zeytinimi de ben yapıyom çocuğum hastalanınca da ben koşturuyom hem de çalışıyom hem de buranın külünden pisinden de evimi ben temizliyom sonra diyolar ki niye santral istemiyonuz niye isteyim faydası mı var bana!

A: Çok haklısınız tabii. Bu sebepten sizler geçtiniz hep en ne.

K17: Bak yazın burası çok sıcak oluyo ya klima aldık bak bizim eve yazın biz pencereleri aıyoz sıcak olduğundan böyle beş altı gibi artık yazın o pencereyi atın mı gelen kokudan girilmiyo evime artık benim. Böyle içersine kömür kokusu doluyo. Kömür kokusundan santralin kokusundan durulmuyo evde gittik klima aldık işte. E şimdi bizim hayatımıza olan bu durumları biz gördük bir tane santralden biz çektik halen de ekiyoz. Bunları bilip de gelin

kurun devamı der miyiz? Demeyiz. Bak şu aşağısına hayvan pazarının oraya kurulacaktı diğer santral oradaki ağaçlarımızı kestiler işte bizim.

A: Bu ağaçların kesilme süreci nasıl gelişti peki? Sizler orada nöbet tutarken nasıl haberiniz olmadı?

K17: Gece kestiler kız gece. Hep beklediler işte gece son anda bu karakol biz varız rahat olun demiş böyle bir şey olmayacak demiş. Herkes de güvenmiş evine gitmiş zaten soğuk. Ama işte evlere gidildikten sonra hemen yapılıyo. Göya karakol biz varız demiş öyle demişler o gece orada değildim ben karakolun haberi var mıydı yok muydu bilmem ama oradakiler anlamıştır ne olduğunu. Biz işe erken gittiğimizden erken yatıyoduk ondan gece gidemedik.

A: Bir ablanın fotoğrafını görmüştüm ağaca sarılmıştı kestirmem diye içim cız etti onu gördüğümde sizler bir de yaşadınız bu durumu.

K17: Kolay mı kız bak ben 17 sene oldu evleneli benim kayınvalidemin vardı ben 17 yıldır biliyom o ağacı. Bu kadın kaç yıldır biliyor Allah bilir. Benim kendi babamın da 300 tane ağacı vardı ve Kolin bizim daha hiçbir şeyimizi de karşılamadı. Sözde dediler ki zararların karşılığı ödenecek biz daha hiç para alamadık. Mahkemeye verdik şimdi köy ikiye bölündü yarısı parasını aldı yarısı daha alamadı. Verir mi hiç zaten kuramadı santrali. Hem kuramadı kazanamıyo hem de üstüne para mı verir bize. Verse ne olacak ilk zaten teklif ettiklerinde babama o acıyla biz kızdık kabul de etmedik. Ben küçüktüm mesela 17 18 yaşında benim amcamındı beş dönüm beş dönüm de bizim vardı bak ben o ağaçların dikilişini biliyom mesela çok büyüdülerdi 20 yıllık ağaçlardı nereden baksan. Biz oradan bir senede 15 20 milyar para alıyoduk. Zeytin bir tek yetişmiyo ki hem yağın oluyo hem zeytinin oluyo hem elinde bir meşgulün oluyo hem para kazandırıyo sana hem de ne anılar. Ama şimdi bize verseler para o yirmi yıllık ağacımı getirir mi bana getirmez. Toprak kalmadı ki para gelse nolur onlar bana bir sefer verecekler o parayı benim zeytinim varken ben her yıl alıyodum zaten.

A: Toprak yok evet burada doğa tahribatı diyoruz da zaten doğa yok olmuş bu tahribatın da ötesinde.

K17: Bizim köyümüz çok güzeldi çok. Bak şimdi buradan gidin şu kayaların üzerinden hep ayaklarınız altında kalır köy bir bir yanına bakın bir de diğer yanına görürsünüz bizim neydi ne oldu köyümüz. Bir taraf yeşil bir taraf çıplak kaldı. Benim bütün çocukluğum burada doğma büyüme. Eskiden her yanı aynıydı şimdi şu camdan bile bakınca görürsün. Bak şimdi ben buradaydım burada kaldım şimdi benim çocuklarım gidecekler buradan niye dursunlar.

Bir şey kalmadı onlara benim oğlan bak liseye gidiyo şimdi meslek lisesinde bittimi gidecek meslek öğreniyo. Benim oğlan görüyo şimdi anne ne yapayım diyo köyde iş yok diyo bak şimdi bizim bir dönüm dahi tarlamız yok boş ben bu çocuğa ne diyeyim? Kal desem napacak bu çocuk ne verecem ben ona? Toprağım yok. Toprağım olsa aha suyum yok.

A: Su neden yok?

K17: Yok kurudu. Belirli bir yerlerden çıkıyo o da az. Önceden vardı çok sular vardı önceden burada. Çekildi buradan sular. Kuyu olan birkaç yer kaldı. Mesela biz şimdi zeytine gidiyoz şu dağın arkasında babamın bir zeytinliği var oraya gidiyoz her şeyimizi evden götürüyoz içecek suyumuzu da taşıyoz.

A: Sen hem zeytine gidiyorsun hem çalışıyorsun hem de evin işleri çocukların işleri maşallah sana.

K17: Kız valla temizliğin üzerine geldiniz bak kusura bakmayın ben buraları çektimdi.

A: Aşk olsun ne kusuru biz de kadınız bizim de aynı okula git eve gel ev işi yap işe git çalış biz anlamayalım da kim anlasın seni?

K17: Bak şimdi soba kuracam da kurmadan badana yapam dedim haftasonu için aha haftasonu da dinlenemeyecem. Aradım beyimi dedim al boyaları diye alıp gelecek. Kadınız her şeye koşuyoz benim yerlerim buralar. Ben koşturcam bunlara tabii eşim taa devlet hastanesine işe gidiyo yolu bile uzun onu işe yolluyom çocukları okula bana buralar kalıyo işte her şeyi yapıyom sonra ben de gidiyom.

K18: Merhaba!

K17: Aa gel gel hoş geldin misafirlerimiz var.

A: Merhaba.

K18: Hoş geldiniz öğrenci misiniz?

A: Evet öğrenciyiz hoş bulduk.

K18: Hayırdır inşallah?

A: Şu meşhur Yırca'yı bir görelim dedik sizlerle biraz sohbet etmeye geldik.

K18: Hoş geldiniz ben yukarıki köyden geldim ya buralım değilim ama olsun.

K17: Ben diyom kızlara tam kusura bakmayın evin haline diye de sen geldin bak bu ablanız da o dediğim köyden işte santralin kurulduğu şimdi. Kızlar da bu direniş için gelmişler konuşuyoruz.

K18: Hee oradanım bak şimdi oradan da köprü yapıyorlar gidip gelecez diye. Bizim zeytin yok da işte. Sen gari bir zeytinler kestiler bir yolu geçirdiler köyün bir şeyi kalmadı kızım. Zeytinler çok kesildi çok kesildi. Bak buradan gittin mi mezarlığın yan tarafında küçük küçük zeytinler kaldı bir tek. Böyle kepeçlerle kırdılar zaten. Anam anam anam neler oldu kızım neler. Ben Kaynakaltı'ndan geldim buraya. 32 yıl oldu tabii ama bizim tütün var orada oraya gidip çalıştım ben hep tütünde adam burada kaldı çalıştı ben de oraya gider tütün kırardım.

A: Şimdi bu yeni santral sizin köyünüze kuruldu o zaman. Var mı şu an gördüğünüz bir zararı?

K18: Valla söylüyorlar bişeyler çamaşır seremiyolarmış külden falan diye. Yeni daha çok yeni tütün duruyo şimdilik bir şey görmedik. İşte yeni yeni işçi de alıyorlar köyden erkekler gidip çalışıyor. Yırca'dan almıyorlar işe kimseyi ama. Hep bizim köyün erkeklerinden alıyorlar.

K17: Hee köyümüze medeniyet geldi diyorlarmış oradakiler görcem ben onların medeniyetini bir zarar vermeye başlasın da hele.

K19: Hoş geldiniz!

K17: Aha bak esas şimdi bu. Bununla konuşun bak.

A: Merhaba hoş bulduk. Sizlerle sohbet etmeye geldik de bu santrale karşı direnişinizle alakalı.

K19: Hee hoşgeldiniz kızım hoşgeldiniz. Bir tarla bir ev napak üstüm başım çok tozlu o yüzden yanaşmadım kusura bakmayın.

A: Olur mu öyle şey işleriniz varsa alıkoymayalım biz siz devam edin yanınızda dururuz isterseniz.

K19: Yok yok bitirdim geldim gari. Çok az kaldı onu da yaparım sonra biz bahçe yapıyoruz da çarşamba günü geldi mi satıyoruz pazarda.

K17: Kız bunlar Kenan'ın memleketten gelmişler ya. Kenan bizim sabun evimiz var ya orda durur. Aydınlı o da.

A: Aa öyle mi biz öğrenciyiz ama orada.

K17: Kenan da bize bu sabun evi için çok yardım etti öyle.

A: Güzel bir şeye vesile olmuş sizler için. Bu sabun evi de direnişinizin ardından kuruldu değil mi?

K17: Tabii tabii.

K19: Bak direnişçi kadınlarımız çok burada çok. Muhtarın karısı var bak burada o çok cesaretli nasıl diyem sana onun orada bir dönüm tarlası bile yokken biz dedik ki çok karışmaz herhalde ama ona rağmen hep en öndeydi hep en öndeydi o kadın.

A: Peki sizce neden böyleydi sonuçta oradan ekonomik bir çıkarı yoktu.

K19: Nedeni mi var kızım bir para demek mi ora bize hayat demek. Biz kendimizi bildik bileli o ağaçlarla bu havayla beraberiz tamam tarlası yok da en az bizim kadar oralarda durmuşluğu var hem onun böyle yapması bize iyi oldu biz dedik ki o giderken biz niye duralım dedik. Bunun tarlası yok bu önden gidiyo biz niye gitmeyelim dedik. Bize vesile oldu o.

A: Yani bu direniş bir anlamda sizin aranızda bir birlik olma birbirinize destek olma durumunu var etti öyle mi?

K19: Öyle tabii evvel Allah Yırca'nın kadınları dedin mi bir duruyolar ya şimdi. Bak benim de yoktu o kesilen ağaçların içinde ağacım ama kesilen yer benim köyüm. Niye kestirecektim ki. Benim var mesela bir arazim üç buçuk dönüm ama boş mesela. İşte Kolin şirketi geliyo işte temel atıldı bayağı temel atıldı sonra hatta köyü bilem davet ettiler.

A: Peki size danıştılar mı bu temel atmadan önce?

K19: Yok bizim eski muhtar vardı ona sormuşlar sadece. Bizi çağırdılar ki santral açılıyo işte pilav falan yapmışlar tören var diye gitmişler bizim o gün pazarımız vardı gitmedik.

K17: Ben de köydeydim ama gitmedim.

K19: Ama köyden gidenler olmuş. Ama biz şimdi ne yapılacağını bilmiyoduk ki. Bu şirketmiş biz eskisi gibi devlet sandık ne bilelim. Biz devlet işi sandığımızdan bilemedik ne olduğunu güvendik ilk başta. Devlete güvenmeyip kime güvencen öyle değil mi. Sonra bu temel atıldı bir kıvırttırma durdu Kolin tarlası gidenleri işe alacakmış geri kalana hiçbir şey yok. E bu tarlalarda başka insan çalışmıyo mu?

A: Peki ne kadar sürecektmiş bu işe alma durumu? Senin bahçen ne zamandır var abla?

K19: Ha bak onu dicem Şimdi ben kendimi bildim bileli var benim bahçem Şimdi devlet değil bunlar Şirket bugun beni işe alsa ama beni değil tabi ben napcem santralde beyimi falan işe alsa ne kadar kalcek hadi kalsa ben napcem bahçem de gitti pazarım da gitti bana ne faydası vardı? Bahçemi kesmedi kazımadı ama benim ürünüm sağlıklı yetişir mi hep hastalık olur. Sonradan anladık gari üç dört senelik çalıŐdırcek sonra makineleri çalıŐdırcekmiş. Ha derken bizim yeni muhtarımız bilinçli olduğundan öğretmen çünkü kendisi bize açıkladı yani böyle böyle olcek diye. Öylece karşı gelmeye başladık.

A: Yani size o zaman muhtar değilken anlattı bu kişi değil mi? Onun sayesinde siz durumu iyice fark etmiş oldunuz. Peki sonra?

K19: He öyle oldu sonra biz kalkıŐtık bunlara sonra greenpeacecilere haber verdik. Greenpeaceciler O'nu aramıŐ mı yoksa muhtarımız mı aradı bilmiyom.

K17: Herhalde onlar aramıŐ ben öyle duydumdu o zaman ama.

K19: He işte greenpeaceciler geldi onların sayesinde muhtarın sayesinde

K18: E kesildi ama yine.

K17: Komutan eve gidin dedi de kesildi işte yoksa bırakıyo muyduk?!

K19: O gece ben ordaydım bak dur. Gece üçe kadar ordaydım ben. Jandarmalar bize dedi ki gidin bize emanet burası.

A: Peki kimler vardı ablacım o gün ve diğer günlerde çoğunlukla? Yani bizim hep haberlerde gördüğümüz kadınlar çok ses çıkarmıŐlar.

K19: Erkekler de vardı kızım vardı ama tabii biz daha çoktuk.

A: Burada bir Şey sorsam size siz sonuçta bu süreci geçirdiniz içerisindeydiniz her Şeyin. Neden siz kadınlar daha çoktunuz orada sizce? Üstelik aranızda orada tarlası ya da arsası olmayanlarda varmış. Ya da sen neden oradaydın mesela abla?

K19: He bak Şimdi ben olmicem bu köyün kadınları olmicek de nolcek ya? Bak Şimdi bu saati görüyom ben bahçemden geldim aha bu zaten bir yerde daha çalışıyo haftaya zeytinine gidecek. Köyün kalan kadını nerede ya Şimdi? Zeytindeler. He erkek yok diyom mu demiyom erkek de var ama biz daha çok uğraşcez bunlarla. Ben gitcem bahçeye diğer kadınlar gitcek ya. Erkekler de gidiyo ama onlar işe de gidiyo. Bizim işimiz zeytin, bahçe. Bu bahçe bizden

gitse napcem ben? Evimde zaten duruyom çoluk çocuk yemek aş tamam pazara da gidip üç kuruş kazanıyom fena mı olcek. Yani diyom ki bak sana bu köyde biz nefes alıyoz o tarlada o bahçede en çok biz varız. Santrali kurdu biz napcez. Evde oturmakla iş yapmakla mı geçcek ya zaman. Ondan gittim ben. Bu greenpaceciler de anlattı bize. Kirletcekmiş her yeri. E zaten bir santral var görüyo biz neler olduğunu. Küllü barajımız var ya bizim. İster miyiz hiç.

A: Yani sizin için bu köyün bahçesi zeytini sadece bir gelir kaynağı olmaktan öteye gitmiş oluyor buralar sizin günlük yaşamınızın hayatınızın bir parçası haline gelmiş.

K19: Öyle oldu tabii ya napcez biz tarlasız bahçesiz köylü mü olur hiç. Biz erkeklerden daha çok zaman geçiriyoz orada onlar işe de gidiyo tamam bak bu da çalışıyo ama evde de duruyo bahçede de duruyo.

K17: Öyle ya anlatıyom ben bunlara bak siz gelmeden ben de çalışıyom ama evden en son ben çıkıyom diye. Biz tarlada zeytinde iş yapıyoz tamam da ohh çayımızı demleriz suyumuzu alırız o zeytinin karasıyla çay içmenin tadı bile başka valla kız.

A: Eminim öyledir çok güzel zamanlarınız geçiyordur muhakkak. Peki şimdi jandarmalar size gidin dedi sonra ne oldu?

K19: He bak şimdi o zaman da zeytin zamanıydı işte biz geceye beş altı kişi kalmıştık. Ortalık da bir karışıyo bir aydınlanıyo öyle zaten. Gidin siz rahat olun hani kesilmicek sizin zeytinler dediler. Gece saat üçten sonra biz gittik işte kesmişler.

K18: Kızım beş altı tane böyle kepçeler sokmuşlar kepçelerle sökmüşler. Koca kepçelerle.

K19: Güvenlik görevlisi bizi taşıladı böyle. İçeri sokmuyolar bizi. Şirketin güvenliği bunlar her taraftan doldurmuşlar buraya arabalarla güvenlik gelmiş. Kimi kimden koruyolar ben bilmem çok perişan olduk biz. Tel örgülerle zaten çevirdiler buraya bizi sokmadılar zaten.

A: Sizin kendi zeytinlerinizin olduğu yere mi sizi sokmuyorlar?

K19: Öyle yaptılar öyle bizim ağacımızın olduğu yere sokmadılar bizi.

K17: Ben o avukatla kavga ettim ya ben o avukata çok kızdım işte bu yüzden. Artık dedi zeytinlikler sizin değil dedi.

A: Bu avukat kimin avukatı?

K17: Kolin'in avukatmış bu. Geldi bana öyle dedi sizin değil artık bu zeytinlikler dedi. Kahvenin önünde toplanmıştık bak unutmuyom. Benim babamın zeytinleri vardı bak biz kızken dikildi ya oralar. Babam tütünü bırakırdı biz kızken tütün yaptık çok sonra zeytinliklere geçtik tütüne kota gelince. E bu kalktı bana dedi ki artık zeytinlikler sizin değil dedi Allah benim bir gücüme gitti o böyle deyince. Bir kızdım bir sinirlendim ondan gari kavga ettim. Sen dedim ne diyon dedim sen mi ektin büyüttün bu zeytinleri dedim sen mi buradaydın yetişirken bunlar dedim ben küçüktüm o zeytinler dikildiğinde dedim şimdi dedim sen hani nasıl sizin değil diyebilirsiniz bize dedim. Bak ben şimdi 41 yaşındayım belki 15 16 yaşlarındaydım dikildiğinde o zeytinler. Çünkü biz tütünle uğraşıyorduk babamın aylığı yoktu sigortasını öderdi tütünle de ben de değirmenlere zeytin çekerdim bak. Tütünde de annem babam ben çalışırdık bazen de işçi getirirdik zeytinde de çalışıyodum ben. E şimdi santral kurulsa ben nerde çalışcam orada. Neyse ben kızdım işte buna sen nasıl konuşuyon böyle diye konuşurum dedi bana tersledi beni. Biz aldık dedi işte kamulaştırmışlar ya devlet vermiş bunlara.

K19: Biz böyle olcanı bilmiyoduk devlet vermiş işte. Hem de para da vermedi yedi milyar veriyolardı dönümüne. Bizim üç buçuk dönüm yere yirmi dört milyar para verdi. Ben o parayla napcem oğlan mı evlendircem ne yapcem.

K17: Öyle ya benim babam zeytinden o parayı zaten bir senede kazanır saçma değil mi ama. Biz dava açtık işte o kesilen ağaçlarımızdan dolayı istediğimiz parayı da vermiyolar bize. Bak şimdi babam mesela oraya dikti yine sizin için dikiyom ben diyo bizi düşünüyö da yapıyo. Ben yaşasam görsem ne yaşayacam bu saatten sonra diyo. Yani bu zeytinin önemi başka bizde başka. Kasım ayıydı o zamanlar bak 4 yıl olacak bizim diktiklerimiz yeni verecek mahsulü bizi 4 yılımızdan ettiler mi ettiler. Bak şimdi bunların anısı da başka olacak bize kesilen ağaçlarımızın yerine babam dikmişti dices.

K19: Ohoo neler neler hatırlıcez mahvolduk ağladık adamlarımızı dövdüler.

K17: Durun çayı demledim zeytin de getiriverem size. Zeytinler salçalar yağlar hepsini kendimiz yaptık.

A: Ohh ellerinize sağlık.

K17: Bak yenice salçayı kendim yaptım ben yağ da kendimizin ekmek de çalıştığım için yapamıyom da ancak yaptım işte bunları.

A: Hem çalışıp hem bunlarla ilgileniyorsun ellerine sağlık.

K17: Bak bu çalıştığım yerdeki de kadın o da duramıyo evde. Hemşire ya bu hastanede halk eğitimin kursa yazılacaklarmış. Diyo ki bizim yaşantı da böyle işte. İşten geliyo kadın eve gelmesi beşi buluyo onun. Ondan sonra şimdi de halk eğitime gidince sekizde eve geliyom diyo ben kendi çocuklarımı da göremiyom diyo. Kocası da var ama kadın sabah sekizde çıkıyo evden o kadar şeyin arasında daha çocuklarına vakit ayırmaya bir kap yemek de kendi yapmaya çalışıyo. Yani biz kadın olunca yapcaz bunları napcen bak o da hemşire ama o da yapıyo. Ama bizim mesleğimiz mi iş mi var köy yerinde bak santral açılrsa da bize iş yok. Baksan aynı şeyleri yapıyo mu yapıyo ama ben toprağım ağacım olmasa napcem işte.

A: İkinizin arasında böyle bir bağ kuruyor olmanız çok güzel. Bu yüzden işte kadınların köydeki yerleri bir evleri bir de doğa yani tarlaları zeytinleri olduğundan onların sizin elinizden gidiyor oluşu sizin bir yaşam alanınızın gidiyor oluşu demek.

K18: Ben gidem artık hadi görüşürüz.

K17: Hadi güle güle. Gel yine kalmaya da gel.

A: Ellerinize sağlık tekrar.

K17: Bu ablan korkuyo onlardan şimdi ondan çok konuşamadı seninle şimdi onun oğlanları işe koydular ya o açılan yerde bişeycik diyemiyo o yüzden.

A: Kendince çok haklı tabii.

K17: Öyle ya bizi işten çıkarttı mı kimse buraya gelip de senin halin ne diye sormicek. Sizin durumunuz var mı yok mu demez kimse. Herkes elinin emeğiyle çalışıyo burada o yüzden korkup da işte o ablan gibi hiç sokulmayanlar da vardı bu direnişe.

K19: Kameralara hele çok çıkan olmadı daha düşün bak benim oğlum şimdi Şırnak'ta asker benim yüzümden onun başına bir şey gelse naparım ben. Gelmesi çok zor.

K17: Zor tabii bak devamlı çalışıyo biz devamlı ama bir Karadeniz'i merak ederiz eşimle daha bütçe ayırıp da gidemedik. Gerçi benim köyümden de gitsem şimdi tuhaf da olcek ya bana biz burada herkes herkesi tanıyo bak hemşire apartmanda oturuyo ama kimse kimseyi bilmiyo ya bana tuhaf geliyo.

A: Bu sabun evinin çok güzel bir sloganı vardı 'Kömürün isinden sabunun misine' diye o geldi şimdi aklıma. Yani bu direnişin sonucunda siz kadınlar için aslında bir alan daha açılmış oldu değil mi yeni bir dayanışma ortamı belki de o sabun evi.

K19: Bu işte Kenan geldi o organize etti bu sabun evini bizim muhtara sormuş o da demiş ki bizim kadınlarımız yapar.

A: Tabii canım Yırca kadını yapmaz mı hiç nelere direnmiş sonuçta!

K19: Biz diğer yerlere de gittik destek olmaya bak. Kazdağları'na gittik bak mesela onlar da altın madeni için direniyorlar oralar da çok güzel bak o suyun güzelliği off off. O bir tek su değil ki orayı kurutan ne bilsin oranın güzelliğini.

K17: İşte bizim ağacımızı kesen de bilmez ki bizim çocukluğumuz orada geçti anılarımız var orada. Bak Kolin'de çok ölen oldu. Allah çıkarıyo iş kazası. Mesela bunlar büyük yerlerde kaldırılmış ama Soma'nın falan gazetesi yazmış bunları aslı vardır yani. Santral Kolin'de işçi öldü hayatını kaybetti diye yazıyorlar yani. Makinenin altında kalıyorlar düşüyorlar ölüyorlar. Şirket güvenliği yok güvenliği olsa nolcak zaten çık diyo çıkıyon. Şimdi bak bunlar zatende küçük gazetede çıkıyo sonra bi daha yazamıyorlar yasak oluyo işte. Şimdi bak bu Kaynakaltı köyüne Greenpeace'iler geldiler ya orada Greenpeace'i istemediler taşladılar kovaladılar. Çünkü hep kötü kötü anlatmış yazmışlar onlara gazetede öyle işte işine geldiği gibi.

A: Peki siz oradaki kadınlara hiç anlatmadınız mı işte Greenpeace'i ya da bu direnişin neden yapıldığını yani aranızda böyle bir bağ gelişmedi mi? Çünkü kalkıp gitmişsiniz Kaz Dağları'ndaki kadınlara destek olmuşsunuz üst köyünüzdeki kadınlara da anlatmışsınızdır herhalde.

K17: Biz anlattık dedik anlatmaz olur muyuz ama istedi onlar kurulmasını. Onlar iş verecekler diye isteyip durdular al şimdi hep eşleri oğulları iş buldu da kadınlar evdeler. Birkaç yerde tütünleri kaldı oranın çevresi zarar gördü mü onlar da gider görürsün.

A: Ama bu söylemler işte bize medeniyet geldi biz şehir olduk falan sanki bu insanlar buna inandırılmış gibi geldi bana. Yani kır insanının köy insanının bir zayıf noktasını bulup onlara bakın biz size medeniyet getiriyoruz gibi vaatler mi verildi acaba?

K17: Verildi tabii demişler işte bakın size iş vermez size maaş vermez sigortanız olacak taş toprak yok demişler. Bunlar da istedi işte. Ama ne diyom kız sana hep erkekler çalışıyo bak ben yine hemşireye gidiyom neyse işim var da aha pazarcı ablan o napcaktı eşi santrale girse

e onunda tarlası gidiyo eşi kurtardı kendini çalışacak bu kadın kaldı ortada. Ama onlar istedi işte medeniyetmiş bu.

K19: İşte kızım üretmek istiyolar toprak gitsin bahçe gitsin hep santral hep fabrika. Halbuki topraktan geldik bak toprağa gidecez. Benim elimden bahçemi aldı mı bir tek pazarımı almıyo ki o bahçe bana terapi gibi insanı toprak nasıl rahatlatıyo biliyon mu sen? Tamam para da kazanamicem ama evden çıkıp gidecek yerim de kalmicek onu niye demiyolar ya.

K17: Benim kendi evimde yaptığım bildiğim zeytini mi niye marketten alcam ben. Bak biz köy yerinde bile geçinemiyoz doğru düzgün. Bak elektrik geliyo su geliyo aha daha geçen ödedik. Benim sadece eşim çalışsaydı santralde ben hiçbir şey yapamasaydım nasıl olcekti. Hem o santralde kaç saat çalışıolar biliyon mu tam on iki saat. Öyle çalışma mı olur ben zeytinimi yaparım daha iyi. Hem de 15 günde bir sefer tatil günleri oluyomuş bak düşünebiliyon mu.

A: Şimdi kendi bahçenizde çalışma şekliniz nasıl oluyor abla?

K19: Ben kendi istediğim gibi kendi ürünümün yetişmesine göre kalkıyom çayımı da alıyom gidiyom işimi yapıyom gündüz istediğim vakit.

A: Şimdi toprakla zeytinle uğraşıp çalışma şekli böyleyken santralde çalışma şekli de ortada.

K19: Öyle tabi kızım kendi yerin gibisi olur mu orada işçisin sen kendi tarlanda zeytinin de öyle misin her şeyin kendinde. Yani kendinin patronu olmaktan ediyolar seni işte. Çalışan oluyolar.

K17: Ben bile hemşirenin yanında çalışırken sorumluluk altına giriyom bak. Kocası patron onun müdür bak işten geç çıkacakmış geçen dedi ki ben çocuğu okuldan alamıcam sen al. Eve gidin babası da çıkıp gelince sen çıkarsın diyo bana. E dedim seninki çocuk da benimki değil mi? Onu da geçtim ben o çocuğu alır eve getiririm Allah göstermesin bir şey olsa o bana sorumluluk. Yani ben bile sorumluluk almak zorunda kalıyom anladın mı? E ben bunu düşünüp vicdan yapıyom da Kolin'de ölen yedi kişiye vicdan yapmaz şirket. İşte öyle yapıyorlar. Giden ağaçlar oluyo giden insanlar oluyo onlar için şirketlerinden önemli hiçbir şey yok anladın mı?

A: Peki şimdi Kolin buraya bir daha gelmez diyebiliyor musunuz yani bu direnişiniz size bu gücü bu inancı verdi mi?

K19: Gelirse de hallederiz kızım.

K17: Tabii canım halleder göndeririz.

A: Bu direnişten önce sizin başınıza böyle bir şey geleceğini söyleseler bunu böyle rahatça söyleyebilir miydiniz peki yani bu özgüven olur muydu?

K19: Olmazdı bilmiyoduk işte dedim ya muhtarımız anlattı yardımcı oldu ama şimdi ohoo hepsini de göndeririz.

A: Yani bu direniş size bir anlamda yeni bir özgüven kapısı açtı. Hakkınızı aramanız anlamında da bunu gündelik hayatınızda da hissediyor musunuz? Mesela en basit örnek abla eşin sana şunu yapamazsın bunu edemezsin derse evin içinde ne yaparsın?

K17: Ahaa bak siz bir daha gelin de biri var onunla konuşuralım sizi kapıya çıkamazdı direnişten sonra kocasına falan rest çekmeye başladı. Ha beni diyorsan evet biraz daha özgüvenli oldum. Çünkü şimdi Yırca kadını dedin mi herkes bir böyle duruyo. Şimdi eşim de artık biliyo bu köyde neler oldu gördü. Eli sopalı bu kadınlar diyo ya.

K19: Evet ben de susmam gari. Kolin'i kovmuşuz dediği gibi zaten eşlerimiz de köyümüz de herkes gördü şimdi Yırca kadınlarını.

K17: Hee ben geçen duydum Kolin'in tellerini kesenler varmış ya onlara şirket dava açmış diyorlar onlar bizim ağacımızı kesti onlar biz telleri kesmişiz diye dava açıyolar.

A: Suça kışkırtıyorlar yani. Sonra üzerine size dava açacaklar.

K19: Öyle ya biz durup dururken mi kestik telleri. Onlar bizi kışkırttı da yaptık. Yani kepeçelerin önüne yattık anlamıyo musunuz siz artık o toprak o zeytin bizim hayatımız yani. Ben o toprakta stresimi atıyom ya gidip. Ben devamlı evde dursam oğlumu takarım bak kafaya ama bak şimdi sabun evimizde kadın kahvesi bile yaptık bu direniş bize buradan fayda sağladı bak. O sabun evi çok güzel oldu. Götürürüm sizi şimdi ben.

A: O zaman biz müsaade isteyelim sabun evini de gezdikten sonra yola koyulalım haftaya tekrar rahatsız edelim sizi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Fatma YILMAZ

Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara 12.08.1993

Eğitim Durumu.

Lisans Öğrenimi : Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi /
Sosyoloji Bölümü

Lisansüstü Öğrenimi : Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü /
Sosyoloji Anabilim Dalı

İş Deneyimi

Ön Muhasebe Yardımcısı (2010) Ankara Akaryakıt

Satış Danışmanlığı (2011) Kapris Bijüteri

Rehber Öğretmen (2016) Aydın Açı Dershanesi

Öğretmen (2017) Analiz Özel Ders Bürosu

Ekip Üyesi (2017-2019) Aydın Cinemaximum

İletişim

E-posta adresi : fgyilmaz1208@gmail.com

Telefon : (0539) 660 89 85

Tarih : Ağustos 2019